

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Jaargang 33 | nummer 2 | juni 2022

Nieuwsblad

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter Sam Janse 0183 - 76 90 71
Paramasiebaan 7 4233 EX Ameide

Secretaris Vacant

Penningmeester Corrie Middelkoop-den Oudsten 0183 - 60 15 85
Aaksterveld 92 4233 GD Ameide

Vicevoorzitter Jory Verwolf 06 - 19 07 87 08
Paramasiebaan 4b 4233 EX Ameide

Leden: Marjan van Dijk-Ruchti 0183 - 60 28 33
Cees van Gelderen 0183 - 60 21 98
Rinus de Groot 0183 - 60 28 74
Sigrid Rog 06 - 38 51 27 65
Dick Roodhorst 06 - 10 48 97 56
Jolanda Vink-den Oudsten 06 - 19 63 19 44
Teuny Zwakhals-van Bruggen 06 - 11 85 41 15

Beschermheer dr. C.C. van Stolk, Ambachtsheer van Ameide

Erevoorzitter Hans van den Heuvel

Ereleden Cees Broekman, Gert Groendendijk, Aldert den Oudsten,
Bram Provoost, Kees Rijnhout en Jetty Stasse

Ledenadministratie Marjan van Dijk-Ruchti info@ameide-tienhoven.nl

Redactie Nieuwsblad Cees van der Grijn cvdgrijn2@gmail.com
Hans van den Heuvel hansheuvel2@planet.nl
Sigrid Rog ramborgrog@gmail.com
Dick Roodhorst dickroodhorst@gmail.com
André Tukker ajtukker1943@kpnmail.nl

Lezingen en excursies Jory Verwolf verwo360@planet.nl

Werkgroep Genealogie Cees Broekman; Cees van der Grijn en Georges de Wit

Beeldbank Truus Burggraaf truuusborggraaf@live.nl
https://beeldbank.ameide-tienhoven.nl/

Contributie

De contributie bedraagt minimaal € 20,00 per jaar, over te maken op bankrekeningnummer NL42 RABO 0301 9522 48 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari tot en met 31 december.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verveelvoudigen.

Drukwerk: Van der Perk Groot-Amers

Inhoud juni 2022

- 3 Van de hoofdredactie
- 4 Verenigingsnieuws
- 4 Van de voorzitter
- 4 Uitnodiging Algemene Ledenvergadering
- 5 Reacties van lezers
- 6 Stadswandeling app
- 6 Notulen ledenvergadering
- 8 In gesprek met Gert Groendendijk
- 10 Dodenherdenking 4 mei 2022
- 12 Bezoek 5 mei gemeente Pfinztal
- 13 Willem van Zessen (1804-1893) de kerk: conflict en nieuw begin
- 19 François Barovius (1702-1769)
- 30 Opgroeien op Achthoven en kerken op de Achterweg
- 32 His Story: Het verhaal van Albert de Gans deel 3
- 37 In Ameide staat een huis: Nieuwstraat 11
- 41 Het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU): een onuitputtelijke bron
- 43 Terug in de tijd

Afbeelding voorblad

Portret van Jan Pranger en een tot slaaf gemaakte bediende, Frans van der Mijn, 1742. Olieverf op doek, h 210 cm × b 154,5 cm. Bron: www.rijksmuseum.nl

Jan Pranger was van 1730 tot 1734 directeur-generaal van de West-Indische Compagnie aan de Goudkust (nu Ghana) in West-Afrika.

François Barovius, de oudste zoon van een Termeise predikant, heeft zich in korte tijd opgewerkt tot gouverneur van de West-Indische Compagnie (WIC). Uit allerlei stukken blijkt, dat François zich snel ontwikkeld heeft. Hij moet opgefallen zijn bij de directeurs-generaal vanwege zijn inzet en kunde. Na betrekkelijk korte tijd wordt hij *verheeven tot secretaris* (oktober 1730). Dat moet dan de tijd zijn geweest, dat hij diende onder directeur-generaal Pranger.

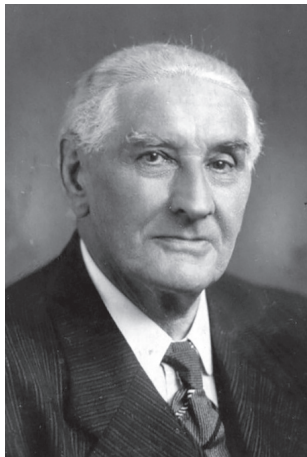
Zie ook artikel François Barovius (1702-1769), p19

- Harddraverijen” en andere commissies.
- De in de vorige paragraaf vermelde bakker C. de Jong Jzn was tot de gezeten burgers van Ameide gaan behoren door zijn huwelijk met een telg van het geslacht Jongkind. Hij was raadslid van 1883 tot aan zijn overlijden in 1907 en bestuurslid van de IJscub “Hollandia”. C. de Jong Jzn was geen familie van kruidenier P.G.J. de Jong,¹ die zich bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1889 verkiesbaar had gesteld, maar onvoldoende stemmen behaalde.

2. Orthodoxen /Confessionelen/ Antirevolutionairen

▲ Adrianus Willem van Kekem Wzn.

▲ Willem Adrianus van Kekem (zoon van A. W.).

a. Het geslacht Van Kekem

Adrianus Willem van Kekem Wzn, die eerst in de Fransestraat en later in het huis van de rentenierende gewezen advocaat mr. J.D. van der Poel in de Pompstraat (de tegenwoordige Nieuwstraat) woonde, was als mandenmakersbaas en exporteur van manden in het laatste kwartaal van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw verreweg de grootste werkgever van Ameide. Mede daardoor nam hij in zowel de Hervormde Kerk (president-kerkvoogd van 1881 tot 1895) als de gemeenteraad (raadslid van 1871 tot aan zijn overlijden in 1906, in welke periode hij vanaf 1903 tevens wethouder was), een sleutelpositie in. Voorts was hij onder andere bestuurslid van de Kerkelijke Kiesvereniging “Waarheid en Recht” en “aandeelhouder, begunstiger en penningmeester” (van 1889 tot 1906) van de “School met den Bijbel”.

Zijn zoon Willem Adrianus van Kekem volgde hem in 1906 als raadslid en in 1911 als wethouder op. De eerste functie vervulde hij tot 1935, het wethouderschap tot 1931. Zijn rol in de Ameidese gemeenschap wordt nader belicht in het volgende gedeelte van dit artikel.

b. Andere raadsleden van christelijke huize

Tijs Swets Tzn vervulde vanaf 1883 de functie van

dijkmeester van de Alblasserwaard en gaf vervolgens leiding aan een eigen bedrijf in de weg- en waterbouw. Als raadslid, welke functie hij met ingang van 1889 vervulde, behoorde hij tot de zeer weinigen, die niet uit Ameide afkomstig waren. Swets van vanaf 1907 tot 1909 tevens wethouder en van 1890 tot 1893 en 1902 tot 1910 secretaris van de Vereniging “School met den Bijbel”. Cornelis Verheij, timmerman/aannemer, wiens woning en werkplaat waren gevestigd aan het einde van de Brouwerij (de tegenwoordige Molstraat), was raadslid van 1907 tot 1927 en wethouder van 1907 tot 1915.

Tienhoven

In het voorafgaande is er al tweemaal gewag van gemaakt dat, anders dan in Ameide het geval was, de boeren zich in de gemeenteraad van Tienhoven nog vrij lang “staande hebben weten te houden”. Jammer genoeg zijn omtrent deze groep volksvertegenwoordigers maar weinig gegevens bewaard gebleven. Er zijn twee uitzonderingen, waarvan de ene op de liberale en de andere op de antirevolutionaire groepering betrekking heeft.

In het eerste geval gaat het om Daan de Jongh, een eigenerfde boer, die zijn omvangrijke bedrijf uitoefende in een hofstede met verscheidene opstallen aan de binnenzijde van de Lekdijk, ter hoogte van de Koekoekswaard. Hij was zowel raadslid als wethouder. Zijn kleinzoon Cees de Jongh, een paardenliefhebber “pur sang”, was jarenlang voorzitter van de “Vereniging tot Instandhouding van de Ameidesche Paardenmarkt” en bestuurslid van de “Vereniging ter bevordering van de Landbouwuigpaardfokkerij in Nederland”.

In het tweede geval betreft het Hermen Spek (1845 - Tienhoven - 1908) en zijn zoon Leendert (1874 - Tienhoven - 1955), beiden evenals Daan de Jongh eigenerfde boeren met een hofstede met verscheidene opstallen aan de binnenzijde van de Lekdijk, ter hoogte van de Koekoekswaard. Er is, afgezien van de politieke binding, één verschil: de in 1906 gebouwde hofstede van de familie Spek staat er nog steeds, die van de familie De Jongh is door brand teloorgegaan en vervangen door een riante herenboerderij.² Bij de overgang van het eerste naar het tweede hoofdstuk van dit artikel teken ik aan dat ik me heb voorgenomen bij de beschrijving van de periode tussen de Grondwetsherzieningen van 1917 en 1919 en het begin van de Tweede Wereldoorlog de eerder gekozen aanpak te volgen; dat wil zeggen: eerst zal ingaan op de hoofdpunten van de landspolitiek in het interbellum en daarna meer in het bijzonder op de politiek-maatschappelijk aspecten van het leven in Ameide en Tienhoven in dezelfde periode.

1 Zie ook: “Het kruideniersbedrijf De Jong”, Nieuwsblad HV A + T, editie 2016-I.

2 Zie ook: “Het geslacht Spek”, Nieuwsblad HV A+T, editie 2020-IV.

Van de hoofdredactie

Beste lezers en meelezers van het Nieuwsblad,

Het zomernummer van ons Nieuwsblad. Terwijl we de inhoud van dit nummer samenstellen lijkt de coronapandemie achter ons te liggen. Alle beperkende maatregelen zijn ingetrokken en elkaar ontmoeten is nu op allerlei manieren weer mogelijk, ook als vereniging, wat een weelde! Het is echter niet allemaal rozengeur en maneschijn. De wereld is opgeschrikt door de vreselijke oorlog in Oekraïne. De beelden komen dagelijks bij ons binnen, inwoners uit Oekraïne zijn massaal gevlucht en zijn gelukkig welkom in heel veel landen in Europa, ook in Nederland en onze gemeenten. Hopelijk volgt er snel een diplomatieke oplossing en is er, op het moment dat het Nieuwsblad bij u door de brievenbus valt, een eind gekomen aan de gevechtshandelingen.

- Het artikel van Hans van den Heuvel over de geschiedenis van De Vries Robbé en de Betondak heeft veel positieve reacties opgeleverd. Geschiedenis die nog niet zo lang geleden heeft plaatsgevonden spreekt aan.

- Op 21 april jl. heeft de jaarlijkse ledenvergadering plaatsgevonden in Het Spant. Naast de gebruikelijke agendapunten is afscheid genomen van de bestuursleden Katelijn Provoost en Gert Groenendijk en van Bram Provoost als oud-hoofdredacteur van ons blad. Zij hebben allen op hun eigen wijze veel betekend voor onze vereniging. Gert en Bram zijn, vanwege hun uitzonderlijke verdiensten, tot erelid van onze vereniging benoemd en dat is dik verdiend! Jolanda Vink is als nieuw bestuurslid benoemd en wij heten haar van harte welkom binnen het bestuur van onze vereniging. Er wordt nog gezocht naar een nieuwe secretaris. Sam Janse is op bezoek geweest bij Gert Groenendijk, het afscheidsinterview is opgenomen in dit nummer.

- Voor het eerst sinds 2019 kon op 4 mei jl. de dodenherdenking weer op de gebruikelijke wijze plaatsvinden. De belangstelling hiervoor was groot, een impressie van deze plechtige bijeenkomst treft u aan.

- En waar is nog meer aandacht aan besteed in dit nummer? Natuurlijk het vervolg van het levensverhaal van Willem van Zessen (deel 3 - slot) en van Albert de Gans (deel 3, deel 4 volgt nog). Maar ook de vaste rubriek "In Ameide staat een huis" ontbreekt niet, in dit nummer wordt het pand Nieuwstaat 11 onder de loep genomen.

- Teun Bikker had in het laatste Nieuwsblad van 2021 met belangstelling het artikel van Oevermans gelezen over de familie Versluis en het kerkje op de Achterweg. Er waren voor hem veel herkenningpunten. Dit was voor hem aanleiding onder de titel "Opgroeien op Achthoven en kerken op de Achterweg" een artikel te schrijven.

- In maart jl. hebben de gemeenteraadsverkiezingen plaatsgevonden. Alle reden voor Hans van den Heuvel om een duik te nemen in de geschiedenis van deze verkiezingen in de gemeenten Ameide en Tienhoven, Zederik en Vijfheerenlanden, deel 1 van dit boeiende tweeluik treft u aan.

- Teus Stahlie neemt ons mee naar de 18^e eeuw. Zijn artikel gaat over Francois Barovius, een Termeise gouverneur van de West-Indische Compagnie (WIC). Wat bracht deze vooraanstaande persoon uit Ameide ertoe om zo lang van huis te gaan en het avontuur te zoeken?

- Elleke ten Ronde van het Regionaal Archief Zuid-Utrecht schreef een kort artikel over de waarde en het functioneren van deze organisatie.

- Het bestuur heeft aandacht besteed aan het afscheid van André Tukker als lid van het organisatiecomité 4 mei (hij blijft wel foto's maken) en... de vereniging beschikt sinds kort over een digitale app om een stadswandeling door Ameide te kunnen maken, Sigrid geeft uitleg daarover.

- En gelukkig kunnen we ook weer een reisje organiseren. Deze keer staat een bezoek aan Willemstad gepland. Op de achterzijde van het blad staat alle informatie om te kunnen deelnemen aan dit verenigingsuitje, u bent van harte uitgenodigd.

Fijne vakantie en veel leesplezier!
Sigrid en Dick

Van de voorzitter

Op 21 april jl. hadden we weer een Algemene Ledenvergadering. Dat was de eerste sinds 2019. Het geeft een gevoel van vrijheid en nieuwe mogelijkheden: we kunnen elkaar weer ontmoeten. We hebben de gebruikelijke punten afgehandeld en er is een nieuw bestuurslid gekozen: Jolanda Vink-den Oudsten. Welkom Jolanda in het bestuur. We hadden gehoopt nog een bestuurslid te kunnen kiezen, maar door omstandigheden is dat nog niet gelukt. Daarover straks meer. We moesten ook afscheid nemen. Van Gert Groenendijk die onze vereniging jarenlang gediend heeft, onder andere als secretaris. In dit nummer staat een interview met hem, dus houd ik het hier kort. We hebben onze grote waardering uitgesproken voor zijn inzet door hem het erelidmaatschap toe te kennen. Die eer viel ook te beurt aan Bram Provoost die jarenlang onze vereniging als hoofdredacteur van het *Nieuwsblad* heeft gediend. In een vorig nummer is daaraan al aandacht besteed, ook in de vorm van een interview.

We hebben Maks van Middelkoop intussen bereid gevonden om in ons bestuur zitting te nemen. Hij had al eerder de bereidheid daartoe te kennen gegeven, maar hij wist nog niet helemaal hoe in de gemeentepolitiek de hazen zouden lopen. Voor 10 mei, de datum van de installatie van de nieuwe wethouders, wilde hij zijn beslissing niet definitief maken. Daarom konden we zijn naam op de Algemene Ledenvergadering nog niet noemen. Het bestuur heeft met het oog op zijn benoeming een extra ledenvergadering uitgeschreven, en wel op 5 juli. Zie daarvoor de uitnodiging elders in dit blad. Als u niet komt opdagen, zal het bestuur overgaan tot benoeming van Maks van Middelkoop. We zijn blij dat hij onze geleerden wil komen versterken.

Intussen hebben we ook onze voorjaarslezing gehouden met als spreker de heer Luc Panhuysen. Over het Rampjaar 1672. Dat was een boeiend verhaal waarover ik positieve geluiden heb gehoord. In het derde nummer van het *Nieuwsblad* komt een verslag van de lezing. Dat nummer is trouwens helemaal aan het Rampjaar gewijd. Over de herdenking van 4 mei en de viering van 5 mei zeg ik hier niets, omdat dat in een aparte bijdrage gebeurt.

Ik hoef niet alleen terug te kijken, maar mag ook wat aankondigen. De Open Monumentendag valt dit jaar op 10 september. Het thema is duurzaamheid en dat hangt in de lucht, maar past ook bij monumenten: we willen ze voor het nageslacht bewaren. De afgelopen jaren moesten we het doen met een zeer sober programma, maar dat proberen we dit jaar wat royaler aan te pakken. Het zou mooi zijn als er een aantal panden open zou zijn voor de bezichtiging. We gaan ons best doen. Een week later is er de jaar-

lijkse excursie, dit keer naar Willemstad. Jory Verwulf schrijft erover in dit nummer. We hopen dat we in het najaar niet gehinderd zullen worden door lockdowns en andere beperkingen en dat we een mooi verenigingsjaar krijgen.

Ondanks de coronabeperkingen is er toch wel het een en ander gebeurd. De digitalisering van bestanden gaat gestaag door. U kunt dat onder andere zien door te zoeken op de website van onze vereniging. Daar vindt u dan bijvoorbeeld de notulen van de kiesvereniging *Waarheid en Recht* (de boeken die bij Krijn van der Ham bewaard worden), negentiende-eeuwse notulen van de Hervormde kerkvoogdij van Ameide en Tienhoven en bronnen over Ameide in het rampjaar 1672.

Een punt van aandacht voor het bestuur is het ledental. We zijn een grote vereniging. Als ik op regionale vergaderingen kom, merk ik dat er met enig ontzag gekeken wordt naar de HVAT met bijna zevenhonderd leden. Het ledental is licht teruggelopen naar 675 leden. Dat heeft er mee te maken dat we ons minder konden presenteren op evenementen als lezingen, excursie en Paardenmarkt. Nu dat allemaal weer mogelijk is, hoop ik dat we dat ook weer kunnen merken in een toename van het aantal leden. Ik hoop ook dat u ons daarbij helpt.

Sam Janse

Uitnodiging

Algemene Ledenvergadering

- Datum: 5 juli 2022
- Locatie: Stadhuis
- Aanvang: 19.30 uur

Er komt maar één punt aan de orde: de verkiezing van een nieuw bestuurslid. Het bestuur stelt voor de heer Maks van Middelkoop als zodanig te benoemen.

Reacties van lezers

Het artikel van Hans van den Heuvel over De Vries Robbé en de Betondak heeft heel wat reacties opgeleverd:

- Krijn van der Ham schreef dat hij en leden van zijn familie met "bescheiden trots" het artikel over de Betondak hebben gelezen en met name het uitgebreide gedeelte over zijn vader Teunis van der Ham.
- Rika de Lange vertelde dat haar vader Cors Daniel de Langen ook op de Betondak heeft gewerkt.
- Martin Lakerveld mailde dat zijn vader Aart Lakerveld lange tijd op de Betondak heeft gewerkt. Bij hem zijn de vakanties die aangeboden werden door de Betondak in zijn gedachten blijven hangen. Eerst met elkaar een keuze maken waar de reis naar toe zou gaan, vervolgens de reis met de bus die je ook weer kwam ophalen. Kort geleden heeft Martin nog een huisje gehuurd in Markelo op Hessenheem. Daar logeerden zij destijds in huisjes die worden beschreven in het boek van Nico Jesse, op één na zijn al deze huisjes nu verdwenen.
- Emma Streefkerk had mevrouw Bogaard-Plieger gesproken. Haar broer Leen Plieger en Teus Holleman hebben ook op de Betondak gewerkt, zij reden samen naar het werk.
- Gerrit Molenaar liet weten dat zijn opa Koos Molenaar ook jarenlang op de Betondak heeft gewerkt.

▲ In 1951 werd de eerste paal geslagen voor de nieuwe bouwen buizenfabriek.

André Tukker neemt afscheid van het organisatiecomité 4 mei

Op 1 maart jl. heeft het bestuur van de vereniging tijdens de bestuursvergadering André Tukker in het zonnetje gezet. De reden hiervoor was dat André had besloten om afscheid te nemen van het organisatiecomité 4 mei. Maar liefst achttien jaar is hij actief geweest in dit comité. Niet alleen gaf André voorlichting op de basisschool door middel van verhalen en het tonen van dia's (later werden dat foto's en nog later zelfs een dvd), ook heeft hij jarenlang het plantsoen bij het 4 mei monument op de Broekseweg netjes onderhouden.

André heeft als dank voor zijn jarenlange inzet een cadeau in ontvangst genomen, overhandigd door de voorzitter van het bestuur Sam Janse.

Stadswandeling app

De stadswandeling door het historische centrum van Ameide was al jaren op papier verkrijgbaar, maar wat in de vergetelheid geraakt en bevatte inmiddels ook wat verouderde informatie. Aangezien we als vereniging niet alleen naar de historie kijken, maar ook met onze tijd mee willen gaan hebben we ervoor gekozen om de stadswandeling in een nieuw jasje te steken. Een digitaal jasje dat met de toekomst mee kan groeien middels een aantal simpele drukken op de knoppen.

Met trots presenteren we u de stadswandeling in de izi.TRAVEL app. U kunt deze app downloaden op uw smartphone en hierna zoeken op 'Ameide'. De 'Historische Vereniging Ameide en Tienhoven' wandeling wordt getoond naast een aantal andere wandelingen in de omgeving.

Ook is het mogelijk om de afgebeelde QR-code te **scannen met uw smartphone**.

Wanneer de izi.TRAVEL app op de smartphone is geïnstalleerd zal de audiogids van de toerpagina worden geopend als de QR-code wordt gescand. Als de app echter niet is geïnstalleerd, zal de toerpagina op de website van izi.TRAVEL worden geopend als de QR-code wordt gescand.

◀ QR-code die directe toegang geeft tot de stadswandeling.

Wanneer u op "start" drukt ziet u het parcours van de wandeling, de bezienswaardigheden zijn genummerd en door op de nummers te drukken leest u meer over

▲ De papieren versie van de Stadswandeling

de bezienswaardigheid en in een groot aantal gevallen wordt er ook een foto getoond.

Mocht het weer het overigens niet toelaten (of misschien u heeft gewoon geen zin om naar buiten te gaan): de wandeling is natuurlijk ook vanuit uw luie stoel te doen. Hoe dan ook, we wensen u veel wandelplezier toe!

Notulen ledenvergadering

De Historische Vereniging Ameide Tienhoven heeft op 21 april 2022 haar jaarlijkse algemene ledenvergadering gehouden in Het Spant. Voorzitter Sam Janse opende de vergadering. Hij heette iedereen van harte welkom. De twee voorgaande jaren was het helaas niet mogelijk geweest om de ledenvergadering in persoon bij te wonen i.v.m. de coronapandemie, maar gelukkig was het nu weer mogelijk om bij elkaar te komen. De notulen van de vorige jaarvergadering werden doorgenomen en goedgekeurd.

Penningmeester Corrie Middelkoop geeft een toelichting op het financieel overzicht 2021. Zij is blij met de vlotte betaling van de contributie door de leden en het vermelden van hun lidmaatschapsnummer bij de overboeking. De meeropbrengst van contributiebetalen is altijd fijn voor het opvangen van eventuele tegenvallers. Door Corona is een aantal

activiteiten/bestedingen niet doorgestaan, wat een kostenbesparing heeft opgeleverd. Er waren geen schoonmaakkosten voor het stadhuis, dus de gemeentelijke bijdrage hiervoor komt geheel ten goede aan de vereniging. Aan de uitvoering van de WBTR (Wet Bestuur en Toezicht Rechtspersonen) is 145 euro besteed; dit betreft de aanschaf van een stappenplan. De WBTR is een wettelijke verplichting voor verenigingen en stichtingen en is ingegaan op 1 juli 2021. Het bestuur heeft veel tijd gestoken in de uitwerking hiervan voor de HVAT. De Clubactie van de Rabobank is in 2021 zeer positief verlopen en heeft de vereniging 595 euro opgeleverd. Op de begroting staan de gebruikelijke onderdelen, zoals de excursie. Het bestuur wil meer aan promotie gaan doen en heeft daarom vijfhonderd euro begroot voor het ontwikkelen van digitale presentaties. Bij de gemeente Vijfheerenlanden is de activiteiten-subsidie aangevraagd; deze is standaard vijfhonderd euro voor alle verenigingen en wordt jaarlijks in januari uitbetaald door de gemeente.

De leden van de kascontrolecommissie, Govert Bakker en Jannet Maatkamp, melden dat alles door hen is gecontroleerd en goedgekeurd. De penningmeester ontvangt een compliment voor de goede boekhouding. Govert Bakker is twee jaar lid geweest van de kascontrolecommissie en treedt nu uit. Jannet Maatkamp neemt volgend jaar weer plaats in de commissie, samen met Alex Bor, die tijdens de vergadering als tweede lid wordt benoemd. Het bestuur gaat nog op zoek naar een reservelid.

Aftredend zijn de bestuursleden Marjan van Dijk-Ruchti, Gert Groenendijk, Katelijn Provoost en Teuny Zwakhals-van Bruggen. Teuny en Marjan stellen zich herkiesbaar, Katelijn en Gert niet.

Het bestuur draagt Teuny en Marjan voor de tweede zittingsperiode tot herbenoeming voor. Voorts stelt het bestuur voor om als bestuurslid te benoemen Jolanda Vink en xxxxxxxx. Jolanda Vink wordt benoemd als nieuw bestuurslid en ontvangt een boeket bloemen. Sam licht de betekenis van de kruisjes bij het tweede te benoemen bestuurslid toe.

Het bestuur heeft contact met een van de leden voor de opvolging van Gert als secretaris. Dit lid wil nu echter nog niet zijn/haar kandidaatstelling bekend maken i.v.m. de huidige werkkring. Na 19 mei zal er meer bekend zijn en kan de naam van de kandidaat in het eerstkomende nummer van het Nieuwsblad worden genoemd. De algemene ledenvergadering die nodig is voor zijn/haar benoeming wordt gecombineerd met de bestuursvergadering op 5 juli a.s. Eventuele bezwaren kunnen dan kenbaar worden gemaakt. Sam Janse spreekt de aftredende bestuursleden Gert en Katelijn en oud-hoofdredacteur Bram Provoost toe en overhandigt cadeaus om hen te bedanken voor hun grote inzet. Gert en Bram worden voor hun uitzonderlijke verdiensten benoemd tot erelid van de HVAT. Voor hen wordt het lied "Heb je wel gehoord?" gezongen.

Teuny Zwakhals en Sigrid Rog bereiden samen de expositie voor, die in 2023 tijdens de feestweek wordt gehouden (van dinsdag t/m zaterdagochtend). Het thema is "Oranjefeesten in Ameide en Tienhoven". Waarschijnlijk vindt de expositie weer plaats in de Sionkerk. Verdere informatie volgt in het Nieuwsblad.

Dick Roodhorst en Sigrid Rog hebben begin 2022 de functie van eindredacteur overgenomen van Bram Provoost. Hun eerste uitgave was het Nieuwsblad van maart, dat nog samen met Bram is gemaakt. De rubriek 'In Ameide/Tienhoven staat een huis' is nieuw in het blad. Nu wordt gewerkt aan de volgende editie. Tips, info en kopij zijn altijd welkom. De redactie heeft gemerkt dat er veel belangstelling is voor de meer recente geschiedenis en zal hierop inspelen door een mix te maken met artikelen over 'oudere' geschiedenis. Het septembernummer van 2022 komt in het teken te staan van het rampjaar 1672.

Dick Roodhorst geeft een toelichting op de actualisa-

tie/herdefiniëring van de visie en missie van de vereniging door een werkgroep. De HVAT bestaat nu dertig jaar, dus het is een goed moment om vooruit te kijken naar de toekomst (o.a. verdere digitalisering en verjonging van het ledenbestand).

Jory Verwolf meldt dat de geplande excursie naar Willemstad in 2020 en 2021 door de coronapandemie niet kon doorgaan. Dit jaar staat de excursie gepland op zaterdag 17 september. Het programma is hetzelfde gebleven. In het komende Nieuwsblad komt meer informatie te staan.

Sigrid Rog meldt dat de papieren uitgave van de stadswandeling was verouderd. Besloten is om deze te digitaliseren via de website izi.TRAVEL. De app van izi.TRAVEL is gratis te downloaden op mobiele telefoons. Wellicht wordt de bestaande wandeling in de toekomst uitgebreid en worden er bijv. geluidsfragmenten en vertalingen toegevoegd. Ook zal er nog aandacht komen voor de promotie van de digitale wandeling (via het pontje en de lokale horeca?) en het plaatsen van een bordje met QR-code bij het stadhuis

Bij de rondvraag heeft Anja van der Grijn de film die zij gemaakt heeft over de sloop van de meelfabriek in Ameide aan de HVAT overhandigd. Deze film is vorige week onder grote belangstelling in Het Spant getoond.

Gert en Bram spreken de aanwezigen toe en wensen allen en de vereniging een goede toekomst. Bram wil nog regelmatig artikelen blijven aanleveren voor het Nieuwsblad.

Na de pauze presenteren Jory Verwolf en Gert Groenendijk foto's van de bevrijding van Ameide en Tienhoven en de optocht, o.a. van Nico Jesse. De foto's van Jesse zijn in bezit van het Nederlands Fotomuseum, maar mogen door de HVAT worden getoond tijdens presentaties.

▲ Inval van de Fransen in 1672.

In gesprek met

Gert Groenendijk

Sam Janse

Onze secretaris, Gert Groenendijk, heeft ons verlaten. Op 21 april jl. is hij afgetreden en hij heeft zich niet herkiesbaar gesteld. Dat heeft zijn reden, zoals we zullen zien. Hij heeft gedurende vele jaren op vele wijzen in vele functies onze vereniging gediend. Hij heeft onvoorstelbaar veel uren aan onze vereniging gegeven. We dachten dat het goed is om de schijnwerper een keer op hem te richten.

Gert, jij bent met Ameide vergroeid, maar je bent hier toch niet geboren?

Nee, ik ben in Langbroek, in het Utrechtse, geboren en in Haastrecht opgegroeid. Na een technische scholing ging ik een opleiding in de zorg volgen in Hilversum. Daar kwam ik Greet den Hartog tegen, die dezelfde opleiding volgde, en het werd iets tussen ons. Greet kwam uit Ameide en zo kwam ik ook in een dorp waar ik nog amper van gehoord had.

En wat vond je van Ameide?

Een leuk plaatsje aan de rivier met een mooi centrum. Greet ging in Open Vensters werken, er kwam dus brood op de plank en we konden trouwen.

Jij studeerde nog?

Ja, ik was intussen van studierichting veranderd en was bouwkunde gaan doen. Mijn opleiding als bouwkundig ingenieur heb ik genoten aan de toenmalige HTS in Utrecht. Mijn eerste baan was in Giessenburg bij een architect, daarna werkte ik twee jaar in Wadinxveen, en toen een jaar of acht in Utrecht bij het College voor ziekenhuisvoorzieningen, waar ik te maken kreeg met bouwprojecten in de gezondheidszorg, zoals beoordelen, adviseren en vergunning verstrekkingen. Mijn langste tijd, ruim 22 jaar, heb ik gewerkt bij het organisatie- en adviesbureau TwynstraGudde in de begeleiding van bouwprojecten, ook weer zorggerelateerd. Toen kwam het ziekenhuis Isala in Zwolle in beeld. Ruim zes jaar lang heb ik daar gewerkt. Ik was daar het 'financiële geweten' van de nieuwbouw van het ziekenhuis en speelde ook een rol bij de ingebruikname ervan, het financieel beheer en het onderhoud van het vastgoed. Alles vanuit Ameide.

En intussen raakte je betrokken bij onze vereniging.
Van jongs af aan was ik geïnteresseerd in geschiedenis en met name in stambomen. Ik had een keer iets uitgezocht dat de geschiedenis van Ameide raakte. Jetty Stasse vroeg op een gegeven moment, dat was 1999: 'Wil je bestuurslid worden?' Het was de tijd van Gerrit Streefkerk en Al den Oudsten. Ik werd gewoon bestuurslid.

En daarna werd je secretaris?

Ja, Paul Will was secretaris, maar die wilde stoppen en toen heb ik het overgenomen. Dat was in 2002. Ik heb het tot 2006 gedaan, totdat Cees Broekman secretaris werd. Ik bleef tot april 2013 in het bestuur als vicevoorzitter.

Maar toen werkte je nog full time. Kon je de secretarisfunctie wel combineren met je baan?

Dat betekende dat het werk voor de vereniging vaak in de avonden en weekenden moest gebeuren. Soms maakte ik het te gek, maar dan trapte Greet op de rem.

Terwijl Greet ook betrokken was bij de vereniging.

Ja zij deed de familiekaarten. Ze verzamelde en sorteerde geboortekaartjes, trouwkaarten enzovoort. Teuny de Wit had dat eerst gedaan en Greet nam het van haar over. Ze hielp de penningmeester, Jetty Stasse, ook met de financiële administratie. En ze was betrokken bij tentoonstellingen, het schoonmaken van het stadhuis, de organisatie van de monumentendag. Ze heeft daarvoor en voor ander vrijwilligerswerk ook een lintje van de Majesteit gehad.

Van 2013-2019 was je uit het bestuur. Een rustige periode dus.

Betrekkelijk. Ik heb ook toen veel werk gedaan voor de website, voor de genealogie en voor de beeldbank. Dat moest allemaal nog op poten worden gezet en daar gingen ook heel wat uren in zitten.

En toen kwam je in 2019 weer in het bestuur.

Ja. Ik stond niet te trappelen. Maar het bestuur van de vereniging kende drie vacatures. Dout Siegersma,

onze vicevoorzitter, stond er alleen voor. Er was geen voorzitter, geen secretaris en geen penningmeester. Dout vroeg mij en ik ben toen in dat gat gesprongen. Als secretaris. Jory werd toen interim-voorzitter en Corrie werd penningmeester. In die tijd stopte ik met werken. Greet was al ziek en we wilden in die periode tijd voor elkaar hebben.

Je bent ook betrokken geweest bij de Stichting Carla Jonker.

Carla Jonker overleed in 2007. Kort voor haar dood heeft ze haar materiaal dat tot op zeker niveau uitgewerkt, maar nog niet klaar was voor publicatie, overgedragen aan Jan den Hartog, Hans van den Heuvel en aan mij. Wij hebben er een boek van gemaakt. Niet niks: veertig archiefdozen waren er met gegevens, manuscripten die elkaar overlaptten, hoofdstukindelingen waaruit we moesten kiezen enzovoort. Dat heeft gedurende drie à vier jaar heel veel tijd gekost. In 2010 lag het er.

Een vraag over je laatste periode als secretaris. In die periode heb ik jou meegemaakt en ik weet dat je ongelofelijk veel uren aan de vereniging hebt besteed. Hoeveel tijd kostte het werk jou in een gemiddelde week?

(Na een diepe frons en een snelle berekening:) Dat is toch wel 24 à 30 uur. Maar dat is maar voor een deel voor het secretariaatswerk. Daarnaast spendeer ik veel tijd aan de website, de beeldbank en de archivering.

Is dat toch niet een beetje veel?

Het was veel, het is veel, maar het is ook leuk. Je komt veel aardige dingen tegen. Dingen gaan functioneren, er komt wat tot stand, de professionaliteit stijgt. Het resultaat is leuk.

Noem eens wat leuke dingen?

Bijvoorbeeld het project: 'Het huis op orde'. Daar zijn we in 2019 mee begonnen. Dat bedoelden we letterlijk: het stadhuis moest opgeruimd worden, maar ook figuurlijk: de structuur van het bestuurs- en vrijwilligerswerk moest beter. Het geeft me veel voldoening om te zien hoe het nu allemaal werkt. Het hele bestuur heeft meer houvast. Vrijwilligers weten waar ze mee bezig zijn. Het huis is nu redelijk op orde. Het op orde houden zal altijd de nodige inspanning vergen.

En verder: Contacten buiten de vereniging vind ik ook verrijkend, gesprekken met mensen van de gemeente en uit de provincie. Archiefonderzoek vind ik ook boeiend.

Je hebt ook een en ander geschreven in het Nieuwsblad
Ja, maar daar ben ik te weinig aan toegekomen. Ik de toekomst wil ik daar meer tijd voor nemen.

Wat zou je nog willen onderzoeken?

Ik heb in gedigitaliseerde papieren van het Utrechts archief eens iets over een begrafenis gelezen waarvan ik dacht: 'Daar zit een mooi verhaal in'. De stakingen in de twintiger en dertiger jaren zijn ook boeiend om nader te onderzoeken.

En nou nog een laatste vraag: Waarom stop je als secretaris?

Ruim een jaar geleden heb ik een lieve vrouw Marijke ontmoet en met haar wil ik verder leven. We hebben besloten om in Wageningen te gaan wonen. Inmiddels hebben we daar woonruimte gevonden, in augustus zal de overdracht zijn. Rond 1900 woonde daar trouwens mijn overgrootvader, dus mijn roots liggen er ook nog.

Word je daar ook lid van een historische vereniging?

Wie weet. Ik heb al gekeken op de site van de vereniging daar.

Heb je nog een goede wens of raad voor de vereniging?

Ik wil tegen het bestuur en de werkgroepen zeggen: houd contact. Daar komt de energie vandaan. Waardering is belangrijk. Het viel in de coronatijd niet mee en daarom is het in de komende tijd des te belangrijker.

Samenwerking met regionale instanties is ook nodig, bijvoorbeeld met het oog op het beheer van de website en de beeldbank. De techniek en kennis is niet altijd plaatselijk aanwezig en dan zijn er misschien kansen om samen op te trekken in de regio of de provincie.

Gert, ik wil jou namens het bestuur, of beter: namens de hele vereniging hartelijk danken voor alles wat je met en voor ons hebt gedaan. Ik wens je heel veel geluk samen met je vriendin. In Wageningen. Jou een beetje kennende, durf ik wel te zeggen dat je je ook daar niet vervelen zult. En wie weet komen we je naam nog eens in het Nieuwsblad tegen.

▲ Links Gert Groenendijk tijdens de vlucht van een F16 boven "Herlaer", zie ook Nieuwsblad HVAT 2008-IV.

Dadenherdenking

4 mei 2022

Dick Roodhorst

Ingetogen samen zijn, die woorden passen het best bij de herdenkingsplechtigheid op 4 mei jl. bij het monument in het centrum van Ameide. Door de coronamaatregelen kon de herdenking in 2020 en 2021 slechts in sobere vorm plaatsvinden. Na drie jaar kon deze plechtigheid weer op de gebruikelijke wijze worden gehouden en de belangstelling hiervoor was groot. Daar komt ook het huidige oorlogsgeweld in Oekraïne bij, vrede en vrijheid worden ook daardoor voelbaar breed gewaardeerd in Nederland.

Terwijl de kerkklokken luidden eerst de stille tocht, begeleid door twee tamboers, vanaf het Stadhuis op de Dam en de Voorstraat, waar stil werd gestaan bij de stolperstenen (ook wel struikelstenen genoemd), die herinneren aan de vermoorde joodse familie Meijer, via de Fransestraat, de J.W. van Puttestraat, waar werd gestopt om de slachtoffers die begraven liggen in de oorlogsgraven op de oude begraafplaats te herdenken en vervolgens via de Paramasiebaan naar de Meidoornlaan.

Aangekomen op de Meidoornlaan een welkomstwoord door Maks van Middelkoop met onder meer aandacht voor het landelijke thema van de 4 mei herdenking "Vrijheid in Verbondenheid".

▲ Stille tocht, begeleid door twee tamboers, vanaf het Stadhuis op de Dam naar het monument aan de Broekseweg.

"In het voorjaar van 2020 was de hoopvolle verwachting dat de coronacrisis ons nader tot elkaar zou brengen, maar dat blijkt bijna twee jaar later maar gedeeltelijk waar. De pandemie heeft ook juist maatschappelijke problemen en tegenstellingen aan de oppervlakte gebracht, en getoond dat onze vrijheden soms haaks op elkaar lijken te staan... persoonlijke zeggenschap en het collectieve belang lijken niet altijd verenigbaar. De komende tijd kunnen we elkaar hopelijk weer meer ontmoeten. Het jaarthema van 2022 is dan ook Vrijheid in Verbondenheid".

Door Jolie Kool, een leerling van de openbare basisschool "De Vlindertuin" werd het gedicht "Er sterven mensen voor de vrede" voorgedragen...

Er sterven mensen voor de vrede:

*In deze tijd van vrede in mijn leven
Is het lastig bevatten
Dat 77 jaar geleden
Op de plek waar ik nu woon
Mensen stierven voor mijn vrede
Mensen stierven voor mijn vrijheid
En wat raar om te bedenken
Dat op dit moment op deze aarde
Er nog steeds mensen sterven
Voor de vrede en de vrijheid
Voor een meisje net als ik
Zodat zij later... net als ik
Over 77 jaar
Mag klagen over school en huiswerk
In plaats van bang te zijn
Voor bommen en de dood*

Onder begeleiding van koraalmuziek door het Ameide's Fanfare Korps (AFK) volgden toespraken door eerst wethouder Huib Zevenhuizen die verder in ging op het landelijke thema Vrijheid en Verbondenheid met daarbij ook aandacht voor de huidige situatie in Oekraïne en daarna oud-burgemeester Kees Bakker die als thema "Oorlog en Vrede" had gekozen en hierbij ook oorlogsherinneringen uit zijn jeugd ophaalde.

VRIJHEID IN VERBONDENHEID

Hierop aansluitend lazen Nelissa Verwolf en Iris Streefkerk van de christelijke basisschool "De Kandelelaar" het gedicht "Herdenken" voor...

Herdenken:

*De Tweede Wereldoorlog
Zoveel doden in die vijf jaar
Het leed dat toen geleden is
Tranen die nog steeds stromen
Nu... 77 jaar later
Eren we nog altijd de gevallen
Elke 4 mei herdenken wij het leed dat is geschied
Zelf hebben wij het niet meegemaakt
Maar zullen 4 mei altijd herdenken
Zij vochten voor vrijheid en vrede
En dat zullen wij altijd eren*

Nadat de schoolkinderen een kring rond het monument hadden gevormd volgde het zgn. "Dodenappèl", waar Maks van Middelkoop, ter nagedachtenis, de inwoners van Ameide en Tienhoven die zijn omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog met name noemde.¹

Voorafgegaan door een taptoe-signaal volgden twee minuten stilte...

Na dit indrukwekkende stiltemoment plaatsten kinderen rozen in vazen en werden er, onder begeleiding van het AFK, twee coupletten van het Wilhelmus gezongen. Daarna werden kransen gelegd door het Gemeentebestuur, de Oranjevereniging, de gezamenlijke Kerken, Schoolkinderen (een bloemstuk), Ondernemersvereniging Actio, Open Vensters en de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. De herdenking eindigde met een defilé langs het herdenkingsmonument.

Een waardige bijeenkomst, waaraan, ook in deze tijd, gezien de grote belangstelling, nog steeds behoefte bestaat. Hopelijk is het ook volgend jaar weer mogelijk een gezamenlijke bijeenkomst te organiseren.

Voorlezen van gedichten en kranslegging bij het monument, ter nagedachtenis van inwoners van Ameide en Tienhoven die zijn omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

¹ Een van de lokale oorlogsslachtoffers is Johannes Hendrik Mattheus van Bonzel. Jo van Bonzel werd geboren in Tienhoven en groeide op in Ameide. In het voorjaarsnummer van het Nieuwsblad heeft Bram Provoost een uitgebreid artikel over hem geschreven.

Bezoek 5 mei

gemeente Pfinztal

Jory Verwolf

Op 5 mei, Bevrijdingsdag, bezocht een delegatie van de Duitse gemeente Pfinztal ons Stadhuis op de Dam. De Duitse delegatie stond onder leiding van de burgemeester van de gemeente Pfinztal, mevrouw Nicola Bodner. De gemeente Pfinztal was partnergemeente van de oude gemeente Leerdam. Nu Leerdam is opgegaan in de nieuwe gemeente Vijfheerenlanden, is het partnerschap met deze Duitse gemeente thans in discussie. De Duitse delegatie was uitgenodigd om de 4 mei herdenking in Leerdam bij te wonen en nader kennis te maken met de gemeente Vijfheerenlanden. Vandaar het bezoek aan Ameide. Wij hebben uitleg mogen geven over ons Stadhuis, de

directe omgeving en onze vereniging. Zij waren onder de indruk van het oude gebouw en de inrichting. Vooral het wandkleed werd bewonderd. Ook de oude stoel van de burgemeester van de voormalige gemeente Ameide viel in de smaak. Burgemeester Nicola Bodner liet zich graag fotograferen in deze stoel. In een naderhand ontvangen emailbericht zijn wij bedankt voor de hartelijke ontvangst op het Stadhuis en de enthousiaste uitleg.

▲ Burgemeester Nicola Bodner liet zich graag fotograferen in deze stoel.

Duitse delegatie was uitgenodigd om de 4 mei herdenking in Leerdam bij te wonen en nader kennis te maken met de gemeente Vijfheerenlanden.

Willem van Zessen (1804-1893)

de kerk: conflict en nieuw begin

Sam Janse

In de laatste twee nummers heb ik artikelen geschreven over Willem van Zessen. Geen hoofdpersoon op het toneel van de negentiende eeuw, maar daarom niet minder belangrijk. Hij vertegenwoordigde het sociale middensegment van de bevolking.

In de vorige nummers van het *Nieuwsblad* ging het over een man die bij twee vrouwen 27 kinderen verwekte, waarvan er twintig voor hun vierde verjaardag stierven. Welke gegevens hebben we verder over Willem van Zessen? Je bent in het onderzoek erg afhankelijk van toevalstreffers. In de *Schoonhovense Courant* kwam ik hem, behalve in de ruzie met de slager van Vianen, niet tegen. Maar wel in de kerkelijke archieven. Onder andere in het notulenboek van de christelijke afgescheiden gemeente te Schoonhoven. Een klein lesje kerkgeschiedenis kan hier verder helpen.

1834: De Afscheiding

In de negentiende eeuw ondergaat de Nederlandse Hervormde Kerk een aantal aderlatingen. De eerste is die van 1834. Ds. Hendrik de Cock uit Ulrum (Groningen) was het niet eens met het beleid van de hervormde synode. We kunnen in die tijd nog niet van vrijzinnigheid spreken, maar er is wel wat verschoven in de theologie en de prediking. De de Verlichting uit de achttiende eeuw heeft ook de kerk niet onberoerd gelaten. Het optimisme over de mens en zijn mogelijkheden, over een nieuwe samenleving die zal ontstaan als iedereen voldoende onderwijs heeft gehad, wordt ook in de preken van de dominees voelbaar. Waar in vroeger tijden de dominees over *bekeering* preekten, spraken ze nu meer en meer over *ontwikkeling*. Dit alles vonden ds. De Cock en zijn geestverwanten ook terug in de gezangenbundel die in 1806 was ingevoerd en waaruit de gemeenten verplicht waren te zingen. De spanningen liepen op en in 1834 trad de predikant van Ulrum uit de Nederlands Hervormde Kerk. Kleine groepjes, verspreid over het land, gingen met hem mee. Zo'n afgescheiden gemeente ontstond er in 1836 ook in Schoonhoven.

Er was enige moed voor nodig om tot deze groep toe te treden. Officieel was er wel godsdienstvrijheid in

ons land, maar koning Willem I zag deze afscheiding als verstoring van de rust en de orde en liet soms hardhandig ingrijpen. Bijeenkomsten van meer dan twintig man werden verboden. Op sommige plaatsen kregen de afgescheidenen soldaten ingekwartierd.

Willem kiest voor de afgescheidenen

In het ledenregister van de afgescheiden gemeente te Schoonhoven komen Willem van Zessen en zijn vrouw Heiltje Brand in het jaar 1843 voor als lidmaten.¹ Dat betekent dat ze openbare geloofsbelijdenis hebben afgelegd en volwaardige leden van de gemeente zijn. Ze wonen dan in Ammerstol en de afstand met Schoonhoven is wel te overbruggen. Ik denk dat we de hoofdpersoon van ons verhaal wel enige moed en misschien ook eigenzinnigheid mogen toekennen, omdat hij tot de afgescheidenen is toegetreden. Wat hem ertoe bewogen heeft, weten we niet zeker, maar een vermoeden heb ik wel. In Langerak, waar Willem vele contacten had, was ook een afgescheiden gemeente. In de eerste jaren na 1836 waren de gemeenten van Langerak en Schoonhoven gecombineerd en werden ze door één predikant bediend. Willems vader Lambert gaat niet met de Afscheiding mee, maar zijn bijna vijf jaar oudere broer Huibert wel.² In het notulenboek van de afgescheiden gemeente Schoonhoven-Langerak³ vinden we op 30

- 1 Streekarchief Midden-Holland te Gouda, nr. 1053 Archief van de Gereformeerde kerk van Schoonhoven en Willige Langerak, 1846-2005, inventarisnummer 27. Willem verhuisde vaak, zagen we in het vorige artikel, en dat betekende soms ook verandering van zijn kerkelijk domicilie. In 1843 woonde hij in Ammerstol en Schoonhoven was niet ver weg. In juni 1846 blijkt hij volgens de geboorteakte van Jobbe in Schelluinen te wonen, verder van Schoonhoven af. Schoonhoven was in dat jaar nog een gecombineerde predikantsplaats met Langerak. Willem zal vanuit Schelluinen dan ook 's zondags naar Langerak zijn gelopen, toch wel 12 km. Dat leid ik af uit een aantekening in het lidmatenboek van de afgescheiden gemeente Schoonhoven, waar bij zijn en Heiltjes naam staat: 'Vertrokken naar Langerak'. Langerak had zich in 1848 organisatorisch losgemaakt van Schoonhoven en de Langerakse leden kregen deze aantekening.
- 2 Regionaal Archief Dordrecht, nr. 791 Burgerlijke stand en bevolking van Langerak, inventarisnummer 29.
- 3 Streekarchief Midden-Holland te Gouda, nr. 1053 Archief van de Gereformeerde kerk van Schoonhoven en Willige Langerak, 1846-2005, inventarisnummer 1.

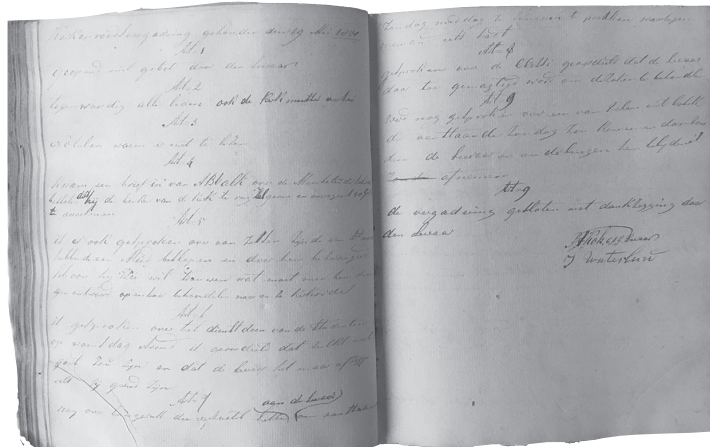
nov, 1846 'H. van Sessen' als diaken.⁴ Die naam verwijst waarschijnlijk naar Willems oudere broer. Andere kandidaten voor deze persoon dienen zich in de Langerakse en Schoonhovense context niet aan. Dat Willem toetreedt tot de afgescheidenen zal wel samenhangen met de keuze die zijn broer maakte.

Conflict en kerkelijke tucht

Maar in 1850 ontstaat er een conflict. Willem woont dan in Jaarsveld maar leeft weer mee met de afgescheiden gemeente van Schoonhoven. Hij zal 's zondags dus twee keer heen en terug zijn gelopen, weer of geen weer. Zo zijn de mores in die tijd. Misschien bleef hij tussen de twee diensten door wel ergens in Schoonhoven eten.

Het conflict heeft te maken met het zevende gebod: 'Gij zult niet echtbreken'. Nu had Willem geen echt meer om te breken, aangezien zijn vrouw Heiltje in 1848 gestorven was in het kraambed, maar alles wat op seksueel gebied afkeurenswaardig was, liet men onder dit gebod vallen. Waar moest je het anders onderbrengen?

We zagen al dat de trouwdatum van Willem en zijn tweede vrouw, Jannigje (18 juli 1850), en de geboortedatum van dochter Dirkje (10 aug. 1850) wel erg

▲ Kerkenraadsnotulen van 29 mei 1850.

hij ze⁶ wil trouwen wat moet men hem daar...gen (daartegen?) antwoord (antwoorden?) openbaar behandelen naar onze kerkorde'.

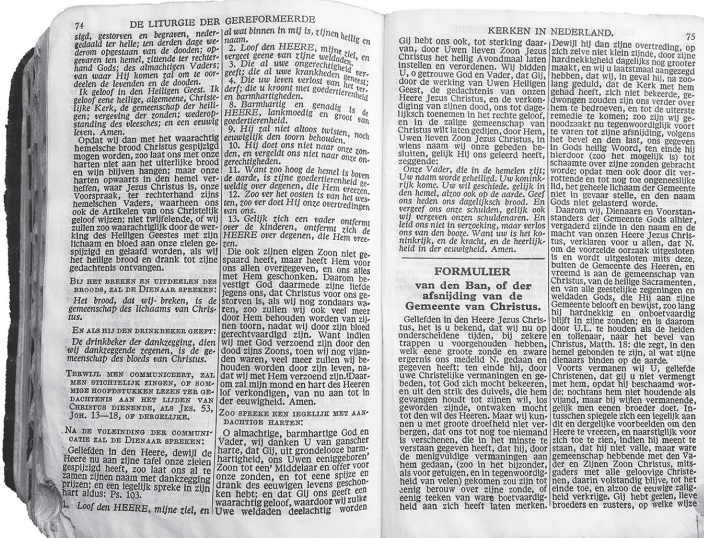
Een meid beslapen en bezwangerd! Betekent 'meid' hier gewoon 'meisje', 'jonge vrouw', of is het 'dienstmeid'? Het kan allebei. Het is niet onwaarschijnlijk dat ze het huishouden van haar vader deed die intussen ook weduwnaar was, en van de twee broers Matthijs (ong. 26 jaar) en Jan (ong. 15 jaar). Niet onmogelijk is het dat ze af en toe ook in het gezin van buurman Willem bijsprong.

De kerkorde van de afgescheidenen kende in geval van voor- of buitenechtelijk seksueel contact strenge regels. Er moest censuur worden toegepast. Die begon met de persoonlijke vermaning. Predikant en ouderling zochten de persoon in kwestie op (of vroegen hem of haar op de kerkenraadsvergadering te komen) en vermaanden de zondaar het leven te beteren. Als dat zonder gevolgen bleef werd de situatie in de kerkdienst aan de orde gesteld zonder de naam te noemen. In een kleine gemeenschap zal het toch wel vaak duidelijk zijn geweest op wie er gehint werd. Bracht ook dat de zondaar niet tot bekering dan werd alsnog in een nieuwe vermaning de naam genoemd. Met de oproep aan de gemeente om voor hem of

✂ Bij punt 5 van de notulen van 29 mei 1850 'is er ook gesproken over Van Zessen zijnde een weduwnaar hebbende een Meid beslapen en door hem bezwangerd'.

dicht op elkaar liggen. Ik vermoedde dat dat binnen de afgescheiden gemeente waartoe Willem behoorde (Jannigje niet) problemen had gegeven. Hoe zou men in Schoonhoven daarmee omgegaan zijn?

In de Chocoladefabriek in Gouda, de plek waar het archief van de afgescheiden gemeente van Schoonhoven wordt bewaard, vond ik gelukkig de kerkenraadsnotulen van deze jaren.⁵ Die liegen er niet om. Er is wel een probleem met de tekst. De notulist is geen geofende schrijver, hij maakt kromme zinnen, schrijft doorgaans zonder punten en komma's, heeft geen duidelijk handschrift en de inkt is soms wat verbleekt. Maar de boodschap blijft duidelijk. Bij punt 5 van de notulen van 29 mei 1850 'is er ook gesproken over Van Zessen zijnde een weduwnaar hebbende een Meid beslapen en door hem bezwangerd schoon

▲ Formulier van den ban of der afsnijding van de Gemeente van Christus.

4 De schrijfwijze van de namen varieert nog al. Vanouds werd de naam ook inderdaad als 'Van Sessen' geschreven. Voor het hele notulenboek geldt dat de spelling weinig uniform is. Te bedenken is dat de eerste officiële spelling van het Nederlands pas in Willems' geboortjaar 1804 werd ingevoerd (die van Prof. Matthijs Siegenbeek), maar nog niet overal werd doorgevoerd. Schrijvers als Bilderdijk en Multatuli hielden er hun eigen spellingregels op na. Zo ook de mindere schrijvers.

5 Voor de archiefgegevens, zie noot 3.

6 Er staat 'zei', maar dat geeft geen zin.

▲ Kerkgebouw der Geref. Kerk te Schoonhoven.

haar te bidden. Had dat alles geen resultaat dan werd het gemeentelid geëxcommuniceerd. Seculier zouden we zeggen: geroyeerd. In de kerk werd dan het *Formulier van den ban of der afsnijding van de Gemeente van Christus* voorgelezen. Gehoopt werd dat deze tuchtmaatregel als een 'uiterste remedie' zou werken en alsnog bekering te weeg zou brengen. In dat geval was er altijd een weg terug. Wie nog een oud en meestal zwart psalmboekje heeft, kan het formulier van de *Ban* en dat van de *Wederopneming* naast andere achterin vinden.

Zo gebeurde het met Willem. In de notulen van 30 juli lezen we het volgende: 'ook is er nog gesproken over van Zessen door den Leeraar (de predikant; SJ) werd geoordeeld om hem nog eens te vermanen dat hij ook in de kerk moet komen terwijl anders de censuur moet voortgaan'. Blijkbaar gaat Willem ook niet meer in Schoonhoven naar de kerk. Dat is op zich al een reden tot censuur, tucht. Volgens het bevolkingsregister van 1850 van Jaarsveld had hij nog niet officieel met zijn kerk gebroken, want daar staat hij als 'Afgescheiden' vermeld. De breuk zou echter niet lang meer op zich laten wachten; ze had zich in feite al voltrokken.

De 'zaak Van Zessen' vinden we terug in de notulen van de classis Gorinchem van de afgescheiden gemeenten van 11 september 1850. Een classis is het regionale verband van plaatselijke gemeenten. Ds. Kok van Schoonhoven brengt de 'hoererij' van de

weduwenaar Willem van Zessen in. Dit gemeentelid is weliswaar getrouwd met de meid die hij bezwangerd heeft (terminologie van de notulen), maar hij gaat niet meer in Schoonhoven naar de kerk. Onder het voorwendsel dat de afstand van twee uur te ver is om te lopen. De broeders vinden dat een zwak argument, omdat hij dit tevoren geen bezwaar vond. Ze oordelen dat de gemeente Schoonhoven het volste recht heeft om hem onder censuur te stellen en hem met naam en al af te kondigen. Het staat er nog iets anders: 'de meerderheid der classis oordeelt Ja'.⁷

Willem laat zich niet gezeggen

Nu is het voor de broeders in Schoonhoven duidelijk. Een week later, op 17 september, wordt verwezen naar het recente classisbesluit dat heeft geoordeeld 'dat wij van Sessen met de naam naar (na; SJ) behoorlijke vermaning mogen bekend maken aan de Gemeente'. Dat zal nu metterdaad uitgevoerd gaan worden:

'over van Sessen is geoordeeld om hem met naam aan de Gemeente bekend te maken dewijl hij in de zonden voort gaat ja zonde tot zonde doet, Zijn Kind in hoererij geteeld heeft hij ook nog aan de baal op gedragen ja is er zelfs mede naar de Hervormde Kerk geweest het Avondmaal hem niet verboden zijnde moet de Sen Zuur dus maar voortgang hebben'.

Dit vraagt wel enige kennis van de tale Kanaäns, het jargon waarvan de bevindelijke vromen zich bedienden en bedienen. Naar het oordeel van de kerkenraad stapelt Willem de ene zonde op de andere. Het eerste was al dat hij zijn kind 'in hoererij geteeld heeft'. Dat betekent niet dat hij naar de hoeren is geweest, maar dat hij iets gedaan heeft wat tegen de toen geldende seksuele ethiek inging. Alle voor- en buitenechtelijk seksueel verkeer heet hier 'hoererij'. Dat is nog niet het enige. Minstens even erg is dat hij het kind 'aan de baal heeft opgedragen'. Dat gaat over Baäl, de oudtestamentische afgod bij uitstek. Blijkens het vervolg moet het betekenen dat de vader het kind in de Hervormde Kerk heeft laten dopen. Zo scherp liggen de verhoudingen in deze tijd dat de Hervormde Kerk als een afgodstempel wordt gezien.⁸ De afgescheidenen zullen gezegd hebben: we zijn er niet voor niets uitgegaan. Dat moet wel leiden tot de 'Sen Zuur', de censuur, die inderdaad voor Willem en zijn gezin wel zuur was.

Twee weken later (25 september) lezen we in het notulenboek dat de maatregel geëffectueerd is. Op zondag 22 september 1850 is het volgende aan de gemeente voorgelezen: 'De kerkenraad schoon met droefheid is genoodzaakt om aan de Gemeente bekend te maken dat willem van sessen voorheen aan de Gemeente gemaakt (bedoeld is: bekend gemaakt; SJ) dat hij door Hoererij tegen den Heer gezondigd

7 Notulen in Regionaal Archief Gorinchem, Notulen Classis Gorinchem 1849-1881, archiefnummer 189.

8 De typering van de hervormden als dienaren van de afgod Baäl door de afgescheidenen vinden we elders ook. Zie C. Houtman, *De selfmade dominee als auteur. Zesentwintig portretten uit de lange negentiende eeuw* (Zutphen 2022) p. 434.

had, nog in de zonde voortgaat zonder berouw te tonen van zijn kwaad, ja heeft boven genoemde zonde, nog zonde daar toe gedaan daar hij in de echt getreden is en niet eens verzocht heeft om in de kerk ingezegend te worden, heeft in al die tijd niet in de kerk geweest, oefent de minste gemeenschap der Heiligen niet heeft zelfs zijn kind dat hij eenige weken na dat hij in de Echt was getreden gewonnen heeft in de Hervormde kerk laten dopen en is er zelve tegenwoordig geweest en in het openbaar beleden dat daar de waarheid geleerd werd en heeft zijn zonde zoeken te bedekken met vigebladeren van verschooning als Adam in het paradijs Toen de Leeraar en een ouderling hem daar (over) over aanspraken, Houd hem toch nog niet als een vijand, Gemeente maar vermaand hem als een broeder en bid voor hem op dat de Heere nog bekeering mag geven te Zijner tijd, leert (?) hier uit hoe dat hij langzaam al verder van de gemeente is afgeweken en eindelijk tot deze stappen is gekomen Waakt broeders en zusters in den Heere want de duivel gaat om als een brieschende leeuw laat dit voorbeeld u aanzetten om dicht bij den Heer dicht bij Zijne Gemeente te blijven daar is het veilig.⁹ De Heere Zegene het nog tot Zijn eer en heil van Zijne Gemeente is onze wensch en bede Amen.

Ook hier vraagt de tekst weer enig puzzelwerk. Als ik het kort mag samenvatten: de zonden van Willem van Zessen zijn dat hij zijn dienstbode heeft bezwan-gerd (1), dat hij zijn huwelijk niet in de kerk heeft laten inzegenen (2), al die tijd niet in de kerk geweest is, althans niet bij de afgescheidenen in Schoonhoven (3), het contact met de gemeenteleden mijdt ('oefent de minste gemeenschap der Heiligen niet') (4), zijn kind in de hervormde kerk heeft laten dopen (5) en over dat alles geen berouw heeft (6). Net als Adam in het Paradijs ontkent hij zijn schuld en kruipt weg achter een paar vijgenbladeren. De gemeente wordt ten slotte opgeroepen om hem niet als een vijand, maar als een broeder te blijven behandelen. Willem bedankte voor de eer, hij had zich intussen teruggetrokken uit de christelijke afgescheiden Gemeente van Schoonhoven.

De notulen van 16 december spreken over een laatste waarschuwing: 'eindelijk is nog besloten dat de Hoop (een ouderling; SJ) van Sessen eens zoude vermanen en indien hij van zijn Dwaling en schandelijk leven niet wil afstaan (afstand nemen; SJ) van de Gemeente diende afgesneden te worden als zijnde het laatste middel tot verootmoeding (bedoeld is: verootmoeding; SJ) en genezing'. Daarna zal de formele excommunicatie hebben plaatsgevonden. Maar feitelijk had hij zichzelf al onttrokken.

Hoe we na ruim anderhalve eeuw deze tuchtpraktijk ook beoordelen, we kunnen wel zeggen dat Willem van Zessen een enigszins eigenzinnige en misschien ook wel eigenwijze man moet zijn geweest. Dat hij uit de hervormde kerk gestapt was, was op zich al een daad. Maar dat hij zich vervolgens ook onttrok aan de afgescheiden gemeente in Schoonhoven zegt nog meer. Hij kende deze praktijk. Met enige regelmaat werden er in Schoonhoven gemeenteleden onder

tucht gesteld, meestal om vergelijkbare redenen, maar toen het hemzelf trof, wees hij de tuchtmaatregel af. Blijkbaar een man die zich niet gauw de les liet lezen.

Naar Tienhoven

Op 13 februari 1854 verhuist het gezin naar Tienhoven. We zagen dat Willem zijn bakkerij in Jaarsveld hoogstwaarschijnlijk aan zijn zoon Jan overdoet en zich in aan de overkant van de Lek als koopman vestigt.

Kerkelijk komt hij in een heel andere situatie terecht. In Ameide en Tienhoven staat ds. Willem van Beuningen, een moderne, vrijzinnige predikant. Willem en Jannigje hebben alle zes kinderen die na hun verhuizing naar Tienhoven zijn geboren door ds. Van Beuningen laten dopen, behalve Huibert die maar twee maanden is geworden. Misschien was hij te zwak om vervoerd te worden.

We hebben ook een aantekening van ds. Van Beuningen over de familie.¹⁰ Toen hij net in Ameide stond, niet lang na zijn intrede in november 1854, is hij de gemeente rondgegaan en heeft in alle gezinnen gevraagd of men naar de catechisatie kwam. Deze predikant gaf ook catechisatie aan 'gehuwden en bejaarden'. We hebben zijn aantekeningen daarover nog. Bij No 16, W. van Zessen, staat: 'De vrouw geen lidmaat. Zal op de catechisatie komen / attentie'. 'Geen lidmaat' betekent: ze heeft geen openbare geloofsbelijdenis afgelegd. Er staat ook een cijfercode bij: 1 - 1 - 4. In het opschriftboekje van ds. Van Beuningen betekent het dat op dat adres woonden: 1 lidmaat, 1 catechisant, in totaal 4 mensen. Het lidmaat zal Willem geweest zijn, de catechisant Jannigje en dan waren er dus nog twee kinderen thuis: Gerrit, in 1836 geboren uit het eerste, en Dirkje, in 1850 geboren uit het tweede huwelijk.¹¹ We weten dat Jannigje daadwerkelijk op dinsdagavond op de volwassenencatechisatie is geweest bij deze predikant, en wel in 1855 of 1856, want ze staat op een lijst die eveneens be-waard is.¹² We weten ook hoe ze haar naam uitsprak,

⌘ Toen hij net in Ameide stond, niet lang na zijn intrede in november 1854, is hij de gemeente rondgegaan en heeft in alle gezinnen gevraagd of men naar de catechisatie kwam.

10 Het Utrechts Archief, Utrecht, Collectie 1339 Familie Van Beuningen, inventarisnummer 169.

11 Gerrit, die in die tijd ongeveer 18 jaar zal zijn geweest, staat niet in de catechisatieoverzichten van ds. Van Beuningen. Dat klopt met de opgave van de predikant dat er in dit gezin maar één catechisant is, Jannigje. Was Gerrit misschien het huis al uit voor werk?

12 Het Utrechts Archief, Utrecht, Collectie 1339 Familie Van Beuningen, inventarisnummer 169. Of ze ook daarna ook nog op de catechisatie ging, is onduidelijk, omdat die gegevens niet bewaard zijn.

9 De terminologie komt grotendeels uit het klassieke *Formulier van de ban of afsnijdinge*.

voor het kiescollege.¹⁸ In 1885 is hij aftredend, maar wordt herkozen en is dan in 1889 opnieuw aftredend.¹⁹ Blijkbaar genoot hij enig aanzien binnen de hervormde gemeente van Ameide en Tienhoven. Ik denk dat Willem van Zessen een representant was van de rechtzinnige onderstroom in de hervormde gemeenten van Ameide en Tienhoven die zich niet thuis voelde bij de vrijzinnige koers van de predikant en de kerkenraad, maar toch niet brak met deze kerk. Willems zoon Lambartus, in 1881 26 jaar, gaat bij ds. Van Beuningen naar de catechisatie, zo weten we uit de lijsten van deze predikant. Heeft Willem met zijn gezin wel eens de schuurdiensten van Willem Verheij bezocht? Dat weten we niet, maar het feit dat hij na de *Wende* van 1881 in het kiescollege werd gekozen, maakt dat niet onmogelijk.

Het notulenboek van het kiescollege maakt wel duidelijk dat Willem niet tot de kerngroep van 'Waarheid en Recht' behoorde. Hij liet vaak verstek gaan. Van de 26 vergaderingen van de kiesvereniging en van het kiescollege bezocht hij er slechts 14. Vanaf eind 1884 bezocht hij de bijeenkomsten helemaal niet meer, terwijl hij nog tot 1889 zitting had. In de notulen van de vergadering van de kiesvereniging van 8 januari 1889 lezen we: 'vooraf verklaard L. van Zessen echter dat zijn Vader niet meer, wegens hoog en ouderdom in aanmerking wenscht te komen'. De letter L. staat voor Lambartus, de bovengenoemde zoon uit het tweede huwelijk, die vervolgens in het kiescollege wordt gekozen.

Er is nog een aanwijzing voor de betrekkingen die de Van Zessens met mensen van de schuurgroep onderhielden. Dochter Dirkje trouwt op 6 december 1872 met Jan Bouwmeester. Als een van de getuigen wordt Willem Verheij genoemd, met de vermelding dat hij geen familie is van het paar. Dat betekent dat er een goede verhouding tussen de families Van Zessen en Verheij is geweest. We mogen op zijn minst veronderstellen dat Willem niet onsympathiek tegenover de schuurgroep stond. Willem van Zessen koos in de periode vóór 1881 een positie tussen Willem van Beuningen en Willem Verheij.

De leiders van de rechtzinnigen die vanaf dat jaar het roer overnamen, behoorden overwegend tot het sociale middensegment waar Willem van Zessen ook toe behoorde: boeren en kleine zelfstandigen. Carla Jonker laat het in *Macht en armoede aan de rivier* mooi zien in een tabel.²⁰ Daarboven op de sociale ladder zaten de notabelen die uit de 'Grote burgerij' of de 'Geschoolden en beambten' kwamen. Onder de middengroepen zaten de 'Werklieden' en de 'Losse en

ongeschoolde arbeiders'²¹. De vrijzinnige kerkenraad haalde haar leden bij voorkeur uit de bovenste lagen, de rechtzinnige colleges kwamen uit de middengroeperingen. Daarmee kwamen de rietsnijders en de mandenbreiers nog niet in de kerkenraad (het schrikbeeld van ds. Van Beuningen),²² maar ongetwijfeld hebben ze zich meer gekend en vertegenwoordigd gevoeld door de orthodoxe timmerman Willem Verheij dan door de vrijzinnige aannemer J.L. de Jongh, een plaatselijke autoriteit die kerkenraadslid, kerkvoogd en gemeenteraadslid was.

Het nageslacht

Ik ben mijn eerste artikel over Willem van Zessen begonnen met zijn voorgeslacht, ik eindig de reeks van drie met zijn nageslacht. Voor zover ik weet wonen er geen nazaten van Willem van Zessen meer in Tienhoven, maar nog wel in Ameide. De jongste zoon, Teunis (1863-1925), nummer 27, trouwde met Johanna Dina Roest en verhuisde rond 1914 van Tienhoven naar Ameide, waar hij eerst als koopman en later als havenmeester werkte.²³ Er wonen in Ameide nog kleinkinderen van hen. Met één van hen ben ik getrouwd. Het is een vreemde gedachte dat mijn leven totaal anders verlopen was als Teunis van Zessen, nummer 27, net als twintig van zijn (half)broers en -zussen, jong was overleden. Dan was ik zeer waarschijnlijk niet in Ameide gaan wonen en had u deze artikelen niet onder ogen gekregen.

◀ Teunis, het zevenentwintigste kind van Willem van Zessen.

18 Collectie Krijn van der Ham. Zie ook notulen van het kiescollege van 28 dec. 1881 in: Notulen Kiescollege 1881-1903, in Archief Hervormde Gemeente Ameide en Tienhoven, Regionaal Archief Gorinchem, archiefinventaris 3.18.50, inventarisnummer 501.

19 Zie de notulen van 6 jan. 1882 en 6 april 1888 in: Notulen Kiescollege 1881-1903.

20 C. Jonker, *Macht en armoede aan de rivier. Ameide en Tienhoven 1870-1940* (Ameide 2010) p. 433.

21 De indeling en de terminologie is van Frans van Poppel en Kees Mandemakers, 'Sociaal-economische verschillen in zuigelingen- en kindersterfte in Nederland, 1812-1912', in: *Bevolking en Gezin* 31.2 (2002) p. 5-40, spec. p.

20. Zie www.iisg.nl/hsn/documents/81-mandemakpoppel.pdf (01-04-2022).

22 Jonker, *Macht en armoede* p. 41.

23 Volgens de geboorteakten van zijn kinderen is hij koopman, maar op de overlijdensakte staat: 'havenmeester'.

François Barovius (1702-1769)

**Een Termeise gouverneur
van de West-Indische Compagnie (WIC)**

*Het West-Indisch Huis in Amsterdam, voormalig hoofdkwartier
van de West-Indische Compagnie.*

Teus Stahlie

François Barovius, de domineeszoon

Er is al enkele keren eerder over François, de oudste zoon van de Termeise predikant Barovius, in dit blad geschreven. Zo kwam hij naar voren in een artikel over het huis aan de Voorstraat¹, dat hij in 1759 verkocht aan de dijkgraaf, waarna dit huis officieel verder ging als het 'Waterschapshuis'. Zelf heb ik in 2013² een artikel geschreven over de predikant Barovius (1665-1745) en zijn gezin. Steeds werd over François vermeld, dat hij lange tijd gewerkt heeft voor de West-Indische Compagnie (WIC), daar belangrijke posten bekleedde en bijna 14 jaar achtereen aan de z.g. Goudkust in het huidige Ghana verbleef. Maar daar bleef het bij.

Wat bracht de man ertoe om zo lang van huis te gaan en het avontuur te zoeken? Hoe verging het hem daar in Afrika? Wat maakte hij zoal mee? Misschien krijgen we niet op alle vragen antwoorden, maar in dit artikel willen we nagaan wat de archieven van de WIC over hem vermelden. We krijgen zo een aardig beeld van de man, die een vooraanstaand persoon is geweest in de Termeise geschiedenis.

Ooit suggereerde ik om deze illustere inwoner een standbeeld te geven... Daar moet ik nu van terugkomen. Hij was een man van zijn tijd en als werknemer

van de WIC heeft hij hoogst persoonlijk een belangrijke rol gespeeld in de slavenhandel. Ook hij getuigde ervan de *neger* als handelsproduct te zien. Dat maakt hem niet gelijk tot slecht mens, maar wel tot iemand met een (in onze ogen) 'besmet' verleden.

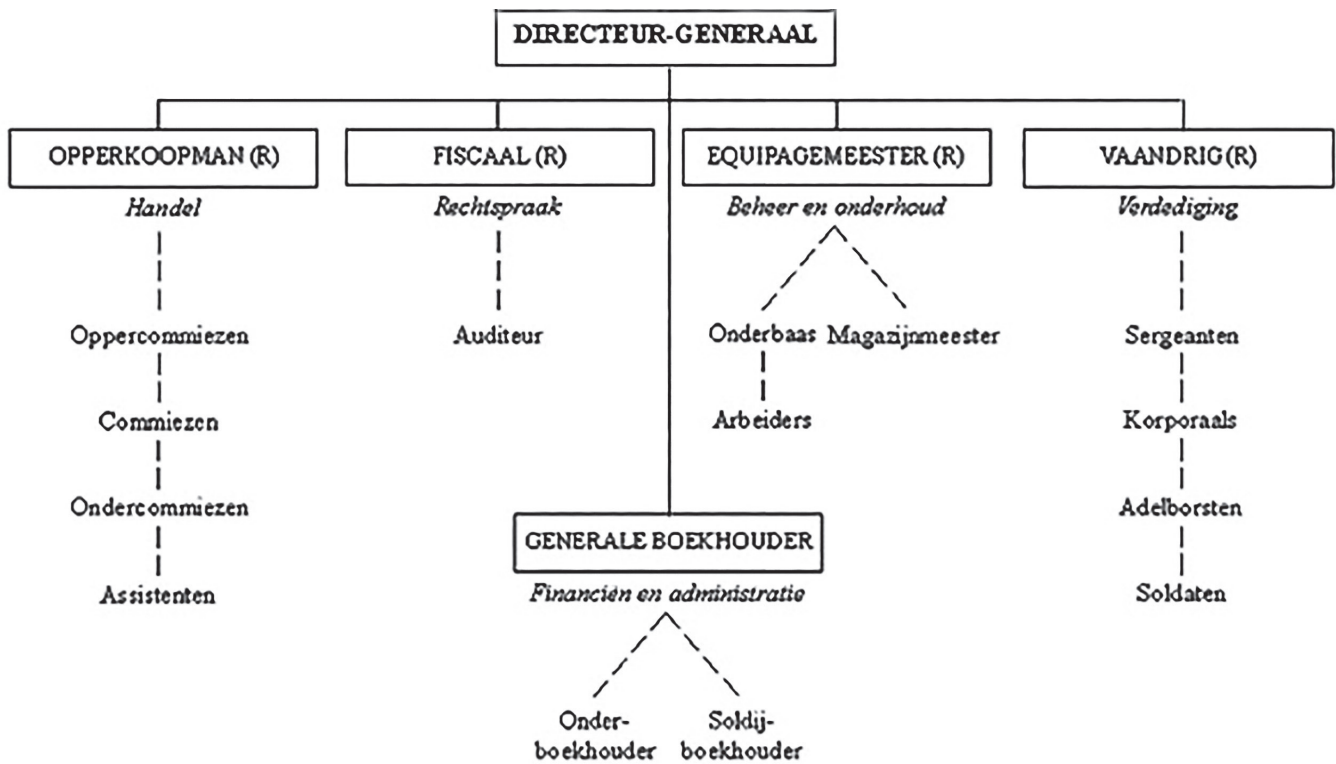
Duikend in de archieven zullen we ook ontdekken welk een wespennest die WIC-organisatie was en hoe veel werknemers op de verre locaties niet vies waren van eigen gewin. De *hoogedele* bestuurders in Holland waren vaak onmachtig om bij te sturen. Je moet je ook voorstellen hoe communicatie verliep in die tijd. Als je vanuit Nederland een schriftelijke vraag stelde aan de lokale bestuurders, dan ging er een brief mee met een schip, dat er maanden over deed om ter plaatse te komen. Als men dan enkele weken nam om een antwoord te formuleren en die brief vervolgens meegaf aan een ander schip, dan duurde e.e.a. weer maanden... Dus een antwoord binnen een half jaar was 'snel'. Dat biedt weinig mogelijkheden om krachtig leiding te geven. Feitelijk gebruikten veel lokale bestuurders deze omstandigheid om hun eigen gang te gaan...

De West-Indische Compagnie

Het zal bekend zijn, dat Nederland in de 17^e en 18^e eeuw twee grote handelsorganisaties bezat: de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de minder bekende West-Indische Compagnie. De VOC dreef handel met o.a. Indonesië, Maleisië, Sri Lanka en India en de WIC met o.a. Suriname, Guyana,

1 HVAT Nieuwsblad, jaargang 16 nummer 3, 2005.

2 HVAT Nieuwsblad, jaargang 24 nummer 3, september 2013.

Schema 1: Hiërarchische structuur WIC-personeel in West-Afrika (1715).
(R) = Permanente raadsleden

Brazilië en Curaçao. Naast handel in goud werd de WIC vooral bekend door de slavenhandel.

Vanuit Nederland vertrokken veel handelsschepen van de WIC naar West-Afrika. Ze namen handels-spullen en luxegoederen mee, zoals geweren, aardewerk, metalen, textiel, ijzer en buskruit. Aangekomen bij de westkust van Afrika, vaak bij fort Elmina in Ghana, maar ook bij andere Nederlandse forten aan de Goudkust, ruilden ze hun waar voor goud, ivoor en slaven. De slaven kocht men op van lokale Afrikaanse machthebbers en Arabische slavenhandelaars. Die handel was lange tijd voorbehouden aan de Compagnie en werknemers mochten officieel niet voor eigen rekening handel drijven.³ Maar deze regel werd geregeld ontboden, vooral door de directeuren-generaal. Een aantal van deze heren is puissant rijk geworden met hun eigen handel in slaven...

Naast Nederland hadden ook andere landen de nodige nederzettingen aan de kust en ook zij handelden uitgebreid in slaven. Dat ging niet altijd zonder problemen en resulteerde vaak lokaal in jaloezie, spanningen (soms gevechten), concurrentie etc. tussen verschillende landen (o.a. Engeland, Denemarken en Duitsland).

Vanuit de Goudkust voeren veel schepen vol met slaven naar Noord-Amerika of naar het Caribisch gebied, meer specifiek Curaçao, Sint Eustatius en Suri-

name. Tijdens de reis overleden vaak al veel slaven door de barre omstandigheden aan boord. Zij, die de reis overleefden, werden op slavenmarkten verkocht om op plantages of in mijnen te werken. De producten van die plantages en mijnen, zoals suiker, koffie, tabak, katoen en zilver, werden dan weer per schip naar Europa gebracht. Onderzoekers schatten, dat in de jaren 1596-1830 Nederland verantwoordelijk was voor de handel in ongeveer 500.000 Afrikaanse slaven.

Vanaf 1800 schaften diverse landen de slavenhandel af en kwam er in de negentiende eeuw steeds meer een einde aan de driehoekshandel. Het eerste land dat de slavernij verbood was Denemarken in 1803, gevolgd door Engeland in 1807. Nederland schafte de slavernij in Oost-Indië pas in 1859 af en in West-Indië (Suriname en de Nederlandse Antillen) in 1863. In datzelfde jaar verboden de Verenigde Staten on-

▲ Het fort Elmina met rechts het dorp, waar de Afrikanen woonden. De slaven werden per kano vanuit het fort naar de voor anker liggende schepen gebracht.

3 Er zijn uitzonderingen, omdat de Compagnie zelf ook gedurende enkele periodes de handel niet meer exclusief maakte. Men verdiende er eenvoudigweg niet genoeg aan...

der Abraham Lincoln (1809-1865) in de noordelijke staten ook de slavernij.

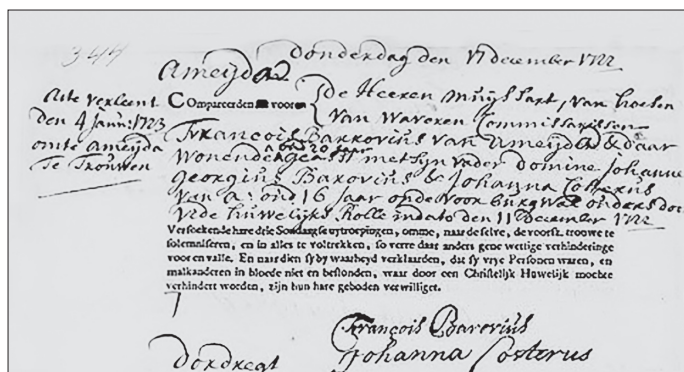
De handelsactiviteiten van de Compagnie stonden onder leiding van de *Heeren van Thien* in Holland, een voornaam gezelschap dat benoemingen regelde, de scheepsroutes vaststelde en in de regio werd bijgegaan door een directeur- generaal. Zo was er in Elmina een *Directeur Generaal over de Noord en Zuid Kuste van Africa* aangesteld. Daar had hij een 'managementteam' rondom zich met o.a. een *opperkoopman* (verantwoordelijk voor alle goederen, incl. de slaven), een *hoofdcommies* (vertegenwoordiger van de handelslocaties), een *fiscaal ambtenaar* (soort van jurist) en een *administrateur* (voor de boekhouding) etc. Deze *Raad* stond in direct contact met de hogere leiding in de Nederlanden; veel van de correspondentie tussen deze twee instellingen is na te speuren in het Nationaal Archief in Den Haag.

Naar de Goudkust; de eerste periode (1727-1736)

Op 7 januari 1723 - op twintigjarige leeftijd - huwt François in Ameide met het nog geen 16 jaar oude weesmeisje Johanna Costerus uit Amsterdam (zie voor meer details de eerdere artikelen in het Nieuwsblad). Het jonge paar vestigt zich vervolgens in Rotterdam in een pand aan de Hoogstraat. Hoezo Rotterdam? Voor zover bekend waren er daar geen familie-relaties. Waren ze soms bekend met hun huurbaas Louis Segurier? Daar lijkt het wel op! Segurier trad op 16 oktober 1719 in Rotterdam in het huwelijk met Marianne Carrière⁴, beiden afkomstig uit Amsterdam en leden van de Waalse kerk.

Waren dit vrienden of kennissen van Johanna en François? Maar misschien speelde ook mee, dat de jong gehuwden even de anonimiteit zochten: Johanna is namelijk al enkele maanden zwanger... Willen ze de aanstaande geboorte liever 'ver' van de familie in Amsterdam en Ameide laten plaatsvinden? Als op 26 mei 1723 hun zoontje Jean George in Rotterdam wordt geboren, wordt hij gedoopt in de Waalse kerk; de grootouders uit Ameide zijn niet aanwezig... Waarom die Waalse kerk? Omdat ook Segurier en zijn vrouw daar lidmaten zijn? Enkele maanden tevoren is men nog in de 'Gereformeerde kerk' in Ameide getrouwd...

4 Zij was in Amsterdam geboren op 17-09-1701 en gedoopt in de Waalse kerk.

Het kindje overlijdt enige weken later. Als in juli 1724 nog een zoontje wordt geboren, wordt dit ook weer in de Waalse kerk in Rotterdam gedoopt. Korte tijd later (medio 1725) houdt men het voor gezien in Rotterdam en verhuist men naar Ameide. Daar worden in 1725 en 1726 nog twee kinderen geboren, maar ook deze kinderen zijn jong overleden.

Wat zou François in die tijd voor werk hebben gehad? Het is duidelijk, dat hij niet in de voetsporen van zijn vader is getreden; als oudste zoon van een predikant zou je dat wellicht mogen verwachten...⁵ Waarom toog hij als jongeling vóór zijn huwelijk eigenlijk naar Amsterdam? Wat zocht hij daar? Ondergebracht bij familie van zijn (van oorsprong Amsterdamse) moeder? Het lijkt erop, dat hij meer een handelsgeest had gecombineerd met een hang naar avontuur. Daar in Amsterdam zal hij op de een of andere manier in contact gekomen zijn met mensen, die betrokken waren bij de handelscompagnieën. Maar het blijft gissen; we komen weinig te weten over zijn Amsterdamse tijd.

Wat we wél weten: in de loop van 1727 besluit hij zich ter *poussering van zijn werelds fortuyn* bij de West-Indische Compagnie aan te melden. Zijn vrouw laat hij eenzaam achter in Ameide..., wellicht opgenomen in huis bij zijn ouders? Op 18 december 1727 is François met het schip '*De Phenix*'⁶ uit Zeeland naar Guinea (fort Elmina) aan de Goudkust van Afrika *geseijld*⁷ en treedt als schrijver in dienst van de WIC op een salaris van 14 florijnen per maand⁸. Kort na zich aangemeld te hebben op fort Elmina is hij doorgestuurd naar een van de andere Nederlandse forten aan de Guinese kust, n.l. fort 'Oranje' bij Saccondé (Sekondi). Daar vinden we hem in december 1728 terug op de monsterrol⁹. Zijn beroep wordt dan aangegeven als *assistent* (zie bovenstaand schema) en is hij als *eerste clerq segge commies ter secretarij* werkzaam.

Uit allerlei stukken blijkt, dat François zich snel ontwikkeld heeft. Hij moet opgevalen zijn bij de directieuren-generaal vanwege zijn inzet en kunde. Na be-

5 De jongere broer van François, n.l. Samuël Barovius, treedt wel in de voetsporen van zijn vader.

6 Kapitein op dit schip van de Kamer van Zeeland was Jacob Vallé.

7 Nationaal Archief (NA) archief WIC2 toeg.nr. 1.05.01.02, inv.nr.1014G nr. F17, folio 22.

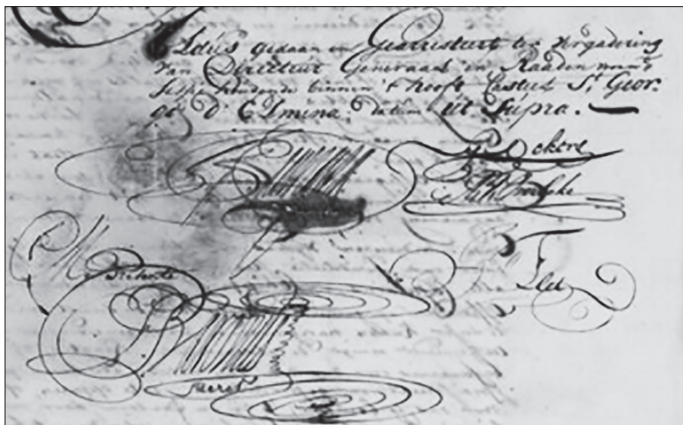
8 HVAT Nieuwsblad, jaargang 16 nummer 3, 2005.

9 NA archief WIC2 toeg.nr. 1.05.01.02, inv.nr.487, folio 325 (dec.1728).

▲ Monsterrol van WIC-personeelsleden (dec. 1728).

◀ Akte van ondertrouw in Amsterdam.

▲ Ondertekening van de notulen van de Raadsvergadering (aug. 1731). Linksonder de handtekening van secretaris Barovius en erboven die van Jan Pranger.

▲ Portret van Jan Pranger, directeur-generaal WIC (1730-1734).¹¹

trekkelijk korte tijd is hij terug op Elmina en wordt hij *verheeven tot secretaris*¹⁰ (oktober 1730). Dat moet dan de tijd zijn geweest, dat hij diende onder directeur-generaal Pranger (zie afbeelding). Met deze promotie wordt hij weliswaar geen stemgerechtigd lid van de *Raad*, maar maakt hij alle besprekingen binnen de *Raad* mee en ondertekent als secretaris de verslagen. Wel een manier om veel informatie te krijgen over het reilen en zeilen van de compagnie en ervaring op te bouwen!

In maart 1734 wordt Pranger opgevolgd door een nieuwe directeur-generaal, n.l. Antonij (Antonius) van Overbe(e)ke. Ook op deze man moet hij de nodige indruk hebben gemaakt. Een mooi voorbeeld hiervan doet zich medio 1734 voor.

We lezen in de notulen van de *Raad* (d.d. 17 juni 1734¹²):

Verder proponeerde de Heer Generaal, dat terwijl den oppercommies P. Elet weederom na zijn post in Jaquin stond te vertrekken en daar door het getal der resp. raadsliden alhier verminderde ook behalven dat, nog een oppercommies plaats vaceerde, alsoo aan haar E:E: tot dat Employ presenteerde de commies François Barovius pro tempore¹³ commendeerende het fortres te Chama¹⁴.

Over welk point al meede gedelibereerd sijnde deze propositie ten reguarde van deszelfs altoos beweesen ijver in sijn dienst en groot experientie in kustzaaken, door haar E:E: cum applausie wierd gefiatteerd, alles edog op gunstige approbatie der Edele Heeren majores in 't Patria.

Van Overbeke stelt dus voor François te benoemen tot oppercommies en daarmee ook tot (stemgerechtigd) lid van de *Raad*. Een mooie promotie, illustratief voor zijn positie.

Maar... er komt (uit het niets) serieus protest tegen deze benoeming en wel van de boekhouder-generaal (en tevens raadslid) Martinus François De Bordes. Deze De Bordes kon vanwege een reis naar Corman-tijn¹⁵, niet aanwezig zijn bij de laatste raadsvergadering. Hij schrijft nu een *Protest*¹⁶, gericht aan de directeur-generaal: *Mij wierd berigt, dat het U: Ed: behaagt had den commies ter secretarij François Barovius tot provisioneel oppercommies te eligeeren... Ik heb het van mijn pligt noodzakelijk geoordeelt mijne beswaarnissen teegens deze promotie te moeten inbrengen...*

- Eerstelijk omdat de voorn: François Barovius niet hoger bij de Ed: Compagnie bekend en te boek staat dan als commies ter secretarij, sijnde denselven boven dien nog onlangs met een der favorabelsten posten begunstigt.
- Verder: Barovius heeft niet de juiste ervaring; is nooit in een functie betrokken geweest bij de handel en heeft eigenlijk 'alleen maar' gewerkt op het secretariële vlak. Ik (De Bordes) heb inmiddels langdurige ervaring bij de Compagnie en nu komt er plotseling iemand boven mij te staan...
- Op deze manier worden de meeste oude getrouwen *gechagrineert en in hunne functien mismoe-dig...*

10 NA archief WIC2 toeg.nr.1.05.01.02, inv.nr.8, folio 67 (okt.1730).

11 Rijksmuseum. Schilder: Frans van der Mij; 1742.

12 NA archief WIC Notulen Raad Goudkust, toeg.nr.1.05.14, inv.nr.7 d.d.17 juni 1734 (foto nr.182).

13 Pro tempore = tijdelijk.

14 Chama was het fort dichtbij Accra, de huidige hoofdstad van Ghana.

15 Hier lag fort "Amsterdam", ook aan de Goudkust.

16 NA archief WIC Notulen Raad Goudkust, toeg.nr.1.05.14, inv.nr.7 d.d.25 juni 1734 (foto nr.199).

Je moet maar durven! De strekking is duidelijk: ik ben meer geschikt voor deze baan! Over jaloezie gesproken...

Directeur-generaal Van Overbeke is witheet!! Kort daarop reageert¹⁷ hij in 194(!) stellingen op dit in zijn ogen *ridicule* protest en wil graag *de nulliteit en de offensiven teneur* van het protest blootleggen. Daarbij citeert hij o.a. zijn voorganger Pranger, die al in een eerder stadium (3 mei 1733) de Heren in Holland voorstelde om Barovius te bevorderen tot oppercommies. Pranger schreef toen:

...mocht er eenige plaats onder de raadspersoonen komen te vacceeren het U:Ed: gr: Achtb: alsdan behagen mag den teegenwoordige commies ter secretarij François Barovius als meedelid onder de qualiteit van oppercommies daar in te laten succedeeren, alzoo denzelven geduurende mijne directie in zijne qualiteit altoos den Raad geassisteert heeft en daardoor sodanige grondige kennisse der kustzaaken is besittende, boven en behalven zijn bequaamheden en trouwen ijver...

Overigens, zo gaat Van Overbeke verder, was het onder Pranger al duidelijk, dat De Bordes juist minder geschikt was voor de functie... En tot overmaat van ramp citeert hij nog een meerdere van De Bordes, die hem eens typeerde als: *los, brutaal, eigenwijs en niet goed om te gouverneeren...* Au!

Om kort te gaan: de directeur-generaal besluit De Bordes om reddenen van zijn beleedigend protest als straf voorlopig te suspendeeren uit de Raad. De overige leden van de Raad steunen Van Overbeke in zijn beslissing. Op 10 september kiest De Bordes eieren voor zijn geld...: *ik bekenne opregtelijk van mijn zelve en door eigen beweging in haastigheid, lossinnigheid en met vooroordeel het hatelijke geschrift* geschreven te hebben. *Dus keere ik mij op het allernedrigste tot U Ed: Gr: Achtb: smeekende dat ik van deeze ongenaade mag ontheeven worden...* Smeek hier op een gunst rijk Apostil. Enkele dagen later besluit de Raad De Bordes weer in genade aan te nemen.

We halen dit gebeuren wat uitgebreid aan, niet alleen om aan te tonen hoe Barovius bij zijn meerderen een goede naam had opgebouwd, maar ook om te laten zien, dat de onderlinge verhoudingen nogal eens gespannen waren. In het bijzonder blijkt (ook later) De Bordes een man te zijn met een erg groot ego. Misschien heeft het genoemde voorval wel een zware wissel getrokken op de verhouding tussen beide mannen.

Eerst een korte levensbeschrijving van hem.

Martinus François De Bordes

In Amsterdam vinden we de doop van Martinus terug in de boeken van de Nieuwe Kerk en wel op 16 maart 1707. Zijn ouders waren Anthonij De Bordes en Helena van Kuffeler. Vader Anthonij was een wel-

gesteld koopman en woonde met zijn gezin aan de Herengracht. Moeder Helena stamde uit een voor-naam geslacht: haar vader was Carel Rudolf van Cuffeler, die in dienst stond van de koning van Pruisen. Je kunt gerust stellen, dat Martinus dus afkomstig was uit een welgesteld geslacht en er zal ongetwijfeld aandacht zijn besteed aan een goede opleiding voor de jongeman. Helaas sterft zijn moeder al in 1714 en zijn vader in 1722.

Uit latere papieren¹⁸ maken we op, dat hij als jongen van 16 jaar, kort na de dood van zijn vader, voor de eerste keer naar de Goudkust is getrokken. Daar zou hij op de 11^e december 1723 zijn aangekomen. Hij klom op in rang van assistent tot commies en verbleef tenslotte enige tijd op het fort bij Bercoe aan de Goudkust, waar hij het bevel voerde over ca. 6 compagnie-medewerkers. In 1731 keerde hij terug naar het vaderland.

Dan komen we hem medio oktober 1732 weer in Amsterdam tegen (wonend aan de Kalverstraat) als hij in de Waalse Kerk in het huwelijk treedt met de 29-jarige Johanna Maria van de Velde, wonend bij haar ouders aan de *Spinhuyssteeg*. Wat opvalt: Martinus' broer Anthonij was getrouwd met Maria van de Velde, de zus van Johanna. Een paar dagen na zijn huwelijk vervoegt Martinus zich bij de notaris in Amsterdam om allerlei zaken te regelen. Zo verschijnt hij op 30 oktober voor notaris Jan de Nicq jr. *zijnde hij comparant berijds aangenoomen omme ten dienste der Ed.: Nederlandsche West Indische Compagnie in qualijt als Raad en boekhouder generaal met 't schip genaamt Beekenstijn te vertrekken na de kust van Africa in Guinea*. Hij machtigt iemand om zijn vrouw zakelijk bij te staan en zijn zaken te behartigen tijdens zijn afwezigheid; tevens maakt hij met zijn vrouw een testament op (op de langstlevende). Kort daarop vertrekt hij naar Afrika.

▲ Handtekening van de 25-jarige De Bordes onder zijn testament (1732). Een sierlijk geheel, passend bij een 'belangrijk' persoon.

Net enkele weken(!) getrouwd, laat hij zijn vrouw bij haar ouders achter in Amsterdam...

Aangekomen aan de Goudkust (27 januari 1733) meldt hij zich op Fort Elmina en zal daar dus meteen zijn toegetreden tot de Raad, het bestuurlijk orgaan van de Goudkust. Op dat moment is Jan Pranger nog directeur-generaal. Zoals eerder gemeld: Pranger wordt in 1734 opgevolgd door Van Overbeke, tijdens wiens bewind De Bordes zijn eerdergenoemd *Protest* indient. Waarschijnlijk is als gevolg hiervan de verhouding met Van Overbeke verstoord geraakt.

17 NA archief WIC Notulen Raad Goudkust, toeg.nr.1.05.14, inv.nr.7 d.d. 11 aug. 1734 (foto nr.201 e.v.).

18 NA archief WIC Notulen Raad Goudkust, toeg.nr.1.05.14, inv.nr.7 d.d. 11 aug. 1734 (art.81/82; foto nr.210).

▲ *Allegorisch groepsportret, waarschijnlijk voorstellend Anthony de Bordes sr. (1615-1678) die zijn zoon Anthony (1655-1722), de vader van Martinus François, toevertrouwt aan Minerva.¹⁹ (Museum Kopenhagen; schilder: Adriaen Backer).*

Van Overbeke had een zwakke gezondheid. Niet vreemd: veel van de Hollanders kregen gezondheidsproblemen in de tropen en velen overleefden hun¹⁹ verblijf in deze streken niet. Wat Van Overbeke mankeerde, weten we niet, maar rond 1735 vraagt hij de bewindvoerders in Holland om zijn ontslag. De Heren van de Compagnie besloten toen De Bordes als opvolger te benoemen; op z'n zachtst gezegd: vreemd... We kunnen ons niet voorstellen, dat Van Overbeke een gunstig advies heeft gegeven. Zou De Bordes achter ieders rug om zichzelf hebben aangeprezen (wat niet ongebruikelijk was)? Speelde zijn (hoge) Amsterdamse afkomst mee?

Als Van Overbeke begin april 1736 toch nog onverwachts komt te overlijden, neemt De Bordes op 7 april de functie van directeur-generaal over, hij is dan nog maar 29 jaar oud! Per diezelfde datum werd François Barovius benoemd tot *opperkoopman*²⁰. De twee mannen zijn nu tot elkaar 'veroordeeld'!

De Bordes en Barovius samen in de Raad (1736-1740)

¹⁹ Zinnebeeldige voorstelling van het 'Onderwijs': een vader draagt zijn zoon over aan de opvoeding door Minerva in de Kunsten en Wetenschappen en laat hem afscheid nemen van het kinderspel. Links een jongetje in een kostuum à la Romaine. Achter hem Minerva met helm en speer, hem leidend naar een tafel waarop attributen liggen van het onderwijs: boeken, globe en muziekinstrumenten. Voor hen een opkijkende hond. Rechts twee jongetjes in tunieken die bellen blazen (Vanitas van het spel) en op voorgrond een bikkelspel. Uiterst rechts een man in Japanse rock met een donkere lange pruik zittend in een gebeeldhouwde stoel. Wijzend met de rechterhand naar het tafereel naast hem. Op de achtergrond architectuur met in het midden een doorkijk naar een parkachtig landschap.

²⁰ NA archief WIC2 toeg.nr. 1.05.01.02, inv.nr.9, folio 233 (april 1736).

Ende vervolgens tot Opper Koopman te Eligieren François Barovius, en tot Opper Commiesen Hendrik Raems en Dirk Hobroek; ende tot Raad Florentius Camper mits blijvende in zijn qualijet van Commis.

▲ Barovius verkozen tot opperkoopman (april 1736).

Het wordt al snel duidelijk, dat de twee mannen elkaar niet 'liggen' en kort nadat De Bordes de macht in handen heeft gekregen, gaat het fout. Er ontstaan in de Raad twee kampen, aan de ene kant een groep mannen, die - naar het lijkt - uit is op macht en niet schuwt voor eigen gewin te gaan (De Bordes, Hobroek en Carstares) en aan de andere kant een groep (Barovius, Raems en Verschuuren) die geregeld kritiek uit en probeert een stuk zuiverheid in het handelen van de Raad te bewaren. Langzaam escaleert de situatie en medio 1738 komt het tot een uitbarsting:

- De notulen van maart/april 1738 worden nog ondertekend door alle leden van de Raad; voorlopig voor de laatste keer...
- Het volgende stuk, gericht aan de bewindvoerders in Holland, dateert van 2 augustus 1738 en begint als volgt:

De Heer Directeur-Generaal, den oppercommies Hobroek en den commies Carstares, ordinaire leeden van den raad hebbende doen vergaderen, is in den raadsvergadering van 17: julij met relatie tot de dwarsdrijverijen, onbehoorlijke tegenkantingen en de positive weijgering der andere raaden²¹ om mee te werken... Verder: ...geevende Zijn WelEdele²² verders in consideratie wat men in soo een deerlijk en hachelijken omstandigheid best diende bij den hand te vatten om so veel als mogelijk was, de hardnekkigheid der overige Leeden ter reeden te setten, hen tot hun pligt te brengen en dus gesamentlijk des Edele welzijn te behartigen. Er wordt besloten, dat De Bordes nog één poging zal wagen de tegenstanders tot andere gedachten te brengen; een klerk wordt opdracht gegeven de 'opstandige' leden bij de directeur-generaal te roepen; maar helaas...

- Eind augustus²³: Barovius voelt zich niet erkend door de directeur-generaal en besluit voorlopig de raadsvergaderingen nog enige maanden aan zich voorbij te laten gaan... Ook Raems weigert voorsnog te verschijnen in de Raad. De zittende raadsliden overwegen of het niet dienstig was hen voortaan uijt de vergadering te weeren. Er wordt vastelijk besloten:
 - dat de conducten van den oppercoopman den oppercommies Raems (die op zijn vertrek na Chama²⁴ meede geweigert had in de Raad voortaan te compareeren) en van den Boekhouder Generaal waren een zamenweefsel van onbehoorlijke en schandelijke oppositie,
 - dat dezelve egter bleeven persisteren in hunne

²¹ NA archief toeg.nr. 1.05.14, inv.nr.8, folio 242 (aug.1738).

²² Hiermee richt men zich tot de bewindvoerders in Holland.

²³ NA archief toeg.nr. 1.05.14, inv.nr.8, folio 244 e.v. (aug.1738).

²⁴ Een van de andere Nederlandse forten aan de Goudkust.

De rapen zijn gaar!!
Dit zal niet meer goed komen
met als gevolg, dat vanaf nu de
relatie op scherp komt te staan.
Al de tijd tot De Bordes' dood
in maart 1740 zullen Barovius
en zijn metgezellen geen enkele
zitting van de Raad meer bijwo-
nen...

*moedwillige hardnekkigheid,
- dat hun disobediente weigeringen ten eenemale
strekten tot een vilipendie²⁵ en openbare bespottung
van het hoog aanzienlijke karakter van den Heer
Directeur-Generaal, bedoeld om hunne meede
Leeden tegens hunnen Generaal op te zetten...,
- dat men onmogelijk met diergelijke querelleuse en
quastige²⁶ raden voortaan land beseilen kon(...),
- dat men tot preventie en verhoeding van alle ver-
dere onlusten en brouilleringen, aan hen van nu
voortaan geene sessie in den Raad meer zou ver-
gunnen, nog hen permitteeren om deselve te mogen
bijwoonen.*

De rapen zijn gaar!! Dit zal niet meer goed komen
met als gevolg, dat vanaf nu de relatie op scherp
komt te staan. Al de tijd tot De Bordes' dood in
maart 1740 zullen Barovius en zijn metgezellen geen
enkele zitting van de Raad meer bijwoonen... Aan de
andere kant: de directeur-generaal wil *zig niet ander-
maal bloot stellen aan hun veragting en bespottung.*

De Bordes laat vanaf nu geen gelegenheid onbenut
om Barovius een hak te zetten. Daarin komt een
stukje van de 'ware' aard van de man naar boven.
Enkele voorbeelden:

- Hobroek krijgt gasten en De Bordes stuurt een
bode naar Barovius *dat hij onder groete(!) van den
Generaal zijne Ed: verzogt wordt de Cagie no.2 te
willen ruijmen ten eijnde de Heer Hobroek daar in
zoude kunnen logeren...; dat den heer oppercoop-
man hem hadde geantwoord eerst gaarne te willen
weten waar hij zijn daar geplaatste goederen zoude
bergen en dat hij wijders niet konde begrijpen wel-
ke redenen den generaal konde permovereeren om
die Cagie soo subiet op te eijzen overmits deselve
van ouds her aen de wooningh van den oppercoop-
man was gehegt en ook tot derselver dispositie was
geweest²⁷. Onbekend wie gecapituleerd heeft...*
- Even later vaardigt De Bordes een bevel uit om
alle pakhuizen, die onder de verantwoordelijk-
heid van Barovius vallen, nauwkeurig te inspecte-
ren! Zouden daar onregelmatigheden worden
gevonden?
- Het meest dramatische voorval wordt door de
schrijver Harvey Feinberg in zijn boek "Africans

and Europeans in West Africa" vermeld:
Director General Martinus De Bordes also acted
in an unusual manner, which suggests mental
illness: De Bordes arrested the Chief Merchant
François Barovius for no apparent reason and
locked him in a cage and occasionally threw
bones through the bars for him to gnaw... De Bor-
des was also described as falling into "unbearable
moods".

Daarnaast wordt van De Bordes verteld, dat hij zeer
hardvochtig omging met de slaven²⁸ (daarin was hij
niet de enige), zoals:

- ...op het binnenpleijn geboeijt zittende neegers
waar door dezelve door het missen der open lugt
zeer veel miserien waren uijtstaanden en gevaar
hunner leevens liepen...,
- ...alsmeede omtrent den Tapoejer²⁹ Harmen, ge-
weeze dienaar van Generaal Bordes, die al seedert
de maand Junij 1739 onder 't Balcon geïncarcere-
reerd³⁰ zit...

Wanneer iemand toetrad tot de groep WIC-mede-
werkers in Elmina moest de eed afgelegd worden op
een eerzaam leven in dienst van de Compagnie. De
Bordes raadde regelmatig medewerkers aan om dit
niet te doen...: *soo gij onbe-eedigt zijt, hebt gij soo veel
te minder te verantwoorden!* Als de baas deze moraal
erop na houdt...

Tot slot een laatste sfeertekening uit deze jaren: het
betreft een klacht van een WIC-medewerker op een
van de buitenposten, die zijn beloofde promotie maar
steeds niet krijgt. Hij schrijft³¹ in zijn klaagschrift:
*...in de functie van magazijnwerker gunstigh geappro-
beert zijnde, daar twee jaar in gefungeert hebbend,
maar door de bedroefde tweedragten van hooggemelde
heer directeur-generaal De Bordes en de heer opper-
coopman Barovius 't impossibel was bijde genoegte te
geeven uijt hoofde als men de eenen zijn order obedi-
eerde, den ander contrarie ordonneerde...*

In alles lijkt hij een vrij ongecontroleerde man ge-
weest te zijn, eigenlijk ongeschikt als hoofdverant-
woordelijke over de Goudkust. Barovius was slechts
één van zijn slachtoffers...

François de nieuwe president (1740-1741)

Dan komt de noodlottige dag van de 16e maart 1740
als De Bordes plotseling komt te overlijden. Midden
in alle verwarring moet er nu gehandeld worden.

28 NA archief toeg.nr. 1.05.14, inv.nr.8, folio 272.

29 Een 'tapoejer' was een kind van een Afrikaanse moeder en een blanke
(Hollandse) vader. Deze mulatten of halfbloeden hadden een status aparte in
Elmina en bewoonden een eigen kwartier in het dorp, bekend als de
Akrampafo.

30 Geïncarcereerd = in een kerker opgesloten.

31 NA archief toeg.nr. 1.05.01.02, inv.nr.488, folio 376 (15 maart 1740).

25 Vilipendie = miskenning.

26 Quastig = lastig.

27 NA archief toeg.nr. 1.05.14, inv.nr.8, folio 301.

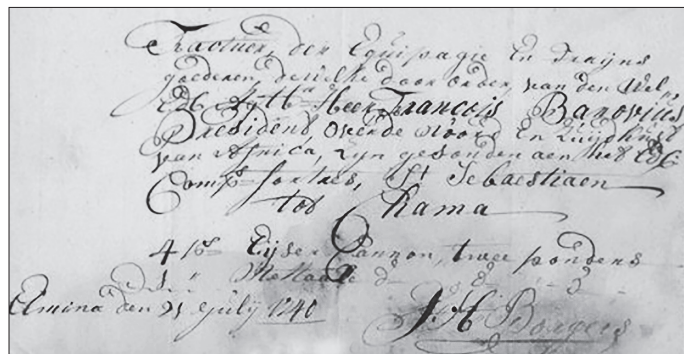
Op 22 maart³² roept Barovius de Raad³³ bijeen en vraagt zich af of er niet weer hoognoedig een opperhoofd aangewezen moet worden om de zaaken, die gedurende de regeeringe van de Heer Generaal in een groove verwarring en slechte geschiktheid werden bevonden, wederom in een goede ordre te brengen... waar op den heer oppercommies Raams den heer oppercoopman versogt zig (=Barovius) een weijnig tijds uijt de vergadering te willen retireeren... waar op naar overlegging wierd goed gevonden den heer oppercoopman op den Eed aan de Ed: Compagnie gedaan, zoo weegens zijn Ed: presente rang als ook de perfecte overtuigingh, die men had zijn Ed: daar toe alle de gerequireerde capaciteijten bezat, en bij den naturellen[?] ten hoogste aangenaam zou zijn.

De heer oppercoopman hier op weeder binnen staande wierd door de vergadering verzogt het geresolveerde te willen accepteren, dewijl aan ijder met het grootste genoegen des werelds zijn Ed: in zijn hooge en aansienlijken charge zouden erkennen... Barovius aanvaardt zijn ambt, nu als (interim-) president van de Raad, gekozen door zijn collega's, maar niet benoemd als directeur-generaal door de bewindvoerders in Nederland. Hij krijgt vanaf nu een maandsalaris van 100 florijnen, een salaris waarmee je in Ameide aan aardig huis aan de Voorstraat kon kopen...

Om de sfeer te proeven, waarin men onder leiding van Barovius het heft in handen neemt, citeren we uit de eerste brief, die men op 30 april schrijft aan de WelEdele Grootagtbaare Heeren (bewindvoerders) in Holland, een soort van voortgangsrapportage, die de mensen in het veld geacht werden regelmatig naar Nederland te sturen.

Na bericht te hebben, dat De Bordes op de 16^e maart het tijdelijke met het eeuwige heeft verwisseld(...) vervolgt men: *latende de gansche Cust in zulken onuitspreeckelijke verwarring als misschien ooit Gouvernement onder de zon gelaaten is. ...het smert ons tot in de ziel een dergelijk chagrinant exordium³⁴ aan deze te moeten geven (en wilde God dat wij valsche propheeten waaren) dog de evidente persuasien³⁵ die wij daartoe hebben, lijden geen simulatie toe...*

Men is op zoek gegaan naar papieren en documenten, die over de laatste jaren zijn binnengekomen vanuit Nederland *dog al onze moeite is tot nog toe van zeer weijnig vrugt geweest, gemerkt er op de secretarije gedurende de voorige 4 jaarige regering zulk een deplorabele disorder geresideert heeft en de secretarissen en klerken zoo dikwijls weggejaagt en verandert zijn, dat niemand derzelve ons weet te helpen... De president (i.c. Barovius), oppercommies Raams benevens den boekhouder generaal zijn al 't zeedert den 9^e april 1738 niet meer als raadsperzoonen gebruikt geweest en dierhalven door deeze langduurige*

▲ Declaratie van kosten betreffende het vervoer van een kanon (1740).³⁶

stilzitting ten eenemaals vreemdelingen in regeeringszaaken geworden...

God Almagtig behoeve de West Indische Compagnie voor een diergelijk koppel, die zich Raaden noemen...

Men heeft ook weer vrede weten te sluiten met de omliggende stammen en zo de militaire druk, ontstaan door het (wan)gedrag van de voorgaande directeur-generaal, op Elmina verlicht. Veel stukken wijzen erop, dat er onder De Bordes de nodige misstanden zijn ontstaan en dat hij niet schuwde zichzelf goed te bedenken.³⁶ Jaren later zal blijken, dat bij de afwikkeling van de boedel van De Bordes niet alleen allerlei vreemde zaken boven tafel kwamen, maar werd ook de schade berekend, die hij de compagnie had toegebracht door zijn onverantwoordelijk handelen. Maar hoe doe je dat? Men komt tot de volgende drie posten:

1. Kruijt, dat gedurende den oorlog noodeloos verschooten Is geworden fl. 27.856,--
2. Slaven inden oorlog weggemaakt en vermist fl. 17.580,--
3. Het stilstaan van de negotie, die anders ten voordeele van de maatschappij zijn voortgang konde gehad hebben fl. te bepalen

Arme erfgenamen... Het is de vraag of ze op deze manier ooit nog wat geld hebben teruggezien uit de boedel van de wispelturige directeur-generaal.

Barovius en consorten houden vervolgens niet op om te vermelden hoe 'vreselijk' die tijd onder zijn bewind is geweest. In hoeverre hun eigen handen 'schoon' waren is lastig na te gaan, maar het pleit voor hen, dat in latere jaren geen beschuldigingen tegen hen werden ingebracht. De indruk die de stukken uitstralen is, dat Barovius met zijn team goed werk heeft verricht en de 'trein weer op de rit heeft gekregen'.

Het wekt dan ook enige verbazing, dat hij niet gekozen en benoemd is tot nieuwe directeur-generaal. Vrijwel zeker had dit te maken met zijn afkomst.

32 NA archief toeg.nr.1.05.14, inv.nr.8 folio 261 (22 maart 1740).

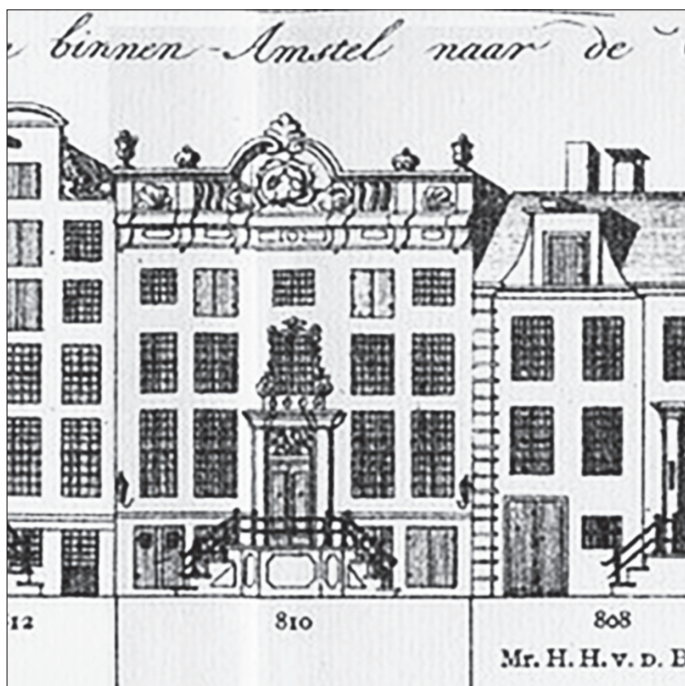
33 Holbroek laat zich voorlopig niet zien en stuurt een afgevaardigde. Carstares is wel aanwezig.

34 Exordium = inleidende zinnen.

35 Persuasien = overtuiging.

36 Als voorbeeld: in zijn nalatenschap vond men o.a. een kistje vol met bloedkoralen en in een lade de nodige goudstukken...

37 NA archief WIC Notulen Raad Goudkust, toeg.nr.1.05.14, inv.nr.7 d.d. 21 juli 1740 (foto nr.234).

▲ Woonhuis Keizersgracht 810, gekocht en verbouwd door Jacob Baron de Petersen in 1751. Boven het middenstuk de wapens van de familie De Petersen.

Dit soort beslissingen werd genomen door de Raad van Thien(en), een elitair - vooral Amsterdams - gezelschap, dat binnen bepaalde families de “bal rondspeelde”. Als op 17 september 1740³⁸ de bewindvoerders in Holland aan de Staten Generaal voorstellen de adellijke Jacob baron de Petersen³⁹ aan te stellen als opvolger van Martinus De Bordes hebben we te doen met een man uit een voorname familie, die ook nog eens gelieerd was met de nazaten van de bekende Amsterdamse burgemeester Bicker. In zo’n machts-spel viel een domineeszoon uit Ameide toch echt uit de toon... Eind 1740 vertrekt De Petersen naar de Goudkust en in maart 1741 neemt hij het stokje van Barovius over.

De notulen van de Raad d.d. 8 maart⁴⁰ vermelden de komst van De Petersen en ook het aftreden van Barovius. We lezen:

...is door de Ed: Agtb: Heer president François Barovius aan de leeden voorgedragen, dat zo wel zijn Ed: domesticque affaires⁴¹ als zeeker ongemak en accident aan de slikspieren van de keel hoog nodig quam te verijnschen, dat zijn Ed: zich van alle affaires onttreed en liever om zijne genezinge te erlangen, repatrieerde; ten dien eijnde versoekende dat den Raad hem van zijn bedieninge wilde ontheffen en permitteren naar het vaderland te vertrekken...

Wat precies die aandoening aan de slikspieren was weten we niet; dit is de enige plaats, waar dit ongemak vermeld wordt. Wat zou de behandeling geweest zijn?

In ieder geval: zijn collega's in de Raad respecteren zijn verzoek en vragen hem als adviseur te fungeren zolang hij nog niet is ingescheept naar Holland.

Als compliment voor zijn werk mag Barovius ook het oordeel van de nieuwe directeur-generaal De Petersen in zijn zak steken. Op 21 maart rapporteert hij aan de bewindvoerders in Nederland het volgende: ...Ik hebbe 't geluk Ued: gr: agtb: te melden, dat hier alles in rust is en dat een ijgelijk zoo hooge als laage stants personen mij vergenoegt toeschijnen en dat het vertrouwen van de naturellen⁴² meer en meer aangroeijt...

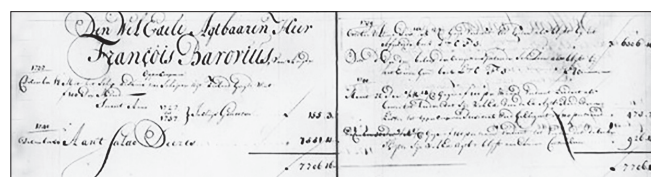
Nog enkele opmerkingen

a. De carrière van François.

We hebben al eerder gezien, dat François begin 1728 in Elmina aankwam. Hij begon zijn loopbaan in dienst van de compagnie als schrijver en maakte steeds stappen. We kunnen een aantal van die stappen reconstrueren:

9 februari 1728: schrijver.....	gage: fl. 10,-/mnd
21 mei 1729: prov. eerste klerk....	gage: fl. 14,-/mnd
7 september 1729: actueel	
eerste klerk.....	gage: fl. 20,-/mnd
14 februari 1731: commies ter	
secretarie.....	gage: fl. 32,-/mnd
17 juni 1734: oppercommies	
1736: opperkoopman.....	gage: fl. 100,-/mnd
maart 1740: president van	
de Raad.....	gage: fl. 100,-/mnd

Later heeft hij geprotesteerd tegen het salaris van president en gevraagd de uitkering gelijk te stellen aan die van directeur-generaal, nl. fl. 300,-/mnd; hetgeen werd toegestaan. Het verwondert dan ook niet, dat hij met een flink bedrag huiswaarts is gegaan. In bijgaande afbeelding is al sprake van ruim fl. 7.500,- en daar komt later nog ruim fl. 3.000,- bij. Een groot bedrag voor die tijd!

▲ Eindafrekening t.b.v. François Barovius (eind 1740).

b. Contact met Holland

Het moet een eenzaam bestaan zijn geweest daar in het verre Afrika. We kunnen ons dat als moderne mensen met al onze communicatiemiddelen nauwelijks voorstellen. De enige manier van contact was via brieven, die dan door schepen werden meegenomen. We moeten wel veronderstellen, dat ook François geregeld contact heeft gehad met het ‘thuisfront’. Een kleine glimp hiervan vangen we op als zijn zwager in 1737 een verzoek indient bij de

38 Archief Utrecht, toeg.nr.53 Familie De Beaufort, inv.nr.2336.

39 Hij werd geboren in Utrecht en leefde van 1703-1780.

40 NA archief toeg.nr. 1.05.14, inv.nr.8, folio 342.

41 Domistiqe affaires = zijn zaken thuis (in Holland).

42 Een oud woord voor: autochtonen, dus hier: de zwarte bevolking van Afrika.

compagnie om goederen voor hem mee te mogen geven met een schip uit Holland. Het ontbrak hen daar ver weg natuurlijk niet alleen aan nieuws, maar ook aan (gezond) voedsel, kleding etc. Zoals gezegd: in de papieren van de compagnie vinden we een verzoek van Jacob Paradijs Jacobsz⁴³ om met het schip “*De Jonge Wilhem*” een aantal goederen te mogen meesturen ten behoeve van zijn *swager* François Barovius. Interessant is om die lijst in te zien, omdat we dan een indruk krijgen van waaraan men echt behoefte had:

- 3 Oxhoofden⁴⁴ Roode Wijn. 3 Oxhoofden Witte Wijn, in bottels
- 1 fles heldere Genever
- 1 dito olijven, augurken
- 1 kisje gerookt Vleesch en Tongen
- 2 dito met tabak
- 4/8 snijbonen
- 2/8 worst
- 1 kisje met kaas
- 2 Oxhoofden Bier
- 4/8 Ingelegde groente
- 1 kisje met hoeden, laken, kousen

Er wordt toestemming gegeven om de spullen in te laden zolang er tenminste plaats is in het schip. En nu maar hopen, dat alles is aangekomen.....

Terug in Ameide (1742-1766)

Op 11 november 1741 gaat François aan boord van het schip “*Duijnvliet*”⁴⁵ en keert via Curaçao terug naar het vaderland, waar hij zich begin 1742 weer bij zijn vrouw voegt in Ameide. Het Afrikaanse avontuur zit erop. Geen man, die behoefte had om zich bij terugkeer te mengen in het Amsterdamse koopmans-leven. Zoals gezegd: hij was geen patriciër en wilde dat waarschijnlijk ook niet zijn; het rustige dorpsleven was hem genoeg.

Zoals eerder aangegeven is hij als een gefortuneerd man in het vaderland teruggekeerd. Eenmaal terug in Ameide besloten hij en zijn vrouw voor f. 4.000,- het

⚔ Zoals eerder aangegeven is hij als een gefortuneerd man in het vaderland teruggekeerd. Eenmaal terug in Ameide besloten hij en zijn vrouw voor f. 4.000,- het (latere) Waterschapshuis aan de Voorstraat te kopen: een ‘voornaam’ huis voor een voornaam man!

▲ Na terugkeer in Nederland vestigde François Barovius en zijn gezin zich in Ameide, Voorstraat 4, het latere waterschapshuis.

(latere) Waterschapshuis⁴⁶ aan de Voorstraat te kopen: een ‘voornaam’ huis voor een voornaam man! Welke verhalen zou hij gedeeld hebben met zijn dorpsgenoten? Het gezin breidt zich in de daaropvolgende jaren gestaag uit: er worden nog 5 kinderen geboren (voor details: zie het eerder genoemde artikel over de familie Barovius).

Nog een enkele keer komen we hem tegen in het archief van de West-Indische Compagnie. Zo verzoekt hij op 16 april 1743 om alsnog voor het jaar, dat hij functioneerde als president van de *Raad*, het salaris van een directeur-generaal te krijgen (zie eerder). Ook maakt hij de compagnie erop attent, dat er fl. 860,- is gekort op zijn uitkering, maar hij kan beargumenteren, dat dat ten onrechte is. Ook dit wordt gerepareerd.

43 Deze Jacob Paradijs was in 1734 in Ameide getrouwd met Anna Maria Barovius, een zus van François.

44 Een verwijzing naar een bepaalde grootte van een vat.

45 Met schipper Christiaan Veltz.

46 Aankoop op 6 juni 1743.

☞ Hij komt in juni 1769 te overlijden en wordt de 22e van die maand in Ameide begraven, 66 jaar oud. Vrijwel zeker zal hij een (praal?)graf in de kerk hebben gekregen.

Ere wie ere toekomt: hij zet zich in voor de lokale gemeenschap in Ameide. Na enkele jaren wordt hij gekozen in het College van Schout en Schepenen, eerst als schepen en later ook als burgemeester⁴⁷. En verder fungeerde hij - net zoals andere gefortuneerden - als een soort 'bank' voor zijn omgeving. Hij leende regelmatig geld uit, legde dat vast in rechtelijke stukken en liet zo zijn geld 'werken'. Ook zien we hem geregeld zelf investeren in onroerend goed (huizen en stukken land).

In 1759 verkoopt hij zijn huis aan de Voorstraat voor f. 2.000,- aan de dijkgraaf en hoogheemraden van de Alblasserwaard en droeg het op 3 december aan dit college over. Wat de reden voor de verkoop was, is niet geheel duidelijk. Het lijkt erop, dat hij even verderop aan de Voorstraat is gaan wonen. Zijn gezondheidstoestand ging langzaam achteruit; op 15 april 1763 lezen we: *kunnend door lammigheid niet schrijven* en hij ondertekent een akte met beverige initialen. Hij komt in juni 1769 te overlijden en wordt de 22e van die maand in Ameide begraven, 66 jaar oud. Vrijwel zeker zal hij een (praal?)graf in de kerk hebben gekregen. Zijn vrouw Johanna overlijdt ruim een jaar later en wordt op 6 juli 1770 begraven.

Toegift (1722)

Enige tijd geleden is men begonnen met het digitaliseren van de notariële archieven van Amsterdam. Een enorm project, dat nog vele jaren zal duren. Geregeld worden er digitale aktes toegevoegd, zodat het aantal doorzoekbare aktes zich geregeld uitbreidt en dus steeds meer informatie beschikbaar komt. Kort geleden zocht ik weer eens in deze archieven en vond daar (bij toeval) een interessante akte over François en zijn (latere) vrouw Johanna Costerus. Het is niet mijn bedoeling de Amsterdamse familie van hen beiden nader in beeld te brengen, maar deze toegift wil ik u niet onthouden!

Johanna blijkt na het overlijden van haar ouders opgenomen te zijn in het gezin van Hendrik van der Meulen en Margrieta Scheltes. Laatstgenoemde was na de dood van Johanna's moeder getrouwd met haar vader en na zijn dood trouwde zij met Hendrik; kortom: Margrieta was haar stiefmoeder. Daar, aan de deur van de woning van Van der Meulen aan de *IJgracht* ontrafelt zich op de 3^e april 1722 het volgen-

de tafereel (notariële akte d.d. 4 april):

Johanna Costerus, jonge juffer oud vijftien jaaren, dewelke voor ons notaris en get: ter bevestiging van de waarhijt ten behoeve van de geene, die het soude mogen aangaan, heeft gedeclareert, dat zij comparante op gisterenavond, zijnde ten huijse van Hendrik van der Meulen, mede woonende op de IJgragt, aldaar aan huijs 's avond ontrent half agt is gekoomen de persoon van François Barovius, dat dezelve François Barovius spreekende met de huijsvrouw van gem: Hendrik van der Meulen [dit is dus Margrieta Scheltes], aan de gem: huijsvrouw van Van der Meulen versogt of hij de vrijhijt mogt hebben om met haar comparante [Johanna Costerus] te mogen spreekken, dat zij comparante daar op is voor gekoomen, als wanneer de gem: François Barovius, met wien zij comparante sedert voorleden zondag avond tot vrijdagmorgen toe reeds uijt den stad was geweest, aan haar comparante stilletjes vroeg of zij comparante met hem geliefde te gaan ende hem te volgen, dat zij comparante daar op aanstonds heeft geantwoort van Jae ende immediaatlijk daarop met den gem: François Barovius uijt den huijse van gem: Hendrik van der Meulen is uijtgegaan, wordende aanstonds door dezelve huijsvrouw van Hendrik van der Meulen ende haar dienstmaagt vervolgt ende nagelooopen, als wanneer zij comparante met gem: François Barovius resolveerde omme in het huijs van de wedue Mathijs van Arp [een oud-tante van Johanna] de vlugt te neemen, gelijk zij comparante dan ook aanstonds met denselve François Barovius in het voorsz: huijs zijn gevlugt ende ootmoediglijk versogten aan gem: wedue Mathijs van Arp of zijl: ten huijse bij provisie mogten huijsvesting hebben, gelijk sulks dan ook aan haarl: is vergunt geworden sonder dat zij comparante in het allerminst door de zelve François Barovius, om in maniere voorsz: met hem te gaan of hem te volgen, na lang aansoek is bepraat of overreed geworden ende veel min dat zij daar toe soude zijn gedwongen also sij comparante hem vrijwillig gevolgd ende zij hem onder den arm heeft vastgehouden.

Kortom: de 2 geliefden zijn 'gek' op elkaar en knijpen er geregeld tussenuit...: François (20 jaar) 'op jacht' naar zijn 15-jarig vriendinnetje...

Ik vermoed, dat dit gedrag niet geapprecieerd werd door de voogden en de stadsbestuurders, want op 6 april vinden we de volgende notariële notitie:

*Ten huijse van de heer Hendrik van der Meulen wordt door de notaris een "acte declaratoir" (acte van feitelijke bevestiging) opgesteld, waarin Johanna **op ordres vand' Ed: Achtb: Heeren Schepenen deeses Stad** sig aldaar heeft gesisteert ende gestelt in de magt en onder de gehoorsaamhijt van de Hr. Hendrik van der Meulen ende haere verdere voogden...*

Johanna weer in het gareel... Zoals we nu weten heeft de liefde toch gewonnen: begin 1723 treedt het stel in het huwelijk.

⁴⁷ Een burgemeester of *borgemeester* was vroeger iemand, die de kas beheerde (wethouder van financiën).

Opgroeien op Achthoven

en kerken op de Achterweg

Teun Bikker

Met belangstelling heb ik het artikel van Oevermans gelezen over de familie Versluis en het kerkje op de Achterweg.¹ Hulde voor zo'n initiatief. Er zijn voor mij veel herkenningspunten: Piet Versluis en zijn gezin waren onze burens op Achthoven en ja wij (familie De Groot /Bikker) gingen ook naar de Chr. Gereformeerde kerk rond 1950. Als aanvulling op het eerder genoemde verhaal wil ik graag een aantal persoonlijke herinneringen beschrijven uit die tijd en die met geïnteresseerde lezers delen. Toen was ik een schooljongen van rond de tien jaar, nu kijk daarop terug als tachtigjarige.

Achthoven rond 1950

In 1947 kwamen mijn ouders naar Achthoven om de boerderij over te nemen van mijn grootouders, die te oud werden om de zaak draaiend te houden. Daarmee kwam mijn moeder weer terug op het oude nest, waar ze was opgegroeid. Opa en opoe De Groot gingen naar de Chr. Gereformeerde kerk, ons gezin kwam uit Leerdam, waar we de Hervormde kerk bezochten. Vanaf onze komst naar Achthoven vergelden we onze grootouders op zondag naar de Achterweg; of die beslissing op basis van solidariteit of overtuiging is genomen weet ik niet. Hoe het ook zij, vanaf mijn vijfde levensjaar heb ook ik mijn opvoeding deels genoten in het kerkje aan de Achterweg.

In onze buurt woonden gezinnen van diverse kerkelijke en onkerkelijke richtingen. In mijn directe leefomgeving waren de families Kool, Hoeijenbos en Vreeswijk Hervormd, Van Hoff Gereformeerd, De Kruijk onkerkelijk (wat we toen 'rood' noemden) en tenslotte De Groot/Bikker en Versluis Chr. Gereformeerd. Op zich leverde dat weinig problemen op, zij het dat ik maar beter niet met onkerkelijke jongens moest omgaan. Een speciale band met de familie Versluis was er ook niet vanwege de aanhang van dezelfde kerkelijke richting. De sociale contacten werden meer bepaald door de buurtgewoonten zoals elkaar helpen bij problemen, het zogenaamde buurten (eenmaal per jaar bij elkaar op bezoek) en hulpverlening bij overlijden.

Ik herinner me nog goed dat Theo Oevermans op Achthoven verscheen en verkering kreeg met buurmeisje Sjaantje Versluis. Een vreemdeling in het begin voor ons: hij was een stadsmens en sprak Rotterdams in plaats van Achthovens! Een aardige bijkomstigheid was dat hij een fototoestel had en dat ik met de gebroeders Versluis op de foto mocht. Dat was apart want toen waren er nog maar weinig personen die zo'n ding hadden, zeker niet op Achthoven. Die foto's heb ik nog en ik ben hem daar dankbaar voor omdat ik maar weinig jeugdfoto's heb.

De kerkelijke gemeenschap op de Achterweg

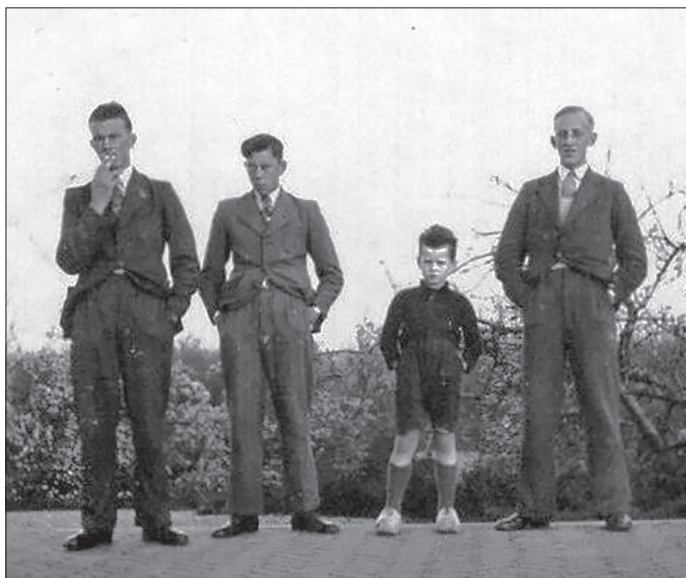
Enkele jaren geleden bezocht ik tijdens de marktdag het oude kerkje weer eens na ruim zestig jaar en ik zag mij weer in de banken zitten, aan de rechterkant naast/onder het orgel. Voor mij zaten de mannen Van Vliet uit de Vinkenbuurt, Lourens Roth, de gebroeders Versluis en Heb 't Lam van Achthoven.

De kerk was ingedeeld in een middenvak (voor de vrouwen) en twee zijvakken, waar de mannen zaten. In het begin mocht ik naast mijn moeder in het vrouwenvak plaats nemen, later niet meer. In die tijd accepteerde ik dat als normaal, die scheiding van sexen; toen ik wat ouder werd vroeg ik mij af waar dat in hemelsnaam goed voor was. Zou dat teveel ver- of afleiding gegeven hebben?

In die tijd was er geen eigen predikant zodat ze van elders invlogen. Ik herinner me ds. Baay uit Alphen aan de Rijn, meen ik, een zachtaardige man. Later kwam ds. Blom uit Meerkerk vaak preken en catechisatie houden. Met hem had ik meer te stellen, hij was streng en duldde weinig tegenspraak. En als er geen predikant was, dan werd er preek gelezen door een ouderling.

Als ouderlingen traden toen op Bas Bor en Piet Beijen. Bas Bor kende ik als meelboer, die regelmatig door de weeks thuis langs kwam om bestellingen op te nemen. Dan werd er over het weer, het vee en het veevoer gesproken, zondags zat hij in het zwarte pak in de ouderlingenbank. Piet Beijen was een boer uit Tienhoven, die een enkele keer wel eens langs kwam om over het geloof te praten. Maar dat was 's avonds en dan was het voor mij al snel bedtijd. Het leek me

¹ Zie Nieuwsblad 2021-IV.

▲ Poseren op zaterdagavond op de Achthovensedijk, vlnr Kees en Arie Versluis, Teun Bikker en een neef van de Versluisen.
Foto: Theo Oevermans ca. 1950.

wel een aardige man met een missie; het bijzondere aan hem was dat hij dan in volledig zwarte kledij gestoken was, inclusief overhemd en stropdas. Ik vroeg me wel eens af of hij ook in zo'n soort tenue zijn koeien verzorgde... Onze buurman Piet Versluis werd op enig moment tot het diakenambt geroepen. Hij was een stille, wat norse man, die altijd aan het werk was (behalve 's zondags). Nu moest hij ook nog op zondag dienst doen, in een zwart pak in plaats van in zijn kiel. Zijn vrouw Pietje Versluis heb ik nooit naar de kerk zien gaan, ondanks het feit dat zij volgens Oevermans de aanjaagster was om op de Achterweg te gaan kerken; dat was waarschijnlijk omdat ze in die tijd slecht ter been was.

Dan waren er ook nog de koster en de organist. Deze functies werden uitgevoerd door de gebroeders Henk en Jan van Vliet. Dat waren nazaten van de oprichters van het kerkje zoals te lezen valt in het boek van Carla Jonker.

Al met al was het een kleine kerkgemeenschap van vijftig á zestig personen. Binnen Ameide veruit het kleinste genootschap met een eigen kerk. Een van de gevolgen daarvan was dat ik de enige was in mijn klas van die soort. De meeste klasgenoten op de lagere school (met de Bijbel) waren hervormd, enkele waren gereformeerd; ook de meesters en juffen trof ik zondags niet aan op Achterweg.

De kerkdiensten

Elke zondag was het steevast twee keer een kerkdienst bezoeken. Zo'n dienst duurde minstens 1,5 uur maar liep vaak uit tot twee uur. Dat is wel erg lang voor een jonge jongen. Lichamelijk een beproeving om al die tijd op een harde houten bank te moeten zitten, mentaal nog zwaarder door de (vaak onbegrijpelijke) teksten die je moest aanhoren. Ik was best een leergierige jongen maar mijn gedachten dwaalden meestal snel af naar interessantere zaken.

Een soort afweermecanisme waar ik nu nog wel eens last heb als ik naar een weinig boeiende spreker luister. Gelukkig kreeg je een rol pepermunt mee, dan had je wat te snoepen!

Ook het zingen was een welkome onderbreking zowel voor de predikant (die een glaasje water kon drinken) als de kerkgangers, die uiteindelijk ook eens het woord kregen. Wel altijd psalmen (geen gezangen) en alles met hele tonen in een laag tempo.

Vaak was er doordeweeks 's avonds nog een kerkdienst maar daar hoefde ik (gelukkig) niet naar toe.

Tenslotte

Terugdenkend aan die tijd uit mijn jeugd komen er drie ervaringen boven drijven.

In de eerste plaats had ik het gevoel dat als je naar de kerk op de Achterweg ging je er in het dorp niet echt bij hoorde. Ik was op school de enige in de klas die naar de 'zwarte kousenkerk' ging en dat moest je wel eens horen. Niet dat ik daar erg onder geleden heb hoor want ik ging graag naar school.

In de tweede plaats was het kerken op de Achterweg geen opbeurende happening om het in hedendaagse termen te stellen. Elke zondag weer werd je langdurig gewezen op je slechte natuur als mens en alles wat daarbij hoorde; dat heeft niet bijgedragen aan een onbezorgde jeugd als ik dat zo mag formuleren. De mensen waren best vriendelijk maar de boodschap van de kansel was somber in mijn beleving.

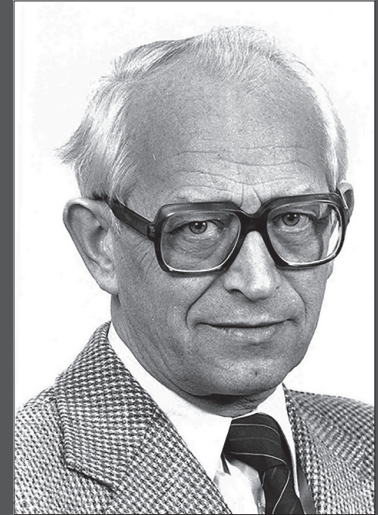
Als laatste punt nog iets over het leven op Achthoven. Ook hier waren de bewoners in het algemeen vriendelijke en behulpzame mensen. In die zin een veilige omgeving om in op te groeien. Wel een vrij gesloten gemeenschap, waar de buitenwereld maar moeizaam doordrong. Het boerenleven had de overhand met alle werkzaamheden en besognes die daarbij hoorden. De zondagen waren saai, dan moest je twee keer naar de kerk en mocht je alleen maar een (christelijk) boek lezen, verder niets. Ik heb veel boeken van de Jongelingsvereniging verslonden in die tijd! Niet fietsen op zondag. Niet sporten, ook niet doordeweeks, want dat was een wereldse bezigheid zonder enig nut; graag had ik voetbal, net als mijn klasgenoot Hans van den Heuvel. Geen radio, geen wereldse muziek, ga zo maar door. Dat wil niet zeggen dat er geen interessante en leuke dingen te beleven waren. Op de boerderij was van alles te doen en er kwamen regelmatig kooplui langs de deur met allerlei verhalen.

Kortom de kerk op de Achterweg was voor mij geen feest. Aan Achthoven bewaar ik, naast vervelende ook goede herinneringen. Maar ja dat geldt denk ik voor iedereen wel, die aan zijn jeugd terugdenkt. Ik kom nog regelmatig op Achthoven bij mijn broer. Helaas zijn de volwassenen van toen nu allemaal ter ziele.

His Story: Het verhaal van

Albert de Gans

deel 3 van 4

Bewerkt door Dick Roodhorst

Verantwoording: Albert (Ab) de Gans heeft in boeiende bewoordingen zijn levensverhaal opgetekend en aangereikt aan de historische vereniging. Dit levensverhaal is bewerkt en wordt, met zijn instemming, als vervolgverhaal gepubliceerd in ons blad. Hij heeft met zijn ouders, broers en zussen gewoond in de Nieuwstraat, de Paramasiebaan en het langst op Lekdijk 32 (Sluis).

Albert is geboren op 9 mei 1924 in het gezin van Geerit de Gans (geb. 20 oktober 1886, ovl. 25 augustus 1945) en Gerrigje de Bruin (geb. 11 augustus 1890, ovl. 2 februari 1984). Het gezin bestond verder uit:

1. Adriaantje Kempina (Jaantje of Sjaan), geb. 28 september 1915;
2. Willempje (Wim of Wimpie), geb. 13 april 1918;
3. Adriaan (Otje of Janus), geb. 14 augustus 1920;
4. Govert (Goofie of Goof), geb. 7 januari 1922
5. Albert (Oppie of Ab), geb. 9 mei 1924;
6. Albertus Martin (Bep of Bertussie), geb. 2 oktober 1927 en
7. Jannigje Goverdina (Jannie), geb. 8 juni 1935

In januari 1945 kregen zij de vaaropdracht naar de Nederlandse grens te varen om bij Spijk een lading plantaardige olie en vet te laden voordat de geallieerden hun offensief richting Kleve en Wesel gingen inzetten. Terwijl zij op de lading lagen te wachten kwam de walkapitein zeggen dat ze direct weg moesten varen naar Duisburg. In onderling overleg werd besloten dat niet te doen. Op het moment dat gedacht werd dat het bombarderen was gestopt en het weer rustig werd, begonnen de Canadezen met een nieuw bombardement op plekken waar vermoed werd dat er Duitse militairen aanwezig waren. Er kwam een Duitse boer vragen of Albert en Adriaan interesse hadden in een jonge koe die getroffen was door een bomschep. De koe werd voor 100 mark gekocht, geslacht en in het scheepsruim opgehangen.

Kort daarna trof een eerste granaat midscheeps hun boot en was het zaak zo snel mogelijk van boord te gaan. De twee kapiteins waren al eerder gevlucht voor het luchtbombardement. Met hun koffertje met persoonlijke bezittingen zijn zij ca. 1,5 kilometer verder tegen de Rijndijk gaan liggen. Daar werd duidelijk dat de laadplaats van de boten heel serieus onder vuur werd genomen, er waren drie voltreffers op hun boot terecht gekomen en die was gezonken. Het werd inmiddels weer dag en zij zijn over de spoorrails richting de Nederlandse grens gaan lopen. In de verte liepen Duitse militairen die begonnen te schieten. Albert en Adriaan holden zigzaggend weg tot opeens "Brenccarriers" (dat waren rechthoekige stalen bakken op rupsbanden met een mitrailleur erop, eigenlijk een rijdend mitrailleurnest) vol met Canadese militairen hen zagen en ook begonnen te schieten. De Canadezen kregen hen te pakken. Ondanks de taalbarrières werd het toch van lieverlee duidelijk dat het hier om "Dutchies" ging en niet om deserteurs uit het Duitse leger. Het ging er aanvankelijk niet echt vriendelijk aan toe, totdat een tolk-officier hen ging ondervragen en duidelijk werd dat Albert en Adriaan heel goed geïnformeerd waren hoe het op de andere Rijnsoever gesteld was met de vijandelijke stellingen. De Canadezen wilden de Rijn oversteken en de informatie van Albert en Adriaan was belangrijk voor hen (het was een bevestiging van hun eigen vermoeden). Daardoor werden de betrekkingen beter en werden zij overladen met sigaretten, cake en ander eten. Wat later werden zij op transport gezet naar een andere groep Canadese militairen die ook wantrouwend

✂ **Nog dezelfde avond werd Kleve door honderden vliegtuigen gebombardeerd en werd de stad volledig verwoest. De boot van Albert en zijn broer lag niet ver van Kleve en dat gaf behoorlijk wat spanning.**

▲ Militair Albert de Gans.

waren. Albert en Adriaan moesten lijken gaan ruimen in Kleve waar na de hevige bombardementen veel doden te betreuren waren. Met de eerste brandcard met ledematen van dode burgers werd angstig en respectvol omgegaan, na verloop van een paar uur werd dat veel nonchalanter gedaan. Gelukkig voor hen was het maar één dag, daarna werden hiervoor Duitsers ingezet.

Kort daarna werden zij overgebracht naar Tilburg, Ameide was nog niet mogelijk, het duurde nog enige tijd voordat ook Ameide was bevrijd. In de schoenenfabriek van de Fa. Van Arendonk waren grote zeilen opgehangen, er was een afdeling voor de mannen en een afdeling voor de vrouwen en kinderen. Albert en Adriaan sliepen op de betonnen vloer onder één deken en zij kregen eten uit de centrale gaarkeuken. Omdat zij nog niet naar huis konden gaan hebben zij zich aangemeld als oorlogsvrijwilliger. Na één week kregen zij al een opleiding. Met open vrachtwagens werden zij getransporteerd van Tilburg naar Laken bij Brussel, tegenover het paleis van de koning. Het was bitter koud begin februari 1945, maar zij waren uiterst gemotiveerd om aan de slag te gaan. Het eten was erg goed en dat waren de meeste mannen niet gewend en hadden daardoor diarree, Albert had er geen last van en was juist super fit. Hij won zelfs een prijs bij een veldloop waaraan veel mannen meededen die veel meer hadden gesport. Zij kregen ook iedere week een tinnetje sigaretten, daardoor is Al-

♣ Albert en Adriaan waren onderdeel van het 21^e Engelse leger dat onder bevel stond van veldmaarschalk Montgomery en waren op weg naar het front in Duitsland.

bert, weliswaar met mate, begonnen met roken. Hij gaf ook veel sigaretten weg. De opleiding duurde kort, slechts zes weken. Overdag veel oefeningen, die gegeven werden door Nederlands sprekende Joodse officieren. 's-Avonds naar Brussel om in één van de vele kantines thee met cake te kopen. Er waren, naar werd gezegd, heel veel militairen van allerlei nationaliteiten gelegerd in Brussel, dat gaf nog wel eens een "knokpartijtje". Na zes weken marcheren met volle bepakking (geweer, bajonet, munitie en rugzak) op de trein naar Nederland via Tilburg want daar kwam zo ongeveer de helft van de 130 vrijwilligers vandaan. De leeftijd van de vrijwilligers varieerde tussen de 17 en de 40 jaar. Vooral getrouwde mannen verlieten de trein. Op het perron stonden veel meisjes en vrouwen om hen te begroeten. Albert en Adriaan waren onderdeel van het 21^e Engelse leger dat onder bevel stond van veldmaarschalk Montgomery en waren op weg naar het front in Duitsland. De oorlog liep ten einde, na zes weken volgde de Duitse capitulatie. Zij kregen hun soldij naar Engelse maatstaven, inclusief zgn. "fronttoelagen", daardoor hadden zij meer dan genoeg zakgeld, maar ook sigaretten en chocolade. De trein reed via Noord-Brabant naar Kevelaar in Duitsland, de enige nog functionerende treinverbinding, verder ging alle transport met militaire vrachtauto's. Het mooie bedevaartsplaatsje Kevelaar was zwaar beschadigd door gevechten en bombardementen. Hier moesten de treinen die vracht aanvoerden uit de Noordzeehavens in ploegendienst worden gelost en overgeladen op vrachtwagens die de goederen, munitie, benzine en fourage naar het front brachten. Het was hard werken voor Albert en Adriaan, dit in tegenstelling tot veel Engelse militairen die zich meer bezig hielden met drinken en het verkopen van legersupply's. Bij hun regiment was één militair die deserteerde en bij een Duitse vrouw ging wonen. Het was van korte duur, de Nederlandse Militaire Politie spoorde hem op en schoot hem neer. Albert zag hem zitten in een jeep, hij spuugde naar hem, een uur later was hij dood. Het raakte Albert niet zoveel, hij had inmiddels zoveel doden gezien.

Op één van de avonden dat zij terugkwamen van het werken op het station kwam er een Duits jongetje naar hen toe dat vertelde dat hij in Kevelaar een huis wist te staan met een grote wijnkelder. Hij vertelde dit liever aan Hollandse dan aan Engelse militairen, die kon hij verstaan en hem een beloning gaven. Er was echter een zgn. "verbodingsgebod" van kracht, er mocht niet worden gepraat of contact gelegd worden met Duitse burgers... dus ook geen contact met meisjes of vrouwen, want voor eten of een lekkernij als chocolade kon je veel gedaan krijgen.

▲ Albert de Gans, tweede van links, met zijn kornuiten.

▲ Defile Soestdijk na de oorlog.

De Duitse jongen werd onder dreiging met een geweer gedwongen de exacte locatie van de wijnvoorraad te vertellen. Als hij zou liegen zouden zij hem neerschieten... het bleek echter waar te zijn en hij werd beloond met sigaretten, wat brood en chocolade. Met een pikhouweel werd de muur van het huis gesloopt en daar lagen op rekken duizenden flessen wijn. De eerste militair die door het gat naar binnen ging sloeg de hals van een fles (kurkentrekkers waren er niet), dronk de fles wijn in één keer leeg en zakte in elkaar. Het hek was van de dam, de hele 11e compagnie pioniers werd dronken en alle militairen namen een partij flessen wijn mee terug. Zij waren gelegerd in een verlaten klooster met talloze kamertjes waar de nonnen hadden gewoond. Dat werd vervolgens de hele avond drinken, maar ook ruzie maken en niemand kwam aan slapen toe. De volgende morgen volgde niet alleen een letterlijke, maar ook een figuurlijke kater... voor straf werden zij door het Engelse leger ca. vijf kilometer overgeplaatst naar het plaatsje Goch en de wijn in de wijnkelder werd door Engelse militairen geconfisqueerd.

En toen op 4 mei... kwam de Duitse capitulatie. Dat werd een geweldig feest met thee, cake en uiteraard bier. Iedereen wilde met verlof naar huis, maar Adrian en Albert kregen, komend uit het net bevrijde Nederland, voorrang. Zij kregen veel rantsoenen mee voor de familieleden die nog weinig te eten hadden. Afgeladen met brood, boter, vlees, chocolade en sigaretten gingen zij huiswaarts. Geweer, bajonet en munitie moesten ook mee met als begeleiding een brief

☞ Geweer, bajonet en munitie moesten ook mee met als begeleiding een brief van de Engelse commandant dat iedereen hen behulpzaam moest zijn met het transport naar Ameide. Al liftend en meerijgend kwamen zij, onder veel belangstelling, op 12 mei aan in Ameide.

van de Engelse commandant dat iedereen hen behulpzaam moest zijn met het transport naar Ameide (het opbaar vervoer functioneerde nog niet). Al liftend en meerijgend kwamen zij, onder veel belangstelling, op 12 mei aan in Ameide. Twee in Engelse uniformen geklede mannen waren wel heel bijzonder. Zij werden op het gemeentehuis, waar zij zich gingen melden, met hakkengeklap en salueren, ontvangen. Hun ouders, broers en zussen, maar ook de dorpsgemeenschap waren compleet verrast door de terugkeer. En, de sigaretten en de chocolade waren vanzelfsprekend erg welkom. Na één week verlof moesten zij weer terug naar Goch en, omdat zij Nederlands sprekend waren, ging dat heel vlot.

Door het verbod was er aanvankelijk weinig contact met de Duitsers. Dat veranderde al vrij snel en kon er onderling gehandeld worden. De broers beschikten over ruime rantsoenen en de Duitsers hadden overal gebrek aan, vooral chocolade en lucifers waren erg gewild. Medio juli werden ze overgeplaatst naar Venlo en opnieuw opgeleid door Nederlandse instructeurs. Het was een pittige opleiding door instructeurs die een commando-opleiding hadden gevolgd. Tussendoor werd er ook aan de wegen rond Venlo, Roermond en Eindhoven gewerkt. Deze wegen waren zwaar beschadigd door het militaire vervoer en oorlogshandelingen. De sfeer en de verzorging waren goed en iedereen was zeer gemotiveerd om aan het werk te gaan. Alleen, je had maar één uniform waar alles mee gedaan moest worden. Dus de broek werd iedere avond netjes in de vouw op het bed gelegd om het tijdens het slapen te persen ... je wilde er, als je met de meisjes ging praten of dansen, wel netjes uitzien! Het was een mooie en warme zomer, tijdens het werken aan de weg, waarbij het soms erg warm was, kregen ze vaak de gelegenheid te zwemmen in het "Heelderpeel bad". Helemaal bloot, zwembroeken waren er niet.

Toen kwam de vraag: wie wil er als vrijwilliger naar Indië, de oorlog met Japan was nog in volle gang. Nagenoeg alle jonge militairen wilden dat wel, Indië moest ook worden bevrijd en volgens de propagandafilms waren zij daarvoor de aangewezen personen. Albert geloofde dat ook en meldde zich, zonder overleg met het thuisfront, aan voor deze taak. Hij was

inmiddels 21 jaar oud en kon zelfstandig een beslissing nemen. Albert dacht... wat moet ik anders, Ameide had niets te bieden, de scheepvaart was overal geblokkeerd door kapotte bruggen en scheepswrakken. Hij heeft er, bij het eerstkomende verlof, wel met zijn vader over gesproken en hij was het helemaal met Albert eens. Dat je misschien ook daar kon sneuvelen werd naar de achtergrond geschoven, gezien de eerdere gevaren die Albert had doorgeemaakt zou dit ook wel goed gaan.

Begin augustus was Albert op een dansfeestje in het centrum van Venlo en kwam er een telefoontje dat pa een hersenbloeding had gekregen met daarbij de vraag of hij snel naar huis kon komen. Met spoed naar Ameide gegaan, pa was gedeeltelijk verlamd en kon niet meer praten. Extra verlof kon niet, zodat Albert weer snel terug moest naar de kazerne. Na een viertal weken weer een telefoontje (de kazerne en het postkantoor in Ameide hadden telefoon) dat het niet goed ging. Al liftend naar Ameide, bij aankomst bleek pa al te zijn overleden. Na de begrafenis weer terug naar Venlo, daar bleven zij nog een paar weken en verliet broer Adriaan definitief de militaire dienst om weer zo snel mogelijk te kunnen gaan varen. Medio september vertrok Albert met ca. 50 militairen uit Venlo naar Utrecht om te worden samengevoegd met het 1^e bataljon Jagers, dat was de nieuwe naam: "jagers". Over het algemeen klikte het goed met de groep die in de plaats Halle in het noorden van Frankrijk was opgeleid, al snel vormden zij een nieuwe eenheid. Veel marcheren en exerceren, want het betrof een elite-eenheid en dat moest zichtbaar zijn. Op een dag maakten zij een mars buiten Utrecht in de richting van Jutphaas en dat was natuurlijk ook in de richting van Ameide. En het was heel toevallig de tweede donderdag in oktober en dat is en was de dag van de Termeise Mart, de familiedag bij uitstek. Albert had deze dag al drie jaar niet meegemaakt, dus tijdens een rustpauze heeft hij zijn geweer aan een vriend gegeven en is hij weggeslopen en al liftend naar Termei gegaan. Thuis komend snel moeder begroet en naar de "Mart" gegaan waar hij veel bekenden heeft ontmoet. Terug naar huis en net binnen... stopt er een jeep voor het huis met een paar MP's (militaire politie) die hem kwamen ophalen. De dienstdoende kapitein stond met getrokken pistool naast hem met de mededeling: je bent een deserteur en ik mag jou "kapot schieten". Waarop Albert zei: dat moet je gelijk doen, mij maak je echt niet bang. Dat was niet zo slim want de kapitein werd alleen

De dienstdoende kapitein stond met getrokken pistool naast hem met de mededeling: je bent een deserteur en ik mag jou "kapot schieten". Waarop Albert zei: dat moet je gelijk doen, mij maak je echt niet bang.

De andere dag "op rapport" bij de bataljonscommandant waar Albert zijn verhaal kon vertellen. Hij kreeg, tot ongenoegen van de kapitein, "slechts" zeven dagen streng arrest.

maar nijldiger. Hij moest Albert overdragen aan de bataljonscommandant en als het aan de kapitein lag zou hij de zwaarst mogelijke straf moeten krijgen. In de kazerne in Utrecht werd Albert gelijk opgesloten in een cel, wat een belevenis.

De andere dag "op rapport" bij de bataljonscommandant waar Albert zijn verhaal kon vertellen. Hij kreeg, tot ongenoegen van de kapitein, "slechts" zeven dagen streng arrest. Zittend in de cel werden buiten de manschappen afgeknepen door zware oefeningen zoals opstaan, hard lopen, liggen en kruipen. Zijn maten zorgden heel goed voor hem, hij werd overladen met sigaretten en snoep. Toen werd het zondag, de dag waarop zij naar het treinstation moesten om naar Calais te reizen. Iedereen liep met volle bepakking te marcheren naar het station, echter, de gevangenen mochten niets bij zich hebben en liepen frank en vrij onder begeleiding van de MP zingend naar het station. In de trein werd Albert weer herenigd met zijn peloton. In Calais vervolgens met de boot naar Dover, wel een beetje zeeziek geworden. Vanuit Dover met de auto naar het kamp waar zij ruim twee weken zouden verblijven. De eerste avond wilde iedereen, dus Albert ook, naar de plaats Reading om wat lekkers te gaan eten, vooral "fish and chips". De volgende ochtend moest Albert, na het appèl, onmiddellijk op rapport komen bij de kapitein. Hoe Albert het in zijn hoofd had gehaald om die avond daarvoor naar Reading te gaan, terwijl hij streng arrest had en niet weg mocht. Albert zei dat hij niet wist dat hij ook in Engeland niet weg mocht en dat niemand hem dat had verteld. Die opmerking schoot in het verkeerde keelgat bij de kapitein, een naar mannetje, waar Albert nog veel mee te maken zou krijgen.

Begin november werd Albert in Southampton samen met 5000 militairen ingescheept op de Nieuw Amsterdam om naar Indië te varen. Een schip waarop je gemakkelijk kon verdwalen. Er waren mensen die in paniek raakten omdat zij hun aangewezen plek niet konden vinden. Albert had samen met tien collega's een prachtige hut en ze waren onder de indruk van de luxe die alleen voor bemiddelde mensen vroeger mogelijk was. Het schip had tijdens de oorlog ca. 20.000 Amerikaanse militairen in één keer naar Engeland vervoerd. De reis duurde bijna drie weken, het eten was nog steeds Amerikaans, geweldig goed! Er stonden lange eettafels opgesteld en 's-morgens begon het ontbijt met melk, cornflake's, pannenkoeken en eieren. Het schip voer tijdens een storm door de Golf van Biskaje, al dat lekkers stond op de lange tafels en schoof van de ene naar de andere kant.

▲ Reünie 1e bataljon Jagers O.V.W. (= Oorlogsvrijwilliger) 22 mei 1998. Albert staat in het midden, aangeduid met een cirkel.

Veel opvarenden werden zeeziek. Eén collega, de “ouwe” genoemd, hij was immers al 29 jaar, was zo ziek dat hij dacht dood te gaan. Zijn vader had voor de reis tegen hem, als overtuigd communist, gezegd dat hij zijn poten kapot zou slaan als hij voor die kapitalisten in Indië zou gaan werken... hij jammerde vervolgens: had pa het maar gedaan!

Op de Middellandse Zee aangekomen konden de uniformen en de winterjassen uit en kon de in Engeland nieuw gekregen kaki tropenkleding worden aange trokken. Na het verrichten van het dagelijkse corvee en de sloepenrol (oefening aan boord waarbij ieder bemanningslid bij zijn eigen sloep moest aantreden en zijn specifieke taken in noodsituaties moest opnemen) kregen zij les in Maleis. De woordjes werden op de wijze van een opgedragen mis geleerd. De melodie was voor veel collega's zo bekend dat het voor buitenstaanders als Albert (protestant) zelfs lollig werd om ernaar te luisteren. Daarnaast veel kaarten en spelletjes en iedere dag verder alleen maar water en lucht... tot vervelens toe. De meisjes en vrouwen die bij de Welfare en de medische staf werkten hadden aanbidders genoeg! Uiteindelijk bij Penang aan de westkust van Malakka aan land gezet en naar een, nog door Jappen bezet, vliegveld midden op Malakka vervoerd.

✂ Albert en zijn collega-militairen moesten de krijgsgevangen gemaakte “Jappen” bewaken.

Het was een vreselijk warm moerasgebied, die hoge temperaturen waren zij niet gewend. Albert en zijn collega-militairen moesten de krijgsgevangen gemaakte “Jappen” bewaken. Er was niets aanwezig, de eerste dagen lagen ze op een tentzeiltje op de rode aarde totdat de Jappen vlonders van hout maakten om daarop te slapen. Ze maakten ook een rieten dak boven hun hoofd en een stellage om de klamboe aan te bevestigen. De kapitein liep al schietend met zijn revolver de Japanse soldaten op te jagen om sneller te werken. Na een klacht van Albert en zijn collega's werd hij gecorrigeerd, inmiddels was een aantal Japanse soldaten bezweken door deze gewelddadige aanpak. Licht en stromend water was er niet, maar zij waren vindingrijk... de Japanse vliegtuigen die daar nog stonden hadden ramen van plexiglas. Met het plexiglas kon je zand in een blikje laten branden en zo hadden zij, weliswaar stinkend en roet walmend, toch “verlichting”. In die periode zaten zij precies midden in de natte moesson. Om zich te wassen of te douchen wachtten zij tot 's-middags twee of drie uur (na de siësta), want dan kwamen er fikse regenbuien. Dan was het jezelf inzepen en afspoelen met het regenwater dat van de rieten daken af liep. Luilakken die te lang siësta hielden stonden soms ingezeept en dan hield de regen, zoals dat vaak in de tropen gaat, in één keer op en kwam er geen druppel water meer van het dak. Zij moesten dan honderden meters naar een kali (een waterloop) lopen om de zeep af te spoelen. Verder was er helemaal niets te doen in de omgeving. De dag werd doorgebracht met oefeningen en spelletjes, kaarten, eten, slapen en brieven schrijven.

*In Ameide
staat een huis*

Nieuwstraat 11

*De werkplaats van Freek en Piet Diepenhorst
anno 1962.*

Sam Janse

In de serie In Ameide (en Tienhoven) staat een huis is onze keus voor dit nummer gevallen op Nieuwstraat 11. Deze serie wil oude panden in Ameide en Tienhoven beschrijven die nog niet uitvoerig in het Nieuwsblad aan de orde zijn geweest. Jory Verwolf heeft de inventarisatie van de panden gedaan, Nico den Oudsten geeft een bouwkundige beschrijving en Sam Janse graaft in de geschiedenis, voert het gesprek met de bewoners, en maakt er een verhaal van.

Het pand Nieuwstraat 11 is niet als woonhuis gebouwd, maar als werkplaats of pakhuis. Maar het heeft wel stijl. Ronald van Ginkel en zijn partner Liesbeth kwamen uit Utrecht, raakten bij kennismaking meteen verliefd op het huis en kochten het. Het is de oude timmermanswerkplaats van Freek en Piet Diepenhorst. Ronald en Liesbeth laten een foto zien van het huis met op het dak een bord:

‘G.H. DIEPENHORST & ZN. 1908
TIMMERBEDRIJF 1958’

Die zonen zijn Freek en Piet. Het bord is geplaatst ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de zaak. De foto is van 1962, dus het bord heeft wel een aantal jaren op het dak gestaan. Een andere foto toont het interieur: minstens vijf timmerlui zijn op de begane grond bezig. Ronald laat me het raampje zien dat vroeger als luik diende om de planken naar binnen en naar buiten te schuiven. Hoe oud zal het pand zijn? Ronald en Liesbeth vermoeden dat het van het begin van de twintigste eeuw

▲ Gerrit Hendrik Diepenhorst (1881-1964) en Catharina Angenita Wilton (1887-1947).

is. Huispedia zegt ook dat het huis in 1900 gebouwd is. Maar ik heb een vermoeden dat het ouder is. Huispedia zit er, wat de ouderdom van huizen betreft, wel vaker naast. Het pand is niet voor niets een Rijksmonument. De ‘Lijst met Rijksmonumenten’ bevestigt mijn vermoeden: ‘18^e eeuw’ wordt hier als ‘bouwjaar’ opgegeven. Dat lijkt me ook beter bij de stijl van het huis te passen. De kaart van het kadaster uit 1822 geeft ook aan dat de Nieuwstraat op die hoogte bebouwd was, ook al is de ouderdom van het huidige pand daarmee nog niet bewezen. Wat weten we nog van het timmerbedrijf Diepenhorst? Ik zoek contact met Linda van der Lem die ongeveer alles van de Diepenhorsten weet. Linda: ‘Frederik Diepenhorst, in de volksmond “lange Freerik” (1855-1928) en Jenneke van Zanten zijn de ouders van Gerrit Hendrik Diepenhorst (1881-1964). Gerrit Hendrik trouwt op 3 april 1912 met Catharina Angenita Wilton en vertrekt op 12 april van dat jaar vanuit het ouderlijk huis aan de Nieuwstraat 230 naar Nieuwstraat 225b. Het paar krijgt daar drie kinderen: Frederik Pieter (Freek), Pieter Gerrit (Piet) en Maria Angenita (Marie). Zij verhuizen dan op enig moment naar Achterweg 138 (wat nu waarschijnlijk J.W. van Puttestraat 35 is). Nieuwstraat 225b moet in de buurt zijn geweest van de huidige Nieuwstraat 11.’

Bij het tweede gesprek dat ik met Ronald en Liesbeth heb, is ook buurvrouw Teunie Diepenhorst-‘t Lam, een schoondochter van Freek Diepenhorst, aanwezig. Zij weet niet anders dan dat het pand altijd timmermanswerkplaats is geweest en geen woonhuis. In elk geval waren de Diepenhorsten sinds mensenheugenis timmerlui. In het grote Diepenhorstenboek, samengesteld door Linda van der Lem en haar vader vind ik dat Frederik Diepenhorst (1799-1888), de opa van lange Freerik, al als timmerman te boek staat.¹

Het pand was volgens buurvrouw Teunie tot 1978 in bezit van de Diepenhorsten. Toen kocht Gerrit Wil-

▲ ▲ Werkplaats van Diepenhorst.

▲ Interieur van de werkplaats van Diepenhorst.

¹ J.S.D. van der Lem en C.P.B. van der Lem sr., *Op zoek naar 't Fortuin. Genealogie van het geslacht Diepenhorst. Beschrijving van het nageslacht van Jan Willemsen Diepenhorst (± 1630-1704) herbergier en eigenaar van de herberg 't Fortuin te Ameide* (Nijmegen 1991), p. 41.

▲ De kruiwagens van de firma Diepenhorst in de Nieuwstraat.

lemse het en zette zijn SRV-wagen in de ruimte waar nu de woonkamer is. We verbazen er ons nog over hoe hij met die grote wagen de draai kon maken, het pand in. De voorraad lag in de schuren achter het pand, die nu afgebroken zijn. Willemse moet rond 2000 daar weggegaan zijn. Nadat het pand lang leeg stond heeft Egbert Rietveld uit Meerkerks Broek het gekocht. Die is jaren bezig geweest om er een woonhuis van te maken. Pas rond 2012 was het klaar en in 2020 hebben de huidige bewoners het van Rietveld gekocht.

Wie nog iets van de timmerwerkplaats van de Diepenhorsten wil zien, moet naar het stadhuis. Daar staat, beneden in de hal, de oude timmerkist van Freek Diepenhorst met het gereedschap zoals dat in zijn tijd gebruikt werd.

De werkplaats is intussen een comfortabel en fraai huis geworden. Wel met energielabel G volgens Huispedia. Ronald legt het uit:

Een Rijksmonument mag in de ramen geen dubbel glas hebben, tenminste niet aan de voor- en de zijkant. Dat is het nadeel van wonen in een monumentaal pand. Maar ondanks dat wonen we er met veel plezier.

Ronald, Liesbeth en Teunie, hartelijk dank voor jullie medewerking aan dit artikel. En natuurlijk bedanken we ook deze keer Linda van der Lem weer.

▲ We verbazen er ons nog over hoe hij met die grote SRV-wagen de draai kon maken, het pand in.

Bouwkundige opmerkingen

Het pand is in 1966 opgenomen in het Rijksmonumentenregister met de navolgende omschrijving: Pakhuis met puntgevel, waarin vlechtingen. Goede zijgevel met muurijzers en schuiframen (XVIII).

Hoofdcategorie: Handelsgebouw.

Bij de restauratie/verbouwing aan het begin van deze eeuw heeft het pand een modern interieur gekregen met behoud van de originele draagconstructies. Van de draagconstructies zijn hier en daar onderdelen vervangen tijdens de restauratie. De hoofddraagconstructie voor de eerste verdiepingsvloer bestaat uit ankerbalkgebinten. Op de foto is te zien dat de staander en schoor (korbeel) deels voor het raam lopen.

Gebint achtergevel

De kapconstructie bestaat uit traditionele spanten met ronde sporen en dakbeschot. Op de foto is een fragment van het spant zichtbaar met een opvallend muuranker. Te zien is ook dat het onderste horizontale balkje (blokkeel) van recentere datum is dan de bovenste. Mooi is ook te zien hoe de blokkeels zijn bevestigd (met grote gesmede nagels) aan het spantbeen (het verticale onderdeel van het spant).

Muuranker binnenzijde

Bij veel verbindingen in de kapconstructie is te zien dat er toognagels (houten pennen om houten onderdelen aan elkaar te verbinden) zijn gebruikt (zie foto).

Verbinding met toognagels

In de achtergevel is een rond stalen raam aanwezig. Dit wordt een roosvenster genoemd vanwege de vorm van het glas. Aan de onderzijde is een klein hardsteen blokje zichtbaar dat buiten de gevel uitsteekt. Dit wordt een spuwer genoemd en is bedoeld om te voorkomen dat het regenwater teveel langs de gevel gaat lopen. De horizontale strook lood ter hoogte van de buitenlamp is bij de restauratie in het metselwerk opgenomen als voorsprong op een eventuele later aanbouw (t.b.v. een waterdichte aansluiting).

Roosvenster

Nieuwstraat 11 is een pand waar (ondanks het eigentijds interieur) nog goed de sfeer voor vroeger aanwezig is.

Nico den Oudsten

Elleke de Ronde

Het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU) functioneert als het geheugen van de gemeenten Bunnik, Houten, Rhenen, Utrechtse Heuvelrug, Vijfheerenlanden en Wijk bij Duurstede. Het RAZU beheert rijke historische gemeentelijke en particuliere archieven. Deze archieven geven een betrouwbaar en representatief beeld van de geschiedenis van deze regio en het handelen van de aangesloten gemeenten. De omvangrijke collectie van het RAZU bestaat uit: archieven, een beeldbank, een bibliotheek en kranten. U bent van harte welkom om op de studiezaal onze stukken te raadplegen.

Het beheren en behouden van archieven is belangrijk voor onze overheidspartners. Zij moeten kunnen terugrijpen op betrouwbare informatie om goed te kunnen functioneren. Het is ook in het belang van de lokale journalistiek en inwoners om op basis van archieven de overheid te controleren en daarbij transacties, rechten en plichten te bewijzen. Daarnaast is het archief natuurlijk onmisbaar voor onderzoekers en geschiedenisliefhebbers nu en later, om het verleden te bestuderen en tot leven te wekken.

Kortom: het RAZU is er voor iedereen die iets wil weten over de geschiedenis van het zuiden van de provincie Utrecht!

Het RAZU beheert ruim 5 strekkende kilometer papier, verdeeld over ca. 600 verschillende archieven en collecties. Daarin zitten honderdduizenden stukken. Het oudste archiefstuk is uit 1300 (de stadsrechten van Wijk bij Duurstede). Het jongste is de krant van gisteren. Er komen elk jaar weer stukken bij. In het archief valt ook genoeg te ontdekken over Ameide, Lakerveld, Tienhoven aan de Lek en de omliggende plaatsen. Bijv. een bevelschrift tot betaling van een belasting tot opbouw van het kasteel Ameide uit 1574 of een register van akten betreffende het jachtrecht in de heerlijkheid Tienhoven tussen 1761-1794. Daarbij beheert het RAZU een mooie collectie afbeeldingen, waaronder 'Gezicht op drie heren betreffende de verwelcoming in Vianen op 30 oktober 1725 van Reinhart Vincent van Hompesch, gezant van de Staten van

▲ Verwelcoming in Vianen op 30 oktober 1725 van Reinhart Vincent van Hompesch, gezant van de Staten van Holland, die in 1725 de heerlijkheid Vianen en Ameide heeft gekocht.

Holland, die in 1725 de heerlijkheid Vianen en Ameide heeft gekocht'.

Soms kan het lastig zijn om een begin te maken met een zoektocht in het archief. Graag geeft het RAZU daarvoor een aantal handvatten. Op de website van het archief is het mogelijk te zoeken aan de hand van zoektermen, waarbij het ook mogelijk is om archiefstukken binnen een bepaalde periode te selecteren. Op basis van deze zoektermen verschijnen er diverse archieftoegangen. Een **toegang** is een staat met beschrijvingen van de stukken per archief of collectie.

Een **nadere toegang** is een specificatie van de gegevens in een of meer van deze archiefstukken. Er zijn allerlei soorten nadere toegangen, zoals indexen, registers, lijsten en transcripties.

Voorbeeld

Bij het RAZU is archieftoegang 547 (Burgerlijk Armbestuur Ameide) in te zien. Het burgerlijk armbestuur was een sociale regeling waar de armen terecht konden voor hulp in de vorm van geld of zorg. De toegang van dit archief valt onder de categorie Welzijn & Sociale zorg en is voorzien van een genummerde inventaris. Dit archief bevat onder meer gemeentelijke documenten, zoals inventarisnummer 1 betreffende 'Wijziging reglement Burgerlijk Armbestuur'. Ook zijn er persoonlijke brieven bewaard gebleven (inventarisnummer 2), die een goed beeld geven van de problematiek waarvoor inwoners van Ameide bij het armbestuur aanklopten.

Ameide 3 Jan. '42.

Hoog Geachte Burgemeester

Ik heb een vriendelijk verzoek aan U. Het is zoo tobben met mijn Zuster en de verpleging is zoo zwaar en kostbaar. Dokter zegt dat ze niet lang meer leven kan. Nu wil ik u vriendelijk vragen of ik van de Gemeente een paar gulden per week er bij krijg. Burgemeester ik wil graag mijn Zuster tot haar einde zelf verplegen als het kan. Nu hoop ik dat de Gemeente mijn verzoek in zal willigen. want ik ben dag en nacht met haar in de weer en 't kost zoo veel geld.

in afwachting

met

Alhier

▲ RAZU, Burgerlijk Armbestuur Ameide (547), inv.nr. 2, Ingekomen brieven 1934-1964.

Zo schrijft een inwoner van Ameide op 3 januari 1942 (geanonimiseerd):

'Hoog Geachte Burgemeester,
Ik heb een vriendelijk verzoek aan U. Het is zoo tobben met mijn zuster en de verpleging is zo zwaar en kostbaar. Dokter zegt dat ze niet lang meer leven kan. Nu wil ik u vriendelijk vragen of ik van de Gemeente een paar gulden per week er bij krijg. Burgemeester, ik wil graag mijn zuster tot haar einde zelf verplegen als het kan. Nu hoop ik dat de Gemeente mijn verzoek in zal willigen. Want ik ben dag en nacht met haar in de weer en 't kost zoo veel geld.

In afwachting met beleefde groete,

Alhier'.

Daarnaast bevat het archief diverse documenten van reacties van de gemeente Ameide op verzoeken zoals hierboven beschreven. Ook zijn er lijsten van bestuursleden, kasboeken, rapporten van bedeelde personen en nog veel meer stukken te raadplegen.

Vanzelfsprekend bent u bij het RAZU van harte welkom om archiefstukken te komen bekijken. Onze studiezaalmedewerker voorziet u tijdens uw bezoek van de stukken die u wilt inzien. Op de website www.RAZU.nl onder het kopje 'aanvragen stukken' is het mogelijk een bezoeksafpraak te plannen.

Bij het RAZU valt genoeg te ontdekken over de historie van de regio Ameide & Tienhoven!

Terug in de tijd

De geschiedenis van de Gemeenteraadsverkiezingen in de gemeenten

✓ Ameide en Tienhoven

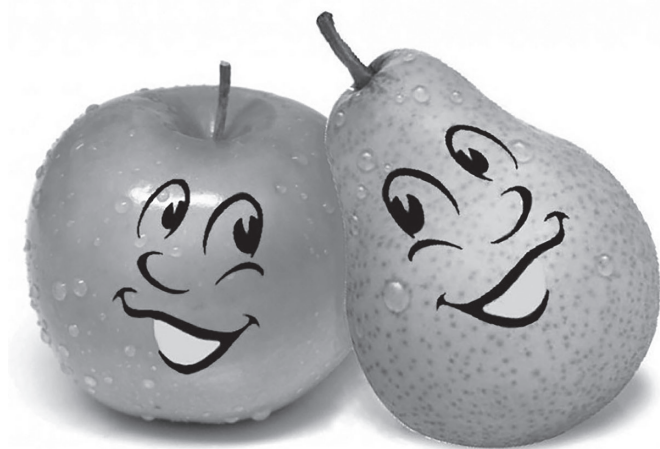
✓ Zederik en

✓ Vijfheerenlanden

DEEL 1 van 2

Hans van den Heuvel

De ervaring leert dat het vergelijken van appels met peren maar zelden tot iets leidt. Het laat zich raden wat het resultaat zal zijn als aan de appels en peren ook nog andere soorten ooft worden toegevoegd.

Deze wetenschap heeft me er niet van weerhouden me te verdiepen in de ontwikkelingen, die zich in de periode van het midden van de negentiende tot het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw in Ameide en Tienhoven hebben voltrokken op politiek-maatschappelijk en partijpolitiiek gebied en daarover een vrij uitgebreid artikel te schrijven - een “bezigheid, die al snel in werk ontaardde”, zoals de legendarische oud-minister-president en oud-onderzeebootcommandant P.J.S. (Piet) de Jong (Apeldoorn, 3 april 1915 - 's-Gravenhage, 27 juli 2016) het ooit treffend formuleerde.

Ik werd namelijk - net als veel andere amateur-geschiedschrijvers - van meet af aan geconfronteerd met complicaties, die onvermijdelijk zijn bij het

schrijven over gebeurtenissen en situaties, die zich hebben voorgedaan in het wat verdere verleden, waardoor herinneringen daaraan zijn vervaagd en de beschikbaarheid van oorspronkelijke documenten vaak te wensen over laat.

Het ligt voor de hand dat er een direct verband bestaat tussen de staat, waarin een samenleving zich bevindt, en verschillende vormen van geschiedschrijving in die zin dat daarbij in tijden van politiek-maatschappelijk turbulentie veel meer complicaties optreden dan wanneer “het leven (er) een lichten gang gaat”.¹ Toepassing van deze wetmatigheid op het onderwerp, dat in dit artikel aan snee is, leidt tot de conclusie dat er in het tijdperk in kwestie waar het om ons land gaat driemaal sprake was van een periode van (betrekkelijke) rust (de tweede helft van de negentiende eeuw, de “belle époque”² en het “interbellum”)³ en dat in de andere perioden het tegenovergestelde het geval was.

Ik zet nu een aantal factoren op een rij, die in dit opzicht van invloed zijn geweest of nog een rol spelen, mede op te voorkomen dat de wat jongere lezers van dit blad straks het zicht op de kern van mijn betoog wordt ontnomen door een rookgordijn van elkaar min of meer overlappende begrippen en interpretaties. Het gaat hierbij in een min of meer willekeurige volgorde om:

- (1) de aanhoudende toename van de complexiteit van het staatsbestel;
- (2) de wijzigingen van het kiesstelsel;

1 “Het leven gaat er een lichten gang” is de titel van een boek van Maarten van Doorn over “Het leven in Den Haag in de jaren 1919-1940”.

2 De “belle époque” = het tijdvak van omstreeks 1890 tot 1910 in West-Europa, dat werd gekenmerkt door een mondaine levensstijl.

3 Het “interbellum” = de periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

- (3) de gedaanteverwisseling van het (partij)politieke landschap en
- (4) de gemeentelijke herindelingen van 1986 en 2019. In de volgende alinea's voorzie ik deze factoren van geval tot geval van een korte toelichting of verklaring.

1. Het staatsbestel

Het staatsbestel van ons land was jarenlang gebaseerd op de principes van het "Huis van Thorbecke"⁴, waarin drie bestuurslagen worden onderscheiden: de Rijksoverheid, provincies en gemeenten. Met name in de laatste decennia is deze op zichzelf heldere structuur steeds verder vervaagd door de introductie van verschillende typen regionale bestuurseenheden, waarin zorg, rechtspraak, milieuhandhaving en allerlei andere zaken volgens een moeilijk te doorgronden patroon zijn verkaveld. In "de Volkskrant" van 4 maart 2021 stellen hoogleraar bestuurskunde Caspar van den Berg en universitair hoofddocent politicologie Herman Lelieveldt dat veel bestuurlijke beslissingen over de provincie zodoende buiten het zicht van het Provinciehuis worden genomen, wat inhoudt dat "de volledig ingerichte provincieverdieping van het "Huis van Thorbecke" ongebruikt blijft, terwijl de bestuurders in een verscholen bijgebouwtje in de achtertuin samenkomen om beslissingen te nemen".

Duidelijk is dat deze gang van zaken ook de besluitvorming op gemeentelijk niveau niet onberoerd laat en mede daardoor niet bevorderlijk is voor de betrokkenheid van de gemiddelde burger bij en diens inzicht in overheidszaken.

2. De wijzigingen van het kiesstelsel

Hoewel we het ons nu nauwelijks meer kunnen voorstellen, heeft het in ons land tot het jaar 1917 geduurd voor en aler er een einde kwam aan het censuskiesrecht, waarbij het uitbrengen van een stem bij de verkiezingen voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de gemeenteraden was voorbehouden aan "De hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen". In de praktijk hield dit in dat alleen verreweg de meeste leden van de adel en het patriciaat, grootgrondbezitters, eigenerfde boeren,⁵ rijke kooplieden en industriëlen en andere welgestelden hun stem mochten uitbrengen (= actief kiesrecht) en gekozen konden worden tot lid van een openbaar bestuurslichaam (= passief kiesrecht), mits zij tenminste 23 jaar oud waren.

Op grond van de Kieswet van 1850 werden de leden van de Eerste Kamer met ingang van dat jaar door de Provinciale Staten gekozen uit de

Bij de bepaling van iemands "financiële goedheid" legde (groot)grondbezit destijds veel meer gewicht in de schaal dan tegenwoordig het geval is. De grondbelasting werd daarom op de aanslag van een belastingplichtige als eerste vermeld van de drie directe belastingen, die van Rijkswege werden geheven, gevolgd door de personele en de patentbelasting. Deze regel gold ook voor de leden van adellijke geslachten. Van hen was jhr. mr. Jacob Cornelis Jantzon ("what is in a name") van Erffrenten, Heer van Capelle, Hoogeveen en Briels Nieuwland, (Breda, 1769 - Dordrecht, 1859), lid van de gemeenteraad, wethouder en burgemeester van Dordrecht, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland en medeoprichter van het Dordrechts Museum, in 1851 de hoogst aangeslagen landeigenaar. Hij betaalde in niet minder dan 29 gemeenten, waartoe onder andere Almkerk, Delft, Dordrecht, Dussen en Zwijndrecht behoorden, niet minder dan f. 9.086,-- aan grondbelasting- een voor die tijd immens bedrag. Het geslacht Jantzon van Erffrenten stierf overigens al in het laatste kwartaal van de negentiende eeuw uit: eerst in mannelijke lijn (in 1876) en later ook in vrouwelijke lijn (in 1890).

hoogstaangeslagenen, waarbij de volgende zetelverdeling werd aangehouden:

Zuid-Holland 7, Noord-Holland 6, Gelderland 5, Noord-Brabant 5, Friesland 3, Limburg 3, Overijssel 3, Groningen 2, Utrecht 2, Zeeland 2 en Drenthe 1 (totaal: 39). Bij de Grondwetsherziening van 1887 werd het aantal van 39 op 50 gebracht en werd onder meer bepaald dat men om voor het lidmaatschap van de Eerste Kamer in aanmerking te komen "of diende te behoren tot de aangeslagenen in de Rijks directe belastingen of eene of meer hooge gewigtige betrekkingen, bij de wet aangewezen, te bekleeden of bekleed te hebben". De Grondwetsherziening van 1917 maakte een einde aan het Hoogstaangeslagenenschap en dus ook aan de exclusieve positie van de financiële bovenlaag van de Nederlandse bevolking. Het censuskiesrecht werd bij de invoering van deze wet vervangen door een algemeen kiesrecht voor mannen en twee jaar later tevens door een algemeen kiesrecht voor vrouwen, voor wie voordien geen enkele vorm van kiesrecht bestond.

Als gevolg van deze veranderingen gingen de politieke partijen een rol van betekenis spelen bij de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de gemeenteraden, in welk stelsel aan de Provinciale Staten de (getrapte) verkiezing van de leden van de Eerste Kamer werd toebedeeld.

3. De gedaanteverwisseling van het (partij)politieke landschap

Uit het eerste deel van dit artikel kan worden

4 Johan Rudolf Thorbecke (Zwolle, 1798 - 's-Gravenhage, 1872) was Nederlands meest vooraanstaande staatsman in de negentiende eeuw en de grondlegger van ons hedendaagse constitutionele bestel. Tot zijn grootste verdiensten behoorde de bepaling van de plaats van de provincies en de gemeenten binnen het Koninkrijk.

5 Eigenerfde boer = landbouwer, met een eigen erf en veel bouwgrond.

afgeleid dat de invloed van politieke organisaties in ons land in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw gering was door de beperkende bepalingen van het censuskiesrecht.⁶ Na de Grondwetsherzieningen van 1917 en 1919 kwam hierin verandering en is er uiteindelijk een situatie ontstaan, waarin politieke partijen als paddenstoelen uit de grond schieten.

Het heeft weinig zin om binnen het bestek van dit artikel in te gaan op de wederwaardigheden van de schier eindeloze reeks politieke partijen, die in de loop der jaren zijn opgericht, gefuseerd, opgeheven of van naam of richting zijn veranderd. Zo'n opsomming van feiten en jaartallen zou het zicht op de politieke partijvorming immers eerder benemen dan verhelderen.

Daarom heb ik ervoor gekozen om in grote lijnen vrijwel uitsluitend aandacht te besteden aan de partijen, die op politiek-maatschappelijk gebied aantoonbaar een rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Ameide en Tienhoven en in dit verband de volgende indeling aan te houden:

- a. de periode tussen het midden van de negentiende eeuw en de Grondwetsherzieningen van 1917 en 1919;
- b. de periode tussen de Grondwetsherzieningen van 1917 en 1919 en het begin van de Tweede Wereldoorlog, en
- c. de periode tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en de gemeentelijke herindeling van 1986.

Daarbij heb ik met betrekking tot elke periode aangegeven welke ontwikkelingen zich hebben voltrokken op respectievelijk het niveau van de landelijke en de gemeentelijke politiek, in het eerste geval "in het kort" en in het tweede geval "meer uitgebreid".

Na enig wikken en wegen heb ik ervan afgezien om hetzelfde te doen voor de periode tussen de gemeentelijke herindeling van 1986 en die van 2019 en de daaropvolgende jaren, omdat dit vergelijkingsmateriaal zou hebben opgeleverd, dat thuishoort in de categorie "uitkomsten van de vergelijking van ongelijksoortige boomvruchten", als bedoeld in de aanhef van dit artikel.

4. De gemeentelijke herindelingen van 1986 en 2019

Voor de goede orde vermeld ik hier nogmaals in welke grotere verbanden de gemeenten Ameide en Tienhoven zijn opgenomen bij de gemeentelijke herindelingen van 1986 (a) en 2019 (b):

- a. 1986: de vorming van de gemeente Zederik, bestaande uit Ameide, Hei- en Boeicop, Leerbroek, Lexmond, Meerkerk, Nieuwland en Tienhoven;
- b. 2019: de vorming van de gemeente Vijf-

heerenlanden, bestaande uit Ameide, Hei- en Boeicop, Leerbroek, Lexmond, Meerkerk, Nieuwland en Tienhoven (aan de Lek) + Vianen, Everdingen, Hagestein, Zijderveld, Hoef en Haag + Ossenwaard + Leerdam, Kedichem, Oosterwijk en Schoonrewoerd.

Naar ik aanneem, is het in de tweede geval de bedoeling dat de uit achttien kernen bestaande fusiegemeente op den duur een "eenheid in verscheidenheid" gaat vormen. Ik vermag niet te beoordelen of – en zo ja, in hoeverre – dit proces van invloed zal zijn op de uitslagen van toekomstige verkiezingen.

De periode tussen het midden van de negentiende eeuw en de Grondwetsherzieningen van 1917 en 1919

Landspolitiek

Hoewel de ruimte voor het uitoefenen van invloed, laat staan macht, door de "gewone man" in de tweede helft van de negentiende eeuw en de direct daaropvolgende decennia door het censuskiesrecht uitermate beperkt werd, kwam het in dit tijdsgewricht toch tot de oprichting van politieke partijen.

Dr. Abraham Kuyper (Maassluis, 1837 – 's-Gravenhage, 1920), de voorman en latere icoon van de leden van de Gereformeerde Kerken in Nederland, theoloog, predikant, staatsman en journalist, nam in dit opzicht het voortouw als oprichter van de Antirevolutionaire Partij (ARP) in 1879. Hij was de gevierde leider van de "kleyne liden" (= eenvoudige mensen van protestants-christelijke huize) en werd vanwege zijn uitzonderlijke werkkraft – ook door politieke tegenstanders – "Abraham de Geweldige" genoemd. Kuyper bekleedde een lange reeks publieke functies. Zo was hij van 1901 tot 1905 minister van Binnenlandse Zaken en voorzitter van de Ministerraad, zoals de minister-president toen werd aangeduid. Ook was hij de grondlegger van en hoogleraar aan de Vrije Universiteit (VU) te Amsterdam en oprichter en hoofdredacteur van "De Standaard", het dagelijks verschijnende partijblad van de Antirevolutionaire Partij.

In het jaar 1908 verscheen een tweede partij van protestant-christelijke signatuur ten tonele, en wel de Christelijk-Historische Unie (CHU), die voortkwam uit de Christelijk-Historische Partij en de Bond van kiesverenigingen op Christelijk-Historische grondslag in Friesland, opgericht in respectievelijk 1903 en 1898. De oprichting van de CHU was voornamelijk het werk van prof. jhr. mr. Alexander Frederik de Savornin Lohman (Groningen, 1837- 's-Gravenhage, 1924), lid van de Eerste en de Tweede Kamer, hoogleraar, minister van Binnenlandse Zaken en Minister van Staat, een van de naar verhouding veel leden van adellijke geslachten, die zich bij deze partij aansloten. Hij had zich eerder na een conflict afgewend van de Antirevolutionaire Partij. De achterban van de nieuwe partij bestond anders dan bij de ARP het geval

⁶ De bepalingen met betrekking tot de "financiële gegoedheid" zijn in achtereenvolgens 1887 en 1896 afgezwakt, waardoor het aantal kiesgerechtigden aanzienlijk toenam. Van een algemeen kiesrecht was evenwel bij lange na nog geen sprake.

Van links naar rechts.:

- Dr. Abraham Kuyper (1837 - 1920)
- Prof. jhr. mr. Alexander Frederik de Savornin Lohman (1837 - 1924).
- Mr. Pieter Jelles Troelstra (1860 - 1930).

was in hoofdzaak uit leden van de Hervormde Kerk. In 1926 volgden de rooms-katholieken het voorbeeld van hun protestant-christelijke collega's, wat leidde tot de oprichting van de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP), die voortkwam uit de in 1904 gestichte Algemeene Bond van Rooms-Katholieke Kiesverenigingen, waarvoor al eerder een programma was opgesteld door dr. H(erman) J.A.M. Schaepman (Tubbergen 1844 - Rome, 1903), priester, dichter en politicus. De partij was breed opgezet met het doel werkgevers, arbeiders, middenstanders, boeren en ambtenaren bijeen te brengen. Dit laat onverlet dat de partij in de beginjaren werd geleid door representanten van de rooms-katholieke elite: jhr. mr. Octave F.A.M. van Nispen tot Sevenaer (1867-1956), lid en voorzitter van de Tweede Kamer (1912-1913), jhr. mr. Charles J.M. Ruijs de Beerenbrouck (1873-1936), meermalen minister, voorzitter van de Ministerraad (1918-1925) en Minister van Staat, en jhr. mr. Antonius I.M.J. baron van Wijnbergen (1869-1950), lid van de Tweede Kamer en curator van de Rijksuniversiteit Utrecht.

Het kwam ruim honderd jaar geleden niet alleen in confessionele kringen tot de vorming van politieke partijen, ook de socialisten en de liberalen gingen ertoe over. In het eerste geval ging het om de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP), die in 1894 in Zwolle werd opgericht. In de liberale sector ontstonden twee groeperingen: de Liberale Unie (in 1885) en zestien jaar daarna de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB).

De oprichting van de SDAP werd bewerkstelligd door twaalf leden ("De Twaalf Apostelen") van de Sociaal-Democratische Bond (SDB) van Ferdinand Domela Nieuwenhuis (Amsterdam, 1846 - Hilversum, 1919) - een predikant van de Lutherse Kerk, die zich tot het socialisme bekeerde en in zijn tijd een zeer bekend publicist en lid van de Tweede Kamer was. Tot de oprichters behoorde mr. Pieter Jelles Troelstra (Leeuwarden, 1860 - 's-Gravenhage, 1930), advocaat, journalist en lid van de Tweede Kamer, die in het eerste kwart van de vorige eeuw vorm en inhoud gaf aan het socialisme in Nederland.

De Liberale Unie, die ontstond door de samenvoeging van een aantal liberale kiesverenigingen, kende van stonde af aan een conservatieve en een progres-

sieve vleugel, waarvan de eerste zich in 1894 verzelfstandigde en samenging met de oud- of vrije-liberalen. De tweede vleugel vormde in 1901 samen met de Radikale Bond de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB). In de Liberale Unie speelde mr. Herman Goeman Borgesius (Schildwolde (Slochteren), 1874 - 's-Gravenhage, 1917), hoogleraar, hoofdredacteur van het Haagse dagblad "Het Vaderland", Tweede Kamerlid en minister van Binnenlandse Zaken, een belangrijke rol. De bekendste voorman van de VDB was mr. M.F.W. (Willem) Treub (Voorschoten, 1858 - 's-Gravenhage, 1931), hoogleraar, Tweede Kamerlid en minister van Financiën.

In de periode van omstreeks 1880 tot in de jaren twintig van de vorige eeuw zagen niet alleen verscheidene politieke partijen het licht, maar werden ook de eerste contouren zichtbaar van de verzuiling: de organisatorische opdeling van de samenleving op alle "terreinen des levens", gebaseerd op het streven van verschillende groeperingen naar een strikte beslotenheid van de eigen levenskring ("in ons isolement ligt onze kracht"). Dit typisch Nederlandse verschijnsel leidde tot het ontstaan van kolommen of zuilen, die haaks staan op de indeling van de bevolking op basis van welstand, inkomen en macht. Het bekendste voorbeeld van verzuiling doet zich nog altijd voor in de omroepwereld, waar verenigingen als de NCRV, KRO, VARA, VPRO, AVRO en TROS in menig opzicht een eigen leven leiden, ook al wordt er "onder externe druk" en vanwege teruglopende financiële middelen tegenwoordig aanzienlijk meer samengewerkt dan vroeger het geval was.

Om te voorkomen dat aan de voorbeschouwing onevenredig veel tijd wordt besteed - zoals in de sportverslaggeving steeds vaker het geval is - wend ik nu steven in de richting van Ameide en Tienhoven om te bezien hoe het politieke bedrijf er daar in de tweede helft van de negentiende eeuw bijstond.

Gemeentelijke politiek (in Ameide en Tienhoven)

Aangekomen in mijn geboortestreek, pak ik de draad op in 1881 - een jaar, waarin in ons land (en dus ook in Ameide en Tienhoven) verkiezingen nog in

volle omvang in het teken stonden van het censuskiesrecht, zodat uitsluitend inwoners van het mannelijk geslacht, die de leeftijd van tenminste 23 jaar¹ hadden bereikt en – wat nog belangrijker was – een toereikend bedrag aan directe belasting betaalden, hun stem mochten uitbrengen. Het kiezerscorps was in die jaren zeer eenzijdig samengesteld: géén vrouwen, géén jongeren, uitsluitend “heren van stand”. Aangezien voor het passief kiesrecht dezelfde bepalingen golden als voor het actief kiesrecht was er bij verkiezingen weinig of geen ruimte voor verrassingen, waardoor de uitslagen in de meeste gevallen voorspelbaar waren en onderling een grote mate van eenvormigheid vertoonden. Van verkiezingscampagnes of wat dies meer zij was toen uiteraard helemaal geen sprake.

Het is nu tijd om over te gaan naar Ameide en Tienhoven, waar in 1871 verkiezingen voor de gemeenteraad werden gehouden. Alvorens in te gaan op de uitslagen van deze verkiezingen in de beide gemeenten vermeld ik dat destijds in ons land aan zowel het daarbij toegepaste kiesstelsel als de samenstelling van een gemeenteraad andere principes ten grondslag lagen dan in onze tijd het geval is. De verkiezingen werden toen namelijk om de twee jaar in plaats van om de nu gebruikelijke vier jaar gehouden. Er was nog een verschil met de huidige situatie, waarin eenmaal per vier jaar alle zetels op het spel staan: bij de tweejaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen ging het altijd om een fractie van het totale aantal zetels.

In kleine gemeenten als Ameide en Tienhoven maakte het allemaal niet zoveel uit, omdat de zittende raadsleden uit gewoonte of bij gebrek aan alternatieven in verreweg de meeste gevallen herkozen werden. Behoorde dat door overlijden, ziekte of ouderdom niet tot de mogelijkheden, dan werd het weggefallen raadslid gewoonlijk opgevolgd door een familielid (meestal een zoon) of een bevriende partijgenoot. Er was eigenlijk dus sprake van een geheel eigen wijze van “informele erfopvolging”. Deze gang van zaken had tot gevolg dat de gemiddelde zittingsduur van een raadslid in Ameide en Tienhoven aan het eind van de negentiende eeuw 24 jaar bedroeg.

In zowel Ameide als Tienhoven telde de raad in 1881 zeven zetels. Dat bleef zo tot aan de opheffing van de beide tot dan zelfstandige gemeenten op 1 januari 1986. Twee raadsleden vervulden een dubbelfunctie in die zin dat ze tevens wethouder waren. Dit systeem bleef bestaan tot 2002 – het jaar, waarin het duale stelsel werd geïntroduceerd met de bedoeling een scheiding aan te brengen tussen “bestuur en controle”. De stelselwijziging ging gepaard met de toevoeging aan de raad van twee wethouders, die geen

deel uitmaken van de raad.²

Ik kom nu toe aan een beknopte schematische weergave van de resultaten van de in de periode van 1881 tot en met 1907 gehouden verkiezingen van de leden van de gemeenteraad van Ameide, waarbij achtereenvolgens zijn weergegeven: (1) het jaar van de verkiezingen, (2) het aantal kiesgerechtigden, (3) het aantal uitgebrachte geldige stemmen (in aantallen en in percentages), (4) de samenstelling van de raad en (5) de politieke gezindheid van de wethouders, in alle gevallen voor zover de desbetreffende gegevens beschikbaar zijn.

- 1871: 5 liberalen en 2 orthodoxen (=confessionelen); 2 liberalen. 1873: 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1877: 24 geldige stemmen; 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1881: 62; 37 (59,6 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1883: 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1886: 65 stemgerechtigden.
- 1887: 63; 22 (34,9 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1888: 104 stemgerechtigden; 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1889: 98; 69 (70,4 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1891: 95; 60 (63 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1893: 101; 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1895: 93; 75 (80,6 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1897: 146; 129 (88,3 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1899: 143; 110 (76,9 %); 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1901: 5 liberalen en 2 orthodoxen; 2 liberalen.
- 1903: 5 liberalen en 2 orthodoxen; 1 liberale en 1 orthodoxe wethouder.
- 1905: 5 liberalen en 2 orthodoxen; verdeling wethouderszetels niet bekend.
- 1906: 5 liberalen en 2 orthodoxen; verdeling wethouderszetels niet bekend.
- 1907: 3 liberalen en 4 orthodoxen; 2 orthodoxen.

Alvorens over te gaan tot een opsomming van de resultaten van de in de periode van 1871 tot en met 1915 gehouden verkiezingen van de leden van de gemeenteraad van Tienhoven sta ik stil bij enkele aspecten van het zojuist gepresenteerde feitenmateriaal, die nadere uitleg behoeven.

Het gaat hierbij in de eerste plaats om het kantelpunt in de samenstelling van de gemeenteraad van Ameide, dat zich in 1907 manifesteerde, doordat de orthodoxen een winst van twee zetels behaalden ten

1 De kiesgerechtigde leeftijd werd in 1896 verhoogd tot 25 jaar, maar in 1946 weer teruggebracht tot 23 jaar en vervolgens verder verlaagd tot 21 jaar (in 1965) respectievelijk 18 jaar (in 1972).

2 Het aanvankelijke enthousiasme over de werking van het duale stelsel is inmiddels bij menigeen afgenomen, in het bijzonder door de geleidelijke ontwikkeling van allerlei vormen van “vooroverleg en tussentijds overleg” tussen wethouders en gemeenteraadsleden van dezelfde partij.

koste van de liberalen, die ook hun beide wethouders kwijtraakten. De oorzaak van deze ommezwaai had – anders dan men bij een oppervlakkige beschouwing wellicht zou denken – niet zozeer met politieke als wel met godsdienstige motieven te maken. In het laatste gedeelte van dit hoofdstuk ga ik nader in op dit onderwerp, dat uit geschiedkundig oogpunt nog altijd interessant is, ook al heeft het uiteraard geen enkele actualiteitswaarde meer.

Het tweede punt is van een geheel andere aard en heeft te maken met de wirwar van bijvoeglijke naamwoorden, die door de jaren heen door elkaar heen zijn gebruikt ter aanduiding van nu eens politiek-maatschappelijke en dan weer godsdienstige begrippen. Met name de woorden “links” en “rechts” hebben in dit opzicht veel verwarring gesticht. Het lijkt me niet onnut om te proberen hier nu enige ordening in aan te brengen.

Het woord “links” werd aanvankelijk gebruikt om bewegingen, gezelschappen, groeperingen en organisaties te benoemen, waarvan de beginselen niet waren gegrondvest op een godsdienstige overtuiging. Het kon daarbij om zowel liberalen als socialisten en communisten gaan. Bij het gebruik van het woord “rechts” was het tegenovergestelde het geval. De indeling van de vergaderzaal van het oude gebouw van de Tweede Kamer was gebaseerd op dit principe: rechts van het hoge voorzittersgestoelte zaten de leden van de “rechtse” Tweede Kamerfracties en links daarvan hun “linkse” collega’s. Bij de inrichting van de vergaderzaal van het nieuwe gebouw van de Tweede Kamer, waarvan de architectuur overigens door veel oudgedienden wordt verfoeid, heeft men dit principe losgelaten, wat tot gevolg heeft dat de “geachte afgevaardigden” na de verkiezingen telkens opnieuw moeten worden gerangschikt.

De woorden “links” en “rechts” worden in deze context nog wel gebruikt, ook al doen zich wat dit betreft gevoeligheden voor. Zo reageert de voorman van de Christen Unie (CU), drs. Gert-Jan Segers, stevast geprikkeld wanneer zijn partij bij de “kleine rechtse partijen” wordt ingedeeld. Mede daarom geeft men tegenwoordig de voorkeur aan “progressief” (in plaats van “links”) en “conservatief” (in plaats van “rechts”), waarmee ik overigens beslist niet wil beweren dat de Christen Unie een conservatieve partij is: aan het “labelen” van politieke partijen waag ik me niet. Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat politieke partijen, die zich baseren op religieuze uitgangspunten, in de regel worden samengevat onder de noemer “confessionele partijen”.

Waar het om geloofsgemeenschappen gaat, wordt de “links-rechts” terminologie al lang niet meer gebruikt. Tegenwoordig bedient men zich in de regel, gaande van het “oude links” naar het “oude rechts”, van de woorden “vrijzinnig” – “midden-orthodox”, “confessioneel” of “ethisch-irenisch” en “orthodox” om de groepen gelovigen van elkaar te onderscheiden. Daarnaast bestaan er ook nog tijdgebonden begrippen als “rechtzinnigen”, “preciezen”, “rekkelijken”, “bevindelijken”, “behoudenden” en wat dies meer zij, die in het verleden ter aanduiding van

de “ligging van een denominatie”³ werden gebruikt. Ik zal deze begrippen buiten beschouwing laten, omdat mijn goedbedoelde pogingen om het “kerkelijk erf” qua terminologieën enigszins bij te harken anders in het tegendeel verkeren.

Het derde en tevens laatste punt heeft betrekking op de opkomst bij de verkiezingen. Het valt bij het onderling vergelijken van de opkomstpercentages immers onmiddellijk op dat de verzachting van de beperkende bepalingen van het censuskiesrecht op het stuk van de drempelwaarde van de verschuldigde directe belastingen in 1887 tot gevolg had dat dit percentage toenam van 34,9 % in 1887 (vóór de verkiezingen) tot 70,4 % in 1889 (twee jaar na de verkiezingen). Hieruit kan worden afgeleid dat vergelijkenderwijs veel meer “nieuwe” dan “oude” kiezers ter stembus gingen.

Ik ga nu van Ameide naar Tienhoven om in kaart te brengen hoe de verkiezingen daar verliepen in de periode van 1872 tot en met 1915, waarbij ik dezelfde indeling aanhoud als in Ameide.

- 1872: 10 geldige stemmen.
- 1876: 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1877: 13 geldige stemmen; 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1887: 25 kiesgerechtigden; 13 geldige stemmen (52 %); 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1889: 30 kiesgerechtigden; 18 geldige stemmen (60 %); 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1891: 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1892: 33 stemgerechtigden; 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1893: 5 liberale en 2 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1895: 4 liberale en 3 orthodoxe raadsleden; 2 liberale wethouders.
- 1896: 34 stemgerechtigden.
- 1897: 47 stemgerechtigden.
- 1898: 40 stemgerechtigden.
- 1899: 42 stemgerechtigden; 4 liberale en 3 orthodoxe raadsleden; 1 liberale en 1 orthodoxe wethouder.
- 1903: 5 (?) liberale en 2 (?) orthodoxe raadsleden; 2 (?) liberale wethouders.
- 1905 t/m 1911: 5 (?) liberale en 2 (?) orthodoxe raadsleden; 2 (?) liberale wethouders.
- 1915: 3 (?) liberale en 4 (?) orthodoxe raadsleden; 1 liberale en 1 orthodoxe wethouder.

Het is buitengewoon jammer dat er geen beelden bestaan van het verloop van de in het jaar 1872 in Tienhoven gehouden gemeenteraadsverkiezingen. Het enige wat daarvan bekend is, is dat er bij die gelegenheid tien geldige stemmen werden uitgebracht en de raad zeven zetels telde. De kiesdeler bedroeg

3 Ligging van een denominatie = plaats van een religieuze groepering of kerkgenootschap in het links-rechts spectrum.

dus (10 gedeeld door 7 =) 1,4285, wat een schril contrast vormt met de kiesdeler bij de laatstgehouden Kamerverkiezingen, zijnde (10.516.041 gedeeld door 150 =) 70.107. Zo kon het gebeuren dat tien kiesgerechtigden 150 jaar geleden in Tienhoven bepaalden wie uit hun midden samen zeven raadszetels zouden gaan bezetten, ervan uitgaande dat degenen die niet de moeite namen om hun stem uit te brengen geen raadszetel ambieerden.

Hoe men het ook wendt of keert, het zal de voorzitter en de leden van het Tienhovense stembureau weinig moeite hebben gekost om het overzicht te bewaren bij de uitoefening van hun gewichtige functie. De grote mate van flexibiliteit van de ingezetenen van de eertijds zelfstandige gemeente kennend, ook al is er een periode van meer dan 56 jaar verstreken sinds ik daar vertrok, zullen zij zich ongetwijfeld beurtelings vrij hebben weten te maken om in café “Welgelegen”, aan de boorden van de Lek bij het Tienhovense Veer, onder het genot van een versnapering de voortgang der werkzaamheden te bespreken.

Wie mocht denken dat deze klucht, want dat was het in wezen toch, maar eenmaal werd opgevoerd, heeft het niet bij het rechte eind, want ook in de jaren daarna vonden nog dergelijke voorstellingen plaats, zonder dat de “cast”¹ en de decors ingrijpende veranderingen ondergingen. Het zou uiteindelijk, gerekend vanaf 1872, nog zo’n veertig jaar duren voordat verkiezingen in Tienhoven qua vorm en inhoud deden denken aan verkiezingen, zoals die in onze tijd hun beslag krijgen.

Er deed zich in het besproken tijdvak bij de gemeenteraden van Ameide en Tienhoven qua politieke samenstelling een vergelijkbare ontwikkeling voor in die zin dat beide eerst “liberaal” en later – in confessionele zin – “rechts” waren, zij het dat er sprake was van een aanzienlijk tijdsverschil: de raad van Ameide “ging om” in 1907, die van Tienhoven pas in 1915. Dit verschil is verklaarbaar, omdat de liberalen in Tienhoven op enkele uitzonderingen na van een andere snit waren dan hun partijgenoten in Ameide. Het waren welgestelde boeren, die in de kleine gemeenschap van oudsher tot de “gezeggers” behoorden en hun invloed lang behielden. De liberale achterban in Ameide was meer gemêleerd. Daar verliet de laatste liberale boer de gemeenteraad al in 1891.

Enkele pagina’s hiervoor gaf ik als mijn mening te kennen dat “de oorzaak van de ommezwaai in de samenstelling van de gemeenteraad van Ameide², die zich in 1907 manifesteerde en waarbij de orthodoxen een winst van twee zetels behaalden ten koste van de liberalen, niet zozeer met politieke als wel met godsdienstige motieven te maken had”. Hier behoort vanzelfsprekend een toelichting bij, die nu volgt.

In de tweede helft van de negentiende eeuw ontspan

zich in de Hervormde Gemeente van Ameide en Tienhoven geleidelijk aan een richtingenstrijd tussen de vrijzinnigen aan de ene en de orthodoxen aan de andere kant. De inzet van het conflict was de zeggenschap binnen de plaatselijke hervormde kerk, niet meer, maar ook niet minder dan dat. In de eerste fase hadden de vrijzinnigen de overhand, niet alleen getalsmatig, maar ook wat betreft de keuze van de predikanten en de personele samenstelling van de kerkelijke colleges.

Met het vorderen van de tijd wijzigde de situatie zich. Een van de voornaamste oorzaken hiervan was het gestaag teruglopende kerkbezoek vanwege de toename van het aantal gelovigen dat elders (in particuliere woningen en bedrijfsruimten) “kerkte”, omdat men zich niet kon vinden in de leer, die vanaf de kansel werd verkondigd (enkele belangrijke punten van kritiek: onvoldoende gegrondvest op de drie “Formulieren van Enigheid”³, te weinig “bevindelijk” (= gebaseerd op persoonlijke godsdienstige ervaringen) en “wereldgelijkvormig”. Afgezien daarvan gold de vrijzinnigen niet als “trouwe kerkgangers”, wat evenmin bevorderlijk was voor hun positie.

De oprecht bedoelde, maar – naar later bleek – vergeefse pogingen van ds. Willem van Beuningen,⁴ zijn collega’s en kerkelijke ambtsdragers ten spijt ontwikkelde zich in het laatste kwart van de negentiende eeuw een situatie, waarin in Ameide en Tienhoven met grote regelmaat erediensten werden gehouden met meer notabelen dan “gewone” gelovigen. Aan deze onhoudbare toestand kwam een einde in de periode van 1881 tot 1888, toen de orthodoxen het pleit in hun voordeel wisten te beslechten ten nadele van de vrijzinnigen: eerst wat betreft de opvolging van de vrijzinnige dominee Van Beuningen door de orthodoxe dominee Bongers en later ook door de “overname” van de kerkenraad.

De politisering van het kerkelijk leven in Ameide en Tienhoven werd kort na de eeuwwisseling met kracht voortgezet door de legendarische ds. Maarten van Grieken,⁵ die zich niets gelegen liet liggen aan de principiële scheiding tussen Kerk en Staat, maar zich ten volle inzette ten faveure van de bevordering van de invloed van de Antirevolutionaire Partij in de lokale gemeenschap. Zijn bij tijd en wijle druistige wijze van optreden tijdens openbare bijeenkomsten gaf mede aanleiding tot naar Ameidese begrippen ongekende verstoringen van de openbare orde als

3 Onder de “Drie Formulieren van Enigheid” (de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels) worden de theologische geschriften begrepen, die in de jaren 1618 en 1619 zijn vastgesteld door de Dordtse Synode als basis van de geloofsleer van de toenmalige gereformeerde kerk. De inhoud van deze geschriften is in de volgende eeuwen als zodanig overgenomen door verscheidene vertakkingen van de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Nederlands Hervormde Kerk en (in 2004) door de Protestantse Kerk Nederland (PKN).

4 Zie ook: De “intriganten predikant”, ds. Willem van Beuningen (1811-1899), dr. P. D. ‘t Hart, Nieuwsblad HV A+T, editie 2006-II.

5 Zie ook: “De kermis afgeschaft”, Nieuwsblad HV A+T, editie 2007-III en “De Termeise Kermis exit”, Paul Will, Nieuwsblad HV A+T, editie 2009-IV.

1 “cast”= personele bezetting van een film of een toneelstuk.

2 Hetzelfde geldt in grote lijnen voor de kentering in de samenstelling van de gemeenteraad van Tienhoven in 1915.

▲ Ds. Maarten van Grieken (1874 - 1949).

reactie op een raadsbesluit om de jaarlijkse kermis af te schaffen in het jaar 1907.

Het slagveld overziende, kan de conclusie geen andere zijn dan dat de drastische koerswijziging van de kerkenraad van de hervormde kerk van Ameide (in de periode 1881-1885) niet alleen voorafging aan, maar ook de weg plaveide voor de niet minder drastische koerswijziging van de gemeenteraad van Ameide (in 1907) – een

proces, dat in onze tijd door de veranderde politiek-maatschappelijke verhoudingen volstrekt ondenkbaar zou zijn. Waar het gaat om de “beïnvloeding van de politiek door de kerk” was het “Mandement van de Nederlandse bisschoppen” (mandement = herderlijk schrijven) van 1954 de laatste stuiptrekking. In dit document, dat geen enkel effect sorteerde, werd het de katholieken verboden om lid te zijn van socialistische organisaties en werd hen ontraden op de Partij van de Arbeid te stemmen.

Het tijdsverschil tussen de “Kerk” en de “Politiek” manifesteerde zich in Ameide en Tienhoven ook op het punt van het ontstaan van organisatorische verbanden. Zo werden de actieve liberalen in beide gemeenten vrijwel “en bloc” lid van de in 1888 opgerichte “Vrijzinnige Kiesvereniging Ameide, Tienhoven en Omstreken”, die gemeten naar de toenmalige maatstaven veel leden telde. De vereniging had een onversneden conservatieve inslag: de meeste leden sloten zich in de jaren negentig van de negentiende eeuw dan ook aan bij de Liberale Unie, een minderheid koos voor de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB). Ook de orthodoxe raadsleden organiseerden zich in eerste instantie niet op politieke, maar op religieuze basis door zich aan te sluiten bij een kerkelijke kiesvereniging. De oprichting van een plaatselijke kiesvereniging van de Antirevolutionaire Partij werd pas een feit in het begin van de jaren negentig.

Ter afsluiting van dit tekstgedeelte laat ik een aantal personen de revue passeren, die in de bewuste periode een rol hebben gespeeld in het politieke leven van Ameide en Tienhoven. Het gaat jammer genoeg om korte karakteristieken, omdat in oude documenten, voor zover die bewaard zijn gebleven, omtrent hen maar weinig tot zeer weinig is vastgelegd. Wél is het toen heersende politieke klimaat uitgebreid en met veel gevoel voor nuances beschreven in “Macht en armoede aan de rivier Ameide en Tienhoven 1870 – 1940”, de in 2010 postuum uitgegeven dissertatie van mevrouw drs. Carla Jonker.

Ameide

1. Liberalen

a. Het geslacht Jongkind

De leden van het boerengeslacht Jongkind woonden in een grote voor de Alblasserwaard atypische boerderij aan de Zouwendijk, aan de binnenzijde van de kromming met de Lekdijk.⁶ Gijs Jongkind was tot aan zijn overlijden in 1891 raadslid tevens wethouder, hoofdingeland van het Waterschap “De Overwaard” en notabel van de Hervormde Kerk. Hij werd na zijn overlijden opgevolgd door zijn zoon Cees, die toen waarschijnlijk al rentenierde, raadslid bleef tot 1907, het jaar waarin hij overleed, en in 1915 op zijn beurt werd opgevolgd door zijn broer Abraham. De laatstgenoemde combineerde net als zijn vader het raadslidmaatschap met het wethouderschap (van 1915 tot 1917) en was tevens lid van het plaatselijk Algemeen Armbestuur. De beide broers traden ook in de voetsporen van hun vader als hoofdingeland van “De Overwaard”.

b. Het terugtreden van de boeren

De eerdergenoemde, in 1891 overleden Gijs Jongkind was de laatste liberale boer, die zitting had in de gemeenteraad van Ameide. Bij eerdere zetelwisselingen hadden zijn collega's C. Verheij, C. Vermaat en H. van Lomwel de raad al verlaten. Zij werden in respectievelijk 1881, 1883 en 1891 opgevolgd door representanten van andere beroepsgroepen, te weten molenaar P. Romeyn, bakker C. de Jong Jzn en Andries Kruijt (Meerkerk, 11 april 1830 – Ameide, 5 oktober 1910), bakker en handelaar in koloniale waren, eerst in Meerkerk en later in Ameide.⁷

c. De geslachten De Jongh en De Jong (2x)

In de periode van 1869 tot 1907 hebben leden van het geslacht De Jongh en twee geslachten De Jong een niet onbelangrijke rol gespeeld in het openbare leven van Ameide. Na het ontwarren van een kluwen van enige omvang – de bewaard gebleven gegevens zijn niet altijd eenduidig – ben ik tot de volgende reconstructie gekomen:

- Cees de Jongh, aannemer van grond- en waterwerken, was raadslid tot aan zijn overlijden in 1869. In dat jaar volgde zijn zoon Jan Lambertus, die hetzelfde beroep uitoefende als zijn vader en aan de Voorstraat woonde, hem op als raadslid. Hij vervulde deze functie tot 1901, het jaar, waarin hij overleed, en was 1891 tot 1901 tevens wethouder. Jan Lambertus de Jongh, tot wiens familie ook de op Sluis wonende, rentenierende “Dames De Jongh” en koopman P.C. de Jongh in de Fransestraat behoorden, vervulde een lange reeks nevenfuncties. Zo was hij een tijdlang notabel in de plaatselijke Hervormde Kerk, bestuurslid van de Vrijzinnige Kiesvereniging, voorzitter van de IJclub “Hollandia”, penningmeester van de “Maatschappij tot Nut van 't Algemeen” en lid van de “Commissie voor het houden van

⁶ Zie ook: “Ameide-Tienhoven in heden en verleden”, Paul Will en André Tukker (pagina 27 en 28).

⁷ Zie ook: “Enkele grepen uit de geschiedenis van de firma Kruijt”; Nieuwsblad HV A + T, editie 2014-II.

Excursie naar Willemstad

De Historische Vereniging Ameide en Tienhoven organiseert op **zaterdag 17 september 2022** weer een excursie. Vanwege Corona kon deze reis twee jaar niet doorgaan. De dagreis zal gaan naar de Brabantse vestingstad Willemstad. Het is gelukt dezelfde reis te boeken zoals we die aanvankelijk in 2020 wilden doen.

Het programma ziet er als volgt uit:

- 09.00 uur : Vertrek per luxe touringcar van 'Almei Tours' vanaf de Lekdijk bij de bushalte.
- 10.30 uur : Ontvangst bij 'Het Wapen van Willemstad' met koffie/thee en appelgebak.
- 11.00 – 12.30 : Bezoek aan het Mauritshuis en de Koepelkerk, met gidsen.
Het Mauritshuis is in 1623 in opdracht van prins Maurits gebouwd als jachtslot/buizenverblijf. De Koepelkerk was de eerste kerk in de noordelijke Nederlanden die speciaal voor protestantse diensten werd gebouwd. De bouw begon in 1597 en werd in 1607 voltooid.
- 12.30 -14.00 uur : Lunch bij restaurant 'De Rosmolen'.
De lunch bestaat uit een heerlijke koffietafel: wit en bruin brood, luxe broodjes, krentenbrood, croissant, diverse vleeswaren, kaassoorten, gekookt ei, boerenomelet, diverse soorten jam en zoetwaren, kroket, koffie, thee en melk.
- 14.00 – 15.30 uur : Rondleiding door de vesting onder leiding van gidsen.
- 15.30 – 16.00 uur : Slotborrel in Café-Restaurant 'El Miguel'.
- 16.00 uur : Vertrek naar Ameide waar we rond 17.45 uur weer hopen aan te komen.

Voor deze reis wordt een bijdrage gevraagd van € 55,00 per persoon. Dit is iets duurder dan de aangeboden reis in 2020 maar dit komt door kostenstijgingen van o.a. brandstof. Voor dit bedrag ontvangt u: vervoer per bus naar Willemstad, koffie met appelgebak, bezoek aan Mauritshuis en Koepelkerk o.l.v. gids, een lunch, stads/vestigwandeling o.l.v. gids en een slotborrel. Bovendien is het altijd een gezellig en relaxed uitje.

AANMELDEN

U kunt zich nog aanmelden voor deze reis door te mailen/bellen naar Jory Verwolf (zie colofon) of nu reeds € 55,00 over te maken op bankrekening NL27INGB0002606797 t.n.v. J. Verwolf.

Na het bezoek aan de steden Kampen, Zierikzee, Elburg en Doesburg deze keer richting Noord-Brabant, de vestingstad Willemstad. We willen na twee jaar coronapauze door met deze traditie. We hopen ook dat deze keer de bus weer vol komt. Er zijn al diverse aanmeldingen. Maximaal kunnen rond 45 personen mee. De reis gaat door als per 13 juli 2022 zich 35 personen hebben aangemeld.

Willemstad, vestingstad aan het Hollands Diep.

*Koepelkerk te Willemstad.
(Foto Wikipedia Michiel 1972).*

*Mauritshuis te Willemstad.
(Foto Wikipedia Michiel 1972).*